

MINISTERSTVO
PRO MÍSTNÍ
ROZVOJ ČR

ANALÝZA STAVEBNÍ KULTURY

Podklad pro řešení
problematiky
POLITIKA ROZVOJE
STAVEBNÍ KULTURY
(ARCHITEKTURY)

Analýza stavební kultury

Podklad pro řešení problematiky

POLITIKA ROZVOJE STAVEBNÍ KULTURY (ARCHITEKTURY)

Zadavatel:

Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
Staroměstské náměstí 6
110 15 Praha 1

Zpracovatelský tým odborného podkladu (černý text):

Maier Karel, Prof., Ing. arch., CSc. (vedoucí týmu)
Hugová Markéta, Ing. arch.
Klápště Petr, Ing. arch.
Veselý Martin, Mgr.

Zpracovatelský tým odborného podkladu (fialový text):

Ústav územního rozvoje
Jakubské náměstí 3
658 34 Brno

Obsah

1. Shrnutí	4
2. Úvodní část	5
2.1 Vymezení základních pojmů	5
2.2 Role a význam architektury a urbanismu ve společnosti	5
2.3 Význam stavební kultury a prostředí vytvářeného výstavbou	5
2.4 Politika architektury v evropském kontextu	6
2.5 Národní dokument Politika rozvoje stavební kultury (architektury) a její cíl.....	7
2.6 Důvod zpracování Analýzy stavební kultury.....	7
2.7 Metoda zpracování Analýzy stavební kultury	7
3. Tematické okruhy	9
3.1 Estetická kvalita staveb	9
3.2 Energetická náročnost staveb	16
3.3 Životnost a udržitelnost staveb, trvalost stavebního díla, pořizovací a provozní náklady....	20
3.4 Začlenění staveb do území – stavby v kontextu svého prostředí.....	25
3.5 Veřejná prostranství.....	30
3.6 Prostorové uspořádání sídel, dostupnost / napojení	35
3.7 Podpora stavební kultury ve školství, výzkumu a vývoji a v médiích	40
4. Vyhodnocení dosavadních koncepcí rezortů a dotačních titulů.....	48
5. Doporučení ke zpracování politiky rozvoje stavební kultury	59
5.1 Institucionální opatření	59
5.2 Zlepšování nabídky odborných činností.....	61
5.3 Kultivace poptávky („výchova klientů“)	61
5.4 Kompatibilita politiky s rezortními dokumenty.....	61
5.5 Motivace ke kvalitní a úsporné výstavbě	62
5.6 Zlepšování efektivity staveb	62
Seznam zkratk	64
Příloha 1 – Sumarizace charakteristických výroků respondentů sociologického šetření k jednotlivým tématům.....	65
Příloha 2 – Hodnocení důležitosti a problémovosti témat respondenty sociologického šetření	71

Příloha 3 – Analýza koncepcí rezortů a dotačních titulů

Příloha 4 – Přepisy řízených rozhovorů s vybranými experty

Příloha 5 – Rozbor a klasifikace výroků respondentů sociologického šetření

Poznámka: Přílohy 3, 4, 5 jsou k dispozici u zadavatele MMR ČR. Předmětem Přílohy 5 je tabulkové shrnutí řízených rozhovorů. Vzhledem k rozsahu je pouze v digitální podobě.

1. Shrnutí

Analýza stavební kultury je přehledný a srozumitelný podklad, který má sloužit pro zpracování celostátního dokumentu **Politika rozvoje stavební kultury (architektury)**. Pořízení uvedeného dokumentu vyplývá z usnesení vlády č. 524 ze dne 13. 7. 2011, kterým byla schválena **Koncepce bydlení České republiky do roku 2020**.

Stavební kultura je součástí obecné kultury, tedy toho, jaké hodnoty jednotlivci i celá společenství zastávají, sdílejí, respektují, rozvíjejí, chrání a prosazují a jaké postoje k nim zaujímají. Předmětem stavební kultury je především fyzické / hmotné prostředí staveb a sídel, ale ve vztahové rovině má stavební kultura řadu sociálních atributů. Analýza stavební kultury se tedy zaměřila především na dílčí témata týkající se fyzického prostředí, ale nutně přesahuje i mimo tuto oblast, zejména v tématu školství, vzdělávání a výzkumu.

Analýza je členěna do sedmi tematických okruhů:

- (1) Estetická kvalita staveb
- (2) Energetická náročnost staveb
- (3) Životnost a udržitelnost staveb, trvalost stavebního díla. Pořizovací a provozní náklady
- (4) Začlenění staveb do území – stavby v kontextu svého prostředí
- (5) Veřejná prostranství
- (6) Prostorové uspořádání sídel, dostupnost / napojení
- (7) Podpora stavební kultury ve školství, výzkumu a vývoji

Tyto tematické okruhy se vzájemně překrývají a v některých případech se ukazuje, že vůči sobě jsou v příčinném nebo hierarchickém vztahu: například energetickou náročnost staveb lze chápat jako součást tématu životnosti a udržitelnosti; energetická náročnost sídel je důsledkem jejich prostorového uspořádání a souvisí se začleněním staveb do území.

Vzájemná propojenost jednotlivých tematických okruhů se nejvíce projevuje v návrhu směrů k řešení naznačených problémů. Základní z nich lze v zásadě členit na (a) institucionální opatření, sestávající se ze zásahů do právních rámců a z posilování institucionální kapacity orgánů, jejichž gesce se stavební kultury dotýká; (b) opatření směřovaná ke zlepšení nabídky odborných činností v oblasti stavění a utváření sídel; (c) opatření pro kultivaci poptávky po kvalitě staveb a prostředí sídel. Z analýzy vyplývá, že problémy spočívají především v oblastech institucionální kapacity (zde se kritizuje posun k formálně perfektnímu, ale věcně bezobsažnému výkonu veřejné správy) a kvalifikované poptávky (absence výchovy „klienta“ k uvědomění hodnoty obytného a urbánního prostředí). Některé problémy byly zaznamenány i v oblasti profesní přípravy odborníků a v některých předpisech.

Komplementem analýzy bylo sociologické šetření mezi vybranými odborníky – architekty / urbanisty, teoretiky a pracovníky veřejné správy. Výsledky šetření ukázaly, že o řadě témat souvisejících se stavební kulturou a prostředím sídel probíhá v odborné veřejnosti diskuse a v některých případech existují i vyhraněné názory na problémy a potřebná řešení. To platí zejména v případě tematických okruhů týkajících se veřejných prostranství, začlenění staveb do kontextu prostředí a prostorového uspořádání sídel, jež byly hodnoceny jako klíčové a nevíce problematické. Na druhé straně jsou témata, která sice oslovení odborníci hodnotí jako vysoce problémová, ale nedokáží je blíže popsat, tím méně pak dokáží formulovat náměty na způsob jejich řešení. K takovým tématům se řadí dostupnost vybavení, infrastruktur a služeb pro obyvatele a výchova k uvědomění si hodnot staveb a prostředí sídel.

Z provedených analýz tedy vyplývá, že k účinnému řešení problémů spojených s problémovými tématy stavební kultury a prostředí sídel je žádoucí komplexní přístup zabývající se všemi okruhy opatření, týkajícími se institucionálního prostředí, nabídky kvalitního výkonu odborných prací a poptávky po kvalitě. Řešení problematiky tedy zasahuje řadu oborů, a tedy i rezortů: vedle místního rozvoje jako garanta stavění a utváření sídel se týká zejména školství, kultury a životního prostředí.

2. Úvodní část

2.1 Vymezení základních pojmů

Stavební kultura

„Pojem „stavební kultura“ popisuje proces vývoje zastavěného prostředí a náš přístup k němu. Zahrnuje plánování, výstavbu, rekonstrukci a údržbu. Stavební kultura je nedělitelná. Neomezuje se pouze na architekturu. Zahrnuje rovněž stavební inženýrství, územní a regionální plánování, krajinnou architekturu a rovněž veřejné umění. Kvalita stavební kultury je přímo úměrná odpovědnosti, kterou pociťuje celá společnost za zastavěné prostředí a za jeho údržbu.“¹

Prostředí vytvářené výstavbou

Prostředí vytvářené výstavbou se skládá ze širokého rozsahu prvků od jednotlivých budov, prostranství a parků nebo ploch zeleně přes obytné čtvrti až po celá města. Zahrnuje též podpůrné infrastruktury, jako jsou systémy zabezpečující dopravní dostupnost, zásobování vodou nebo energetické sítě. Prostředí vytvářené výstavbou zahrnuje místa a prostory vytvořené nebo upravené lidmi včetně budov, parků a dopravních systémů. V posledních letech se výzkumné práce zaměřují na vztah prostředí ovlivněného výstavbou k veřejnému zdraví a hygieně prostředí a do definice zdravého prostředí vytvářené výstavbou zahrnují i dostupnost zdravé stravy, pohybu, zeleně, podmínky pro zdravou chůzi a jízdu na kole apod.²

2.2 Role a význam architektury a urbanismu ve společnosti

„Kvalita veřejných prostranství, člověkem vytvořené městské krajiny a architektonický a urbanistický rozvoj hrají důležitou roli při vytváření životních podmínek městského obyvatelstva. Tyto „měkké“ lokalizační faktory jsou důležité pro přilákání podniků v oblasti znalostní ekonomiky, kvalifikované a kreativní pracovní síly a pro cestovní ruch. Proto se musí zintenzivnit vzájemné působení architektury, plánování infrastruktury a urbanistického projektování, s cílem vytvořit atraktivní užitkově orientované území, a dosáhnout vysokého standardu městského prostředí, tedy stavební kultury („Baukultur“). Tento přístup však nemůže zůstat omezen na veřejné prostory, stavební kultura je potřebou celého města i jeho okolí. Města i stát musejí výrazně uplatnit svůj vliv. Proto je také nezbytné přihlížet k udržení kulturního dědictví v oblasti architektury zachováním historických budov a jejich urbanistické a architektonické hodnoty. Vytvoření a zajištění funkčního a kvalitně projektovaného městského prostoru a infrastruktury je úkolem, který se musí řešit ve spolupráci se státem, regionálními a místními samosprávami, ale také s občany a s podnikatelským sektorem.“³

2.3 Význam stavební kultury a prostředí vytvářené výstavbou

Prostředí vytvářené výstavbou je chápáno jako prostředí vně i uvnitř staveb, bezprostředně a pravidelně využívané v souvislosti s těmito stavbami. K prostředí ovlivněnému výstavbou náleží stavby s jejich pozemky, nezastavěné proluky mezi stavbami, volná prostranství, stavby v krajině a krajina stavbami ovlivněná. Prostředí vytvářené výstavbou je odrazem vývoje společnosti, její materiální a duchovní úrovně.

Prostředí vytvářené výstavbou je prostředí vytvořené člověkem, člověkem udržované a užívané. Jsou to jednotlivé budovy – stavby (obytné, veřejné, technické, komunikační) i soubory těchto staveb, volná prostranství, včetně zeleně jako součásti těchto prostranství (parky), chodníky, silnice a ostatní dopravní stavby,

¹ Spolkové Ministerstvo dopravy, výstavby a bydlení SRN, 2001: Zpráva o stavební kultuře v Německu. Výchozí situace a doporučení. Editor: Prof. Dr. Gert Kähler

² Lee, V; Mikkelsen, L, Srikantharajah, J, Cohen, L. Strategies for Enhancing the Built Environment to Support Healthy Eating and Active Living. Prevention Institute. Staženo 29/4/2012

³ Lipská charta o udržitelných městech, dokument sjednaný při příležitosti neformální schůzky ministrů, odpovědných za městský rozvoj, členských zemí EU na téma rozvoj měst a územní soudržnost v Lipsku v květnu 2007.

veškeré zpevněné plochy, venkovská i městská zástavba, veškerá lidská sídla, stavby v krajině i krajina sama, je-li upravena podle architektonických zásad. Je to životní prostředí člověka.

Z hlediska užívání prostředí ovlivněného výstavbou je žádoucí, aby budovy splňovaly vysoké nároky na funkčnost, estetický vzhled a zároveň měly vztah k prostředí a jeho kulturním a přírodním hodnotám a respektovaly principy trvalé udržitelnosti. S jakoukoliv stavbou bezprostředně souvisí volná prostranství, která je nutno citlivě vytvářet a udržovat. Kvalita prostředí významně ovlivňuje kvalitu života. Prostředí ovlivňuje postoje a chování každého občana i celé společnosti. Aby naše životní prostředí vykazovalo ty nejlepší kvality, musíme se čas od času zamyslet nad tím, co jsou vlastně ony kvality a jaké prostředí chceme vytvářet. Jak toto prostředí hodnotí ti, kteří zde žijí a jak ti, kteří mají nejbližší k jeho vytváření a ovlivňování. Uživatelé prostředí dotváří a mění. Prostředí není stav ale děj, neustálá proměna – a to i v nazírání hodnot.

2.4 Politika architektury v evropském kontextu

Každý občan tráví v budovách velkou část času a je tedy důležité, aby budovy splňovaly vysoké nároky na funkčnost, estetický vzhled i trvalou udržitelnost a zároveň měly vztah k prostředí a jeho kulturním a přírodním hodnotám. Aby prostředí, v němž žijeme, vykazovalo ty nejlepší kvality, musíme hledat nejvhodnější řešení při jeho utváření.

Ministerstvo pro místní rozvoj je od roku 2010 členem Evropského fóra pro politiku architektury (European Forum for Architectural Policies – EFAP), což je mezinárodní evropská síť expertů, která prostřednictvím národních politik architektury povzbuzuje diskusi, výměnu zkušeností a propagaci politiky architektury a kultury prostředí vytvářeného výstavbou. Cílem politiky architektury je zlepšení kvality prostředí vytvářeného výstavbou, stálá snaha podporovat iniciativy, politiku a legislativu k tomu, aby vytvořila podmínky pro lepší a trvale udržitelnou kvalitu architektury, pro města a krajinu, pro dnešní i budoucí generace. Tato oblast se stala předmětem mnohých mezinárodních úmluv, ke kterým se zavázala také Česká republika. Uvedený úkol vyplývá z dokumentů EU, kterými jsou zejména:

- Rezoluce Rady EU o architektonické kvalitě v městském a venkovském prostředí (2001/C73/04),
- Závěry Rady (EU) o architektuře: přínos kultury pro udržitelný rozvoj (2008/C 319/05).

Rezoluce Rady EU o architektonické kvalitě v městském a venkovském prostředí (2001/C73/04) ze dne 12. 2. 2001

Rezoluce klade důraz na vnímání městského a venkovského prostředí, na krajinu a kulturní dědictví. Vyslovuje podporu úloze architektury a územního plánování. Požaduje zlepšování kvality staveb, a to zejména ve veřejné výstavbě. Ukládá, aby pojetí prostoru bylo zohledněno v regionálních a kohezních programech s dopadem na sociální soudržnost a vytváření pracovních příležitostí. Rezoluce pokládá dále za důležité prohlubování povědomí o hodnotě architektury, urbanismu a krajině kultury.

Závěry Rady (EU) o architektuře: přínos kultury pro udržitelný rozvoj (2008/C 319/05) ze dne 13. 12. 2008

Závěry Rady vychází z Lipské charty o udržitelných evropských městech z roku 2007. Dokument zdůrazňuje nutnost využívání existujících zastavěných pozemků a budov a potřebu kontroly rozrůstání měst. Soustředí pozornost na hospodářskou dynamiku, cestovní ruch, rozvoj podnikání a kvalitu infrastruktury. Připomíná potřebu inovace udržitelného rozvoje architektury, urbanismu a tvorby krajiny a nutnost zvyšování povědomí veřejnosti o jejich úloze. Členské státy mají usilovat, aby architektura měla integrující a inovační úlohu již ve fázi návrhu projektu týkající se výstavby, územního plánování, tvorby krajiny nebo obnovy krajiny. Dokument požaduje zapojení sítě odborníků a profesionálů v oblasti architektury (např. „evropské fórum pro politiku v oblasti architektury“) do činností a konzultací ohledně problémů nebo otázek souvisejících s architekturou.

Závěry Rady vyzývají členské státy a komisi, aby společně:

- zajistily opatření navazující na tyto závěry a v roce 2012 podaly zprávu o jejich provádění,
- usilovaly o to, aby architektura měla v procesu udržitelného rozvoje integrující a inovační úlohu, a to již ve fázi návrhu projektu týkajícího se výstavby, územního plánování, tvorby krajiny nebo její obnovy.

2.5 Národní dokument Politika rozvoje stavební kultury (architektury) a její cíl

Česká republika vyjádřila podporu významu politiky architektury – významu architektury a územního plánování pro kvalitu života. Učinila tak **usnesením vlády č. 524 ze dne 13. 7. 2011, kterým byla schválena Koncepce bydlení České republiky do roku 2020** a jímž bylo uloženo zpracování **návrhu Politiky rozvoje stavební kultury (architektury)**. Zpracováním a přijetím dokumentu se Česká republika zařadí mezi země, jejichž vlády se výslovně přihlásily k vědomé odpovědnosti za utváření krajiny a urbánního prostředí a bude deklarovat, že přikládá patřičný význam tvorbě kvality městského a venkovského prostředí s respektem k národním a místním specifikům jednotlivých oblastí. Připravovaný dokument bude působit společně s Politikou územního rozvoje České republiky, Zásadami urbánní politiky a Strategií regionálního rozvoje České republiky.

Hlavním cílem národního dokumentu politiky architektury, tj. Politiky rozvoje stavební kultury (architektury), je přinést zlepšení života lidí, zvyšováním kvality prostředí, ve kterém žijí. Stavby a jejich okolí tvoří základní součást tohoto prostředí. Architektura musí splnit sociální, kulturní, hospodářské a environmentální podmínky a požadavky a hraje zásadní roli v úsilí o zlepšení, které hledáme. Národní dokument má definovat vize a zásady – dobrá architektura by měla přispívat k vysoké kvalitě života a poskytovat atraktivní, funkční a harmonicky projektované stavby a okolní prostředí; měla by vyjadřovat společnou kulturu a identitu a zároveň specifikum lokality; měla by přispívat k veřejnému prospěchu, udržitelnosti a měla by podněcovat uchování společenských hodnot a jejich rozvoj.

2.6 Důvod zpracování Analýzy stavební kultury

Kultura výstavby je ovlivňována celou řadou aspektů a zpětně je sama ovlivňuje; utvářely ji zejména podmínky a vývoj v ČR v posledních dvaceti letech (např. restrukturalizace hospodářství, vznik tržního hospodářství, profesních komor atd.). Hlavním úkolem Analýzy stavební kultury je zjištění, která témata prostředí ovlivněného výstavbou jsou považována za nejdůležitější a nejproblematictější. Analýza stavební kultury bude výchozím podkladem pro Politiku rozvoje stavební kultury (architektury). Je pro ni třeba identifikovat problémy kultury výstavby a snažit se naznačit řešení.

2.7 Metoda zpracování Analýzy stavební kultury

Zpracování analýzy vychází z rozboru prostředí ovlivněného výstavbou (kvality kultury výstavby) – vyhodnocení prostředí ovlivněného výstavbou, hledání nejvýznamnějších problémů a jejich naléhavosti, zohlednění hodnot a potřeby jejich uchování. V rámci přípravných prací bylo vytipováno sedm základních tematických okruhů potvrzených zadavatelem:

- Estetická kvalita staveb
- Energetická náročnost staveb
- Životnost a udržitelnost staveb, trvalost stavebního díla. Pořizovací a provozní náklady
- Začlenění staveb do území – stavby v kontextu svého prostředí
- Veřejná prostranství
- Prostorové uspořádání sídel, dostupnost / napojení
- Podpora stavební kultury ve školství, výzkumu a vývoji a v médiích

Jednotlivé tematické okruhy jsou strukturovány do částí věnovaných:

- pojmenování tématu;
- charakteristice tematického okruhu;
- rozboru problému;
- poznatkům z provedeného sociologického šetření;
- doporučení k řešení problémů.

K jednotlivým tematickým okruhům proběhlo paralelní kvalitativní šetření formou strukturovaných rozhovorů s vybranými experty reprezentujícími hlavní profese, zabývající se stavební kulturou a prostředím vytvářeného výstavbou, konkrétně architektky, urbanisty – plánovateli, teoretiky architektury a kunsthistoriky, krajináři, dopravními inženýry, pracovníky medií, zastupiteli a představiteli obcí a zástupci občanské společnosti. Předběžné výstupy těchto šetření jsou přiřčeny k jednotlivým tematickým okruhům, přepisy záznamů rozhovorů jsou v Příloze 4 materiálu.

3. Tematické okruhy

3.1 Estetická kvalita staveb

Charakteristika tematického okruhu

Estetická kvalita staveb je nepochybně součástí jejich architektonické kvality: představuje především vizuální a kompoziční kvalitu stavby ve vztahu k jejímu symbolickému či kulturnímu významu. Součástí hodnocení estetické kvality staveb je nejen řešení stavby samotné, ale i její zasazení do kontextu jejího prostředí, tedy její vizuální soulad či nesoulad, působení v širším kontextu sídla či krajiny.

Hodnocení estetické kvality staveb je vždy ovlivněno pocity individuální libosti či nelibosti, je tedy podmíněno individuálním zážitkem a jako takové je spojeno s individuálním vnímáním a individuální zkušeností. Zároveň je hodnocení estetické kvality podmíněno kulturním a časovým kontextem, v němž se individuální hodnotitel nachází. Lze tedy ve většině případů dospět k určité míře společenského konsenzu o estetické hodnotě či nehodnotnosti staveb.

Estetickou kvalitu staveb lze jen velmi obtížně jednoznačně oddělit od jejích dalších kvalit, zejména od její užité resp. funkcionální kvality; toho, jak je stavba schopna naplnit očekávání a potřeby svých uživatelů. Syntézu estetické a užité kvality můžeme považovat za podstatu architektonické kvality – srovnej Vitruvia *principtas, utilitas, venustas* (původnost, užitečnost, půvabnost)⁴.

Složky architektonické kvality

- Jasnost a složitost: uspořádání stavby resp. budovy je strukturováno s ohledem na lidské vnímání, takže je pro návštěvníka či uživatele jasné, srozumitelné, čitelné a lze se v něm po nějakém čase bezpečně vyznat. Zároveň by stavba / budova měla být podnětná, což vyžaduje určitou míru složitosti, tedy kombinaci několika různých motivů: například když struktura budovy vychází nejen z jejího účelu, ale také z kontextu jejího urbánního prostředí.
- Kontext objektu: „dovnitř“ se odkazuje na to, jak návrh stavby řeší přechod mezi veřejným a soukromým prostorem, tedy mezi částí určenou k vnímání obecnou veřejností a částí, jejímž uživatelem je pouze vymezený okruh oprávněných – například obyvatelé domu a ti, komu tito obyvatelé umožní do domu vstup například na návštěvu. „Navenek“ kontext stavebního objektu odkazuje na míru, v níž budova / stavba přispívá ke kvalitě veřejného prostranství.
- Způsob využití architektonických prostředků, například měřítko stavebního celku a proporcí mezi jeho částmi, použitých materiálů, jejich textury, barev a práce se světlem.
- Asociativní významy. Sem lze zařadit i například přítomnost či absenci znaků, které uživatel či pozorovatel očekává ve spojitosti s významem, účelem či umístěním stavby.

[Zdroj: Dijkstra, 1985/2001. *Architectonische kwaliteit* Úřad vládního architekta Haag. Překlad Maier, upraveno.]

⁴ Vitruvius M: Deset knih o architektuře. Svoboda 1979 Praha

Rozbor problému

Protože estetická kvalita je součástí komplexního problému architektonické kvality stavění a urbanistické kvality utváření sídel, lze problematiku estetické kvality jen velmi obtížně strukturovat a členit do dílčích problémů. Subjektivita estetického hodnocení staveb navíc způsobuje, že problém lze jen v omezeném rozsahu „řešit“ prostřednictvím „tvrdých“ mechanismů, jako jsou předpisy a výkon veřejné správy. Výsledná estetická kvalita stavění a staveb je totiž v rozhodující míře podmíněna „měkkými“ faktory poptávky na straně stavebníka a v širším pohledu celé komunity.

S uvědoměním těchto skutečností je následující rozbor problému členěn na popis („tvrdých“) nástrojů a mechanismů prosazování / kontroly estetické kvality staveb, na část zabývající se ovlivňováním estetické kvality prostřednictvím dobrých příkladů a vzorů, a konečně na část věnující se „měkké“ stránce ovlivňování poptávky po kvalitě stavebního díla a urbánního prostředí, která převážně odkazuje na tematický okruh Podpora stavební kultury ve školství, výzkumu a vývoji a v médiích.

Právní nástroje pro prosazování a kontrolu estetické kvality staveb

Krajinný ráz

Ze zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, je předmětem ochrany krajinný ráz. Krajina je přitom v Evropské úmluvě o krajině definována jako „část území, tak jak je vnímána obyvatelstvem, jejíž charakter je výsledkem činnosti a vzájemného působení přírodních a/nebo lidských faktorů“. Za krajinu respektive její součást lze tedy podle Evropské úmluvy o krajině považovat území krajinné v užším smyslu slova, ale také území urbanizované (v angličtině urban landscape). Z takto chápané krajiny lze dovodit, že předmětem ochrany mohou být i stavby, které vytvářejí nebo dotvářejí krajinný ráz, nebo které jsou jeho součástí.

Územní plánování

Na rozdíl od přírodních hodnot, které požívají obecnou ochranu podle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, hodnoty vytvořené člověkem ve formě architektonických děl obecnou ochranu nepožívají. Předmětem ochrany jsou pouze území památkových rezervací a památkových zón a stavby zapsané ve státním seznamu nemovitých památek požívající památkovou ochranu podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.

Mezi úkoly územního plánování patří podle zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, § 19 odst. 1 písm. d) „stanovovat urbanistické, architektonické a estetické požadavky na využívání a prostorové uspořádání území a na jeho změny, zejména na umístění, uspořádání a řešení staveb“. Stavební zákon a jeho prováděcí vyhláška č. 500/2006 Sb. požadují v rámci pořizování či úplné aktualizace územně analytických podkladů, zjištění a vyhodnocení stavu a vývoje území, jeho hodnot [...]; výkres hodnot jako součást grafické části podkladů pro rozbor udržitelného rozvoje území pak obsahuje zejména hodnoty urbanistické a architektonické (§ 4 vyhlášky č. 500/2006 Sb.). V podkladu pro rozbor udržitelného rozvoje území se dále sledují mj. tyto jevy: (A11) urbanistické hodnoty, (A14) architektonicky cenná stavba, soubor a (A15) významná stavební dominant. Rozbor udržitelného rozvoje území jako součást územně analytických podkladů vychází z podkladů pro rozbor udržitelného rozvoje území a vyúsťuje do určení problémů k řešení v územně plánovacích dokumentacích a požadavků na zpracování územně plánovací dokumentace. Zjištěné (architektonické a urbanistické) hodnoty území lze prostřednictvím požadavků na zpracování územně plánovací dokumentace a jejich využitím v zadání územně plánovací dokumentace účinně chránit pro případy změny v území plánované v územně plánovací dokumentaci a dále je rozvíjet.

Pro prosazování vzniku nových architektonických a urbanistických hodnot při výstavbě lze podle prováděcí vyhlášky stavebního zákona č. 500/2006 Sb. pro vybrané architektonicky nebo urbanisticky významné stavby (i mimo území a stavby, na něž se vztahuje ochrana vyplývající ze zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči) stanovit zvláštní požadavky na kvalifikaci projektanta staveb: konkrétně, že architektonickou část projektové dokumentace může zpracovávat jen autorizovaný architekt. Zákonodárce zde zřejmě vychází z předpokladu, že autorizace architekta je zárukou vyšší stavební a urbanistické kvality díla.

Z nástrojů územního plánování vymezených stavebním zákonem může architektonickou hodnotu staveb bezprostředně ovlivnit zejména regulační plán vymezením pozemků (návrh parcelace) a podrobnými podmínkami pro jejich využití, podmínkami pro umístění a prostorové uspořádání staveb veřejné infrastruktury, podmínkami pro ochranu hodnot a charakteru území a podmínkami pro vytváření příznivého životního prostředí; především pak obligatorními podmínkami pro umístění a prostorové uspořádání staveb, které nejsou zahrnuty do staveb veřejné infrastruktury, včetně podmínek ochrany charakteru navrženého území, zejména ochrany krajinného rázu (například uliční a stavební čáry, podlažnost, výšku zástavby, objemy a tvary zástavby, intenzitu využití pozemků). [Příloha č. 11 k vyhlášce č. 500/2006 Sb., I odst. 2 písm. b)]⁵.

Stavební řád

Ve stavebním řízení stavební úřad při přezkoumání podané žádosti o stavební povolení ověří zejména, zda „[...] jsou v odpovídající míře řešeny obecné požadavky na výstavbu a zda [...] předložené podklady vyhovují požadavkům uplatněným dotčenými orgány – tedy i orgány památkové péče“ [§ 111 odst. 1 písm. b) a d)]. Požadavky na kvalitu architektonického řešení respektive urbanistického začlenění stavby ve stavebním řízení tedy stavební zákon výslovně neuvádí.

Stavební zákon v § 137, odst. 1 písm. i) umožňuje stavebnímu úřadu nařídit vlastníku stavby, stavebního pozemku nebo zastavěného stavebního pozemku nezbytné úpravy, jimiž se zajišťuje ochrana architektonického a archeologického dědictví.

Autorizace architektů a inženýrů a techniků činných ve výstavbě

Zákon č. 360/1992 Sb., o výkonu povolání autorizovaných architektů a o výkonu povolání autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě (autorizační zákon), ve znění pozdějších předpisů, vymezuje činnosti ve výstavbě, jež vyžadují autorizaci zodpovědných osob Českou komorou architektů a Českou komorou autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě. Zákon implicitně neuvádí cíl autorizace, ale ze znění slibu člena komory vyplývá povinnost autorizovaného architekta „usilovat o vytváření kvalitních architektonických děl, [...] ctít [...] zájmy veřejné, [...] respektovat přírodní a kulturní hodnoty“ [§ 8 odst. 9 písm. a)] a povinnost autorizovaného inženýra či technika „usilovat o vytváření kvalitních stavebních děl, [...] ctít [...] zájmy veřejné, [...] respektovat přírodní a kulturní hodnoty“ [§ 8 odst. 9 písm. b) a c)]. Mezi působnostmi komor je výslovně uvedena „ochrana veřejných zájmů v oblasti výstavby, architektury a územního plánování“ [§ 23 odst. 6 písm. b)].

Ovlivnění estetické kvality staveb veřejného sektoru a stavění veřejným sektorem jako zadavatelem / pořizovatelem

Zadávání staveb veřejným investorem

I přes převládající podíl soukromých investorů a soukromých investic na stavebním rozvoji českých měst a vesnic se veřejný sektor jako investor stále významně podílí na architektonické a urbanistické kvalitě. Je to proto, že veřejné stavby jsou velmi často umístěny na významných místech a z povahy své funkce jsou užívány širokou veřejností. Dá se tedy říci, že veřejné stavby mohou do velké míry nastavit standard kvality architektury, stavebního provedení a urbanistického začlenění, který je následně širokou veřejností používán jako etalon i pro stavby soukromých investorů.

Současná praxe zadávání veřejných zakázek na projektování a zhotovení staveb nedává dostatečnou záruku, že bude skutečně dosaženo vysoké kvality stavební přípravy a realizace staveb veřejných investorů. Jednostranný důraz kladený na cenu nabídky projektových prací může upřednostňovat „laciné“ nebo cenově záměrně podhodnocené návrhy vypracované s předpokladem nedostatečného zapojení potřebných specialistů nebo s využitím méně kvalifikovaných projektantů. Obdobně upřednostňování nejlevnější nabídky stavebních prací může dodavatele dotlačit do užívání laciných náhražek materiálů a konstrukcí a k zaměstnávání méně kvalifikovaných pracovníků. V obou případech lze sice argumentovat, že existují kontrolní mechanismy, které

⁵ Novelizované znění vyhlášky příkladný výčet podmínek ochrany navrženého charakteru území, zejména krajinného rázu, upravuje takto: „uliční a stavební čáry, vzdálenost stavby od hranic pozemků a sousedních staveb, půdorysnou velikost stavby, nejsou-li vyjádřeny kótami v grafické části, podlažnost, výšku, objemy a tvary stavby, architektonický výraz, základní údaje o kapacitě stavby, určení části pozemku, které mohou být zastavěny, zastavitelnost pozemku dalšími stavbami“.

mohou potřebnou kvalitu přezkoumat a eventuálně prosadit (komorové instituce v případě projektových prací a stavební / autorský dozor na stavbách), nicméně i za předpokladu bezchybného fungování těchto mechanismů se vždy již bude jednat o řešení s negativními dopady na kvalitu nebo lhůtu provedení a z celospolečenského hlediska bude docházet ke ztrátám.

Prvotní „úspory“ pořizovacích nákladů, včetně nákladů vynaložených na architektonickou a urbanistickou kvalitu projektu, pokud jsou dosahovány jednostranně a neuváženě, jsou téměř vždy na úkor výsledné kvality stavebního díla. V důsledku vedou k vyšším nákladům na opravy a údržbu, ke ztrátám vyvolaným méně kvalitním provozním a dispozičním uspořádáním, a v neposlední řadě i ke ztrátě výše zmíněného společenského významu veřejné stavby jako etalonu stavební kultury. Estetické závady, mezi něž lze řadit též lacinou módnost a prvoplánovou konjunkturální líbivost architektonického řešení, zkracují morální životnost staveb.

Zadávání územně plánovacích prací

Naprostá většina projektových prací v územním plánování, tedy zejména zhotovování územně plánovací dokumentace, se zajišťuje prostřednictvím autorizovaných osob na základě výběrových řízení. I v těchto případech se v praxi zpravidla využívá cena jako jediné či dominantní kritérium výběru. Důsledky jsou obdobné, jako je tomu v případě projektování staveb a realizace stavebních prací. Dopad těchto důsledků je však širší, protože zejména obsahová / věcná kvalita či nekvalita územně plánovací dokumentace se jen velmi těžko posuzuje a teprve po velmi dlouhé době se projevuje v realizaci. Územně plánovací práce se totiž týkají celých obcí či regionů a zastupitelé obcí jako bezprostřední „klienti“ musí často spoléhat při posuzování kvality projektantova díla na pořizovatele, jelikož sami nemají k posouzení kvality potřebnou kvalifikaci. Ochota projektantů podhodnotit nabídkovou cenu s cílem dosáhnout vítězství v nabídkovém řízení je někdy motivována snahou dostat se pomocí zpracování územně plánovací dokumentace k jiným projektovým zakázkám.

Ovlivňování poptávky po kvalitě stavebního díla a urbánního prostředí

Estetickou kvalitu nelze vynutit bez aktivní poptávky po ní. Jakkoliv propracovaný systém právních nástrojů a mechanismů pro prosazování a kontrolu estetické kvality staveb a stavění nepostačuje, pokud sami koneční klienti procesu stavění, tedy stavebníci a uživatelé staveb, nebudou mít estetická kritéria na zřeteli a nebudou estetickou kvalitu staveb a urbánního prostředí vyžadovat. K dosažení efektivní poptávky po estetické kvalitě stavění soukromých investorů je tedy nezbytná osvěta počínající výchovou dětí a končící ovlivňováním veřejného mínění v médiích. Její součástí je vedle již zmíněného pozitivního příkladu esteticky kvalitních veřejných staveb také působení na širokou veřejnost vhodnými a atraktivními formami publicistiky a výchova k uvědomění kvality bydlení a urbanizovaného prostředí na základním a středním stupni škol. Této problematice se věnuje tematická část 3.7 Podpora stavební kultury ve školství, výzkumu a vývoji a v médiích – pasáže zabývající se základním a středním školstvím a osvětou a médii.

S rostoucím významem individuální volby a individuální zodpovědnosti, jakož i s tím spojeným dalším přesunem od regulace k tržním vztahům se dá očekávat další nárůst významu poptávkové složky i pro dosahování estetické kvality staveb a urbánního prostředí.

Poznatky z provedeného sociologického šetření

Hodnocení významnosti a problémovosti respondenty

Estetickou kvalitu staveb vnímali oslovení respondenti sociologického šetření jako významnou, nicméně ve srovnání s ostatními sledovanými tématy spojenými se stavební kulturou ji zařadili v průměru až na šesté pořadí. Nesplnilo se očekávání, že architekti budou estetické kvalitě připisovat větší význam nežli ostatní zúčastněné profesní skupiny. Objevuje se však obsahově poměrně blízký názor (i mezi samotnými architekty), že architekti v oblasti estetické kvality kladou příliš velký důraz na originalitu. Tedy nepřipisují větší význam estetické kvalitě jako celku, ale jedné její složce. Také z hlediska problematičnosti je téma estetické kvality respondenty vnímáno jako relativně málo problematické, a to zejména ve srovnání s minulostí.

V hodnocení významnosti i problematičnosti lze identifikovat dvě názorové skupiny respondentů napříč profesemi, z nichž první přikládá tématu vysokou důležitost a současně je považuje za vysoce problematické, zatímco druhá skupina je opačného názoru.

Tento rozpor se dá vysvětlovat také tím, že z výpovědí lze usuzovat, že pro některé respondenty je estetická kvalita a hodnota předmětem pouze výjimečných „architektur“, zatímco běžnou masovou stavební produkcí z hlediska její estetické kvality do svého hodnocení nezařazují.

K tématu estetické kvality staveb se řadou výpovědí vyjádřili všichni respondenti. To potvrzuje, že – přinejmenším v odborné veřejnosti – se jedná o téma sledované a diskutované, které je předmětem zájmu.

Shrnutí názorů respondentů⁶

- (5 A,S,V) Kvalita převládající (standardní) výstavby je nízká. Jako architektura jsou vnímány pouze výjimečné stavby. Proto ani zdařilé realizace v tomto úzce vymezeném segmentu nemohou vyvážit a kultivovat nevkus, resp. absenci vkusu masové produkce. Několik málo "časopisových" realizací nevyváží většinový nevkus. „Redukce architektonického zájmu na několik málo architektonických šperků a setrvalý pokles řemesla, detailů toho průměru, který ale tvoří 95% architektury, je smrtící. Protože těch pár šperků to nezachrání.“(S) „Druhá věc je stavební kultura, která je opravdu hodně špatná. To normální obyčejné stavění, nemyslím tím exkluzivní stavby.(A) „Nemyslím si, že by město mělo být souborem špičkových architektur. Klíčová je vrstva takového běžného standardu, na jehož pozadí mohou vzniknout exkluzivní stavby jako třešničky na dortu.“(V)
- (4, A,V,S) Pouze malé procento staveb je navrhováno lidmi s odpovídajícím vzděláním (z kontextu vyplývá, že v oblasti estetické kvality jsou jako odborníci s odpovídajícím vzděláním myšleni architekti, nikoli stavební inženýři, jejichž vzdělávání se tématu nevěnuje). Tomu pak odpovídá nedostatečná kvalita. „Problém to rozhodně je. A jedním z těch důvodů je, že z toho množství staveb, které tu vznikají, jen kolem 7 % navrhnou architekti.(S)“ „Ve stavebním zákoně máme, že to může dělat i autorizovaný stavební inženýr, takže do toho fušuje spousta stavařů, kteří sekají katalogové domky.“(A); „Problém vidím spíš v tom, že ne všichni, kdo projektují, mají odpovídající vzdělání.(V)“ Jedním respondentem je však vážně zpochybňována i kvalita samotných architektů, jejichž vzdělání je (prý) zcela nedostatečné. „Myslím, že estetická kvalita staveb solidní není, že je velmi špatná, a myslím si, že na vině je především výchova architektů. Příliš velké množství nekvalitních projektantů nebo architektů.“(A)
- (2 S,V) Mentalita českého kutilství je bohužel silně zakořeněná, má negativní vliv a velkou setrvačnost „To, jak stavby vypadají, není výsledkem legislativy. Ty stavby často vznikají takovou zvláštní formou kutilství, protože nejen stavby, ale i přemýšlení o stavbách je mnohem trvalejší, než se zdá. Z doby, řekněme, před 30 lety, se „ukořeno“ několik zásadních věcí: Architektura je jen podklad pro něco, co si tím dál udělám sám. Exkluzivní věci patří samy sobě a na stránky časopisů. A nedůležitější – já si to všechno dokážu udělat sám. Mnoho lidí stále ještě uvažuje ve velmi jednoduchých kategoriích kutilského zlepšování architektury.“(S) „Myslím, že je velká škoda, že se v devadesátých letech navázalo na estetiku takového českého kutilství a to v mnohem masovějším měřítku. A přizpůsobila se tomu i kvalita materiálů. A to si myslím, že je chyba. A zároveň se někde vystrachala taková historizující estetika, která ale nemá oporu v kvalitě.“(V)
- (6 A,V) Situace je dnes lepší než v době socialismu a trend je dále mírně pozitivní. „Nekvalita se projevila v komunistickém období a teď to doháníme... Architektura je tady slušná a co je vidět, každým rokem se zlepšuje. Důležitější je ten proces vývoje, než ten stav, který ještě dobrý není.“(A) „Se změnou režimu nastal zlom, hranice se otevřely. Přišly nové impulsy, vrátili se emigranti, přinesli nové názory, přístupy. Čeští architekti vyrazili do světa. Z tohoto hlediska došlo k osvěžení kvality architektury.“(A) „Když to srovnávám s tím, co bylo před sametovou revolucí, tak se to srovnat nedá. To bylo strašné a šílené a svého času jsem chtěl s architekturou úplně skončit.“(A) „Teď jsme v takovém zlomovém období, kdy společnost začíná vnímat současné umění a současnou architekturu trochu pozitivně. A zodpovědnost architektů, politiků, investorů, developerů je o to větší.“(A) „U výstavby posledních 15 let je to docela dobré, už se tu nestaví „boudy“ jako před 30-40 lety.“(V) „Lepší než to bývalo,

⁶ Čísla v závorkách před uvedenými názory uvádějí počet respondentů, kteří takovýto názor vyjádřili. Formou zkratk je dále vyjádřeno, do jakých profesních skupin tito respondenti patří (A = architekti a urbanisté, S = sociální vědci a teoretici, V = veřejná správa).

podnikatelská baroka ustupují, ale pořád se staví takové ty kostky a myslím si, že my jako obec to nejsme schopni moc ovlivnit.“(V)

Řada respondentů se zabývá důvody, proč tak málo staveb realizují architekti. Příčin je patrně několik, jmenovány jsou následující:

- Objevuje se názor, že za tento stav nesou část zodpovědnosti sami architekti tím, jak se při prezentaci architektury soustředí na výjimečné a originální stavby a v oblasti estetické kvality akcentují originalitu.
- Dalším uváděným důvodem je neinformovaná poptávka. „Soukromý investor typu banka si vybere architekta na základě referencí, ale veřejná zpráva tohle neumí.“(A) „Lidi, kteří by si mohli dovolit dobrého architekta, není mnoho. A pak jsou tu velice mohovití lidé, kteří ale nemají vkus. Ale pozvolně, velice pozvolně se to zlepšuje.“(S)
- Zmiňuje se „...vliv peněz a komercializace výstavby, což vede k tomu, že tvůrci se snaží co nejvíce vyhovět investorům, jejichž vkus často není dostatečně vysoký. Navíc je tu snaha vyrobit něco, co je nejvíce prodejné, a vznikají z toho taková ta sídlišťátka rodinných domků za městem, často pochybné kvality.“(S)

Doporučení k řešení problémů

Doporučení z provedeného sociologického šetření – shrnutí názorů respondentů

(3 A,S,V) Je třeba podporovat kvalifikovanou poptávku formou popularizace, osvěty, vzdělávání, v této oblasti je zatím nevyužitý prostor, efekt však bude pozvolný. „Jak tomu čelit? Poptávka po levných věcech je dána úrovní společnosti. Vedle nedostatku prostředků je tu tedy také nedostatek ambicí, kultury, vzdělání klientů. V tom je určitý prostor pro odborníky, abychom tímto směrem působili, aby klienti dokázali ocenit kvalitu a nevyžadovali jen ten krátkodobý efekt nejnižší ceny.“(A) „Musíme se snažit pořád o osvětu, popularizaci, atd. Ale stejně jako vulgarizace byla postupná a v těch podmínkách přirozená, tak stejně postupně a přirozeně se jí musíme zbavit. Půjde to z různých směrů – dobré příklady, příklady toho jak to funguje. Jde o to pochopit, že některá řešení je lepší dřív vymyslet, než udělat. Pomůže také, když lidé pochopí, že trvanlivost se vyplácí.“(S)

Respondenti nemají jednotné stanovisko na potřebnost architektonických soutěží.

Jednotlivé návrhy respondentů

Výběr projektanta

Jako důležité je vnímáno, kdo danou stavbu navrhuje. Je zmiňována důležitost toho, aby se jednalo o člověka s odpovídajícím vzděláním – což dle předchozích výpovědí znamená architekt. Pro zajištění odborníka s odpovídajícím vzděláním respondenti navrhuji obecně zkvalitnění procesu výběru.

Tvorba zadání

Jako nutnou podmínku kvalitního díla uvádějí dva respondenti-architekti kvalitní zadání. Objevuje se návrh využívat odborníky pro specializující se na tvorbu zadání. „Kvalita je otázkou kvality zadání. To lze ovlivnit u veřejných staveb, tam zcela schází specifický charakter činnosti vzdělané a kompetentní osoby, která by pro veřejnou správu zpracovávala zadání.“(A)

Regulace a pravidla

Estetické kvality není možné dosáhnout z vnějšku regulativními nástroji (na rozdíl od problematiky začleňování staveb do prostředí). Převažuje názor, že estetické kvality ani není možné dosáhnout obecnými požadavky, maximálně lze zabránit nejhorším excesům.

Právní nástroje pro prosazování a kontrolu estetické kvality staveb

Platné předpisy týkající se ochrany přírody a krajiny, územního plánování a stavebního řádu poskytují řadu důležitých nástrojů, jimiž mohou úřady a projektanti výrazně ovlivnit kvalitu staveb a urbanistického řešení, tedy včetně estetické kvality; kvalitu ale nemohou samy o sobě vytvořit ani zajistit. V uvedené oblasti tkví problémy spíše v povrchním, formálním a nedostatečném naplňování a prosazování smyslu předpisů. Je nad rámec předložené práce analyzovat příčiny této skutečnosti, lze se však domnívat, že souvisejí na straně veřejné správy se slabou institucionální kapacitou úřadů při zadávání, výběru projektanta a dozorování

projekčních prací, někdy nedostatečnou kvalifikací úředníků a z toho pramenící malou (neformální) autoritou úřadů. Na straně projektantů pak problémy způsobuje nedostatečně zdůrazněná zodpovědnost autorizovaného architekta či stavebního inženýra vůči společnosti a veřejnému zájmu. Pro prověření této hypotézy ale zatím chybí hlubší analytický materiál, který by například na vzorku případových studií objektivně analyzoval fungování jednotlivých složek veřejné správy v průběhu celého procesu přípravy a realizace výstavby, a to zejména v případech esteticky i obecně kvalitativně pochybných realizací.

Ke zvážení je převzetí některých institucionálních opatření, jako je například obdoba funkce „hlavního architekta“ jako (spíše neformální) autority ve věcech architektonické a urbanistické kvality, ať už na národní úrovni, jako je tomu v Nizozemí, nebo na úrovni velkých měst popřípadě (mikro)regionů, jak to odpovídá naší tradici.

Opatření

- Provést analýzu fungování jednotlivých složek veřejné správy v konkrétních (zejména problémových) případových studiích zahrnujících například velké stavební projekty, běžný rezidenční / nerezidenční development, územní plánování na místní úrovni.
- Zvážit obnovu / zavedení nezávislé odborné instituce (útvary) hlavního architekta pro metropolitní a městské regiony (funkční urbanizované regiony) popřípadě pro některá správní území ORP.

Ovlivnění estetické kvality staveb veřejného sektoru a stavění veřejným sektorem jako zadavatelem / pořizovatelem

Těžištěm doporučení v oblasti „měkkých“ faktorů je ovlivnění dobrými příklady, zejména veřejných staveb.

K problematice možných směrů opatření k vyšší kvalitě veřejných zakázek citujeme doporučení vypracované Českou komorou architektů pro Politiku architektury – Národní program stavební kultury: „V procesu zadávání veřejných zakázek na vyhledání zpracovatele projektové dokumentace je nutné, aby kromě posouzení, výše honoráře a jiných obchodních podmínek byl výběr založen zejména na posuzování kvality návrhu řešení, profesních dovedností architekta, vlivu návrhu na prostředí a náklady na celý životní cyklus stavby. Je nutné, aby se veřejní zadavatelé při zadávání veřejných zakázek a při rozhodování majícím dopad na kvalitu architektury městského a venkovského prostředí opírali o názory kvalifikovaných odborníků zejména z oblasti architektury, urbanismu a krajinářské architektury. Výběr zhotovitelů projektů veřejných stavebních zakázek by měl být z těchto důvodů prováděn především na základě výsledků architektonických soutěží o návrh, což je v českém i mezinárodním měřítku osvědčený, kvalitu zdůrazňující a transparentní způsob zadávání zakázek, zejména zakázek v oblasti architektury a územního plánování. Architektonická soutěž o návrh je historií ověřená systémová cesta k získání nejlepšího dostupného návrhu stavby a výběru partnera (architekta), který stavebníka provede úskalími přípravy a realizace stavby. Pozornost při přípravě architektonických soutěží je třeba věnovat zejména přípravě zadání tak, aby úplně a přesně artikulovalo požadavky na daný projekt.“

Obdobně by měly být architektonické a projektové soutěže využity při zadávání projektů v rámci partnerství veřejného a soukromého sektoru.⁷

Opatření

- Při zadávání projektových zakázek na veřejné stavby a při výběru projektanta územně plánovacích prací prosazovat přiměřené zastoupení kritérií kvality nabídky, profesních dovedností, vlivu návrhu na kvalitu prostředí a udržitelnosti (očekávaných nákladů po dobu životnosti) stavby.
- Využívat při přípravě výstavby veřejných staveb architektonické soutěže.
- Profesionalizovat zadávání veřejných soutěží po formální / právní i obsahové / odborné stránce.

Ovlivňování poptávky po kvalitě stavebního díla a urbánního prostředí

Doporučení a návrh opatření jsou obsaženy v tematické části 3.7 Podpora stavební kultury ve školství, výzkumu a vývoji a v médiích.

⁷ ČKA 2011: Politika architektury České republiky – národní program stavební kultury – pracovní návrh dokumentu

3.2 Energetická náročnost staveb

Charakteristika tematického okruhu

Do energetické náročnosti staveb je třeba započítat veškerou potřebu energie spojenou s výstavbou, užíváním, údržbou a opravami a konečně odstraněním stavby. Je též třeba zohlednit možnost využití obnovitelných zdrojů energie a recyklace energie obsažené ve stavebních dílech a materiálech. Probíhající nárůst cen energií a očekávání nestability v zásobování klasickými zdroji energie (fosilními palivy) podporuje stavby s malou energetickou náročností provozu využívající spíše obnovitelné zdroje energie, například pasivní domy. Návratnost investic do staveb s nízkou provozní energetickou náročností souvisí s představou o jejich životnosti.

Rozbor problému

Energetická náročnost budov

Energetická náročnost budov je vnímána zpravidla jako nároky na energii při provozování budovy. Mnohdy se omezuje jen na kvalitu obálky budovy a hodnotí pouze ochlazované konstrukce. I při zúžení problému výhradně na provoz budovy, představuje energetická náročnost významné kritérium udržitelnosti stavby. Je součástí efektivity stavby, do níž musíme začlenit rovněž spotřebu energie pro použitý stavební materiál, energii potřebnou při technologii výstavby, provozu a údržbě budovy, energetické nároky na opravy a na případnou přestavbu nebo likvidaci stavby.

Energetickou náročnost budovy bychom měli vnímat jako neméně důležitou ve srovnání s mechanickou odolností a stabilitou staveb. Její podcenění zdánlivě nemá okamžité důsledky, vede však z dlouhodobějšího hlediska k obtížné udržitelnosti provozu budovy z důvodu vysokých nároků na spotřebu energie. Výsledkem je nevyužívaná budova postupně se blížící stavu brownfields.

Stavební zákon pamatuje vyhláškou o dokumentaci staveb na úsporu energie a spotřebu tepla. Je třeba, aby se problematika dobře řešené energetické náročnosti stala pro společnost jedním z rysů kvalitní budovy.

Význam snižování spotřeby energie nelze nadřazovat estetické stránce budovy, jejímu dispozičnímu řešení, provozním a jiným potřebám. Všechna tato kritéria je třeba vzájemně harmonizovat a koordinovat.

Krokem, který by měl přispět ke sledování a snížení spotřeby energie, je nově zaváděná praxe průkazů energetické náročnosti budov.

Současné období krize vede k uvědomění si ceny energie a vyčerpatelnosti jejích zdrojů. Ve své podstatě je správná orientace na obnovitelné zdroje energie. Jejich využívání zatím není na takové úrovni poznání, abychom se mohli z větší míry zaměřit pouze na ně. Podporu by měla získat oblast výzkumu postupů a způsobů využití obnovitelných zdrojů energie, vedoucích k efektivním řešením a úsporám.

Energetická náročnost prostředí

Prostředí vytvářené výstavbou vedle budov zahrnuje také veřejná nebo volná prostranství a další stavby, např. silnice a železnice s jejich mosty a mimoúrovňovým křížením, přechody, stožáry rozvodů vysokého napětí, telekomunikační zařízení apod. Nároky na spotřebu energie mají všechny uvedené stavby, liší se výší spotřeby ve fázi výstavby a ve fázi provozování. Stavby pro dopravní a technickou infrastrukturu vyžadují velké množství energie ve fázi výstavby (pod energii zahrnujeme např. spotřebu pohonných hmot zejména pro realizaci terénních úprav – násypy a zářezy komunikací apod.). Veřejná prostranství bývají z pohledu spotřeby energie při výstavbě méně náročná, větší spotřebu mohou vyžadovat při užívání. U budov se jedná o energii pro vytápění, klimatizaci, osvětlení, provoz spotřebičů a zařízení, příp. technologii. U veřejných prostranství je potřeba energie především na osvětlení prostoru. Nároky na spotřebu stoupají s významností a s potřebou bezpečnosti prostředí (např. nasvícení významných staveb, intenzivní osvětlení frekventovaných silničních přechodů a pěších zón). Trh se snaží vyjít vstříc požadavkům na efektivní osvětlovací tělesa s nízkou spotřebou při vysoké svítivosti pro různá prostředí, např. pro nasvícení komunikací nebo historického centra města. Nevhodný způsob veřejného osvětlení, jako je výběr a rozmístění osvětlovacích těles, jejich prostorové a časové nastavení zvyšuje světelné znečištění. Správná volba osvětlení prostranství ovlivňuje vnímání prostoru, pocit bezpečí a chování přítomných osob.

Energetická náročnost sídel

Energetická náročnost se dotýká rovněž územního plánování. Prosazuje se ve výběru vhodných ploch pro výstavbu, v zahušťování zástavby, ve vlivu na charakter sídla. Pro výstavbu je přednostně využívána oboustranně zastavěná místní komunikace a proluky. Finanční nároky na prodloužení sítí vedou projektanty a investory k reálnému zvažování investic.

Nároky na spotřebu vody

Hovoříme-li o energii, máme většinou na mysli elektrickou energii nebo energii plynu. Její spotřeba stoupá s životní úrovní a požadovaným komfortem. Stát a jeho občané jsou více či méně závislí na vlastních nebo zahraničních zdrojích energie. Lidská minulost dokazuje, že existence je možná bez elektrické energie, není však možná bez pitné vody. V souvislosti s vysokou spotřebou vody, poklesem hladiny spodních vod a rychlým odtokem srážkových vod je nezbytně nutné i toto téma vnímat při analýze stavební kultury. Spotřebu vody lze obdobně jako spotřebu energie ovlivnit již ve fázi projektu stavby. Nejedná se pouze o nároky budov, ale opět i o nároky veřejných prostranství – nároky na údržbu zeleně nebo čistotu zpevněných ploch. Zvyšuje se pozornost věnovaná zachytávání, využívání a cirkulaci srážkových a odpadních vod.

Poznatky z provedeného sociologického šetření

Hodnocení významnosti a problémovosti respondenty

Respondenti sociologického šetření považují téma energetické náročnosti za důležitou součást stavební kultury, ale energetickou náročnost nezařadili mezi témata prioritního významu. Ze sledovaných témat je hodnotili vcelku na posledním místě. (To jistě neznamená, že energetická náročnost má malý význam, protože šetření se věnovalo vybraným tématům, která byla předběžně identifikována jako významná.)

Hodnocení významnosti tématu energetické náročnosti i jeho problémovosti vykazuje největší rozptyl mezi jednotlivými respondenty. Znamená to tedy, že v hodnocení významnosti a problémovosti energetické náročnosti stavební a staveb jsou mezi odborníky velké rozdíly. Architekti a představitelé veřejné správy přikládají většinou energetické náročnosti větší význam a považují je za problematičtější, nežli respondenti – odborníci z jiných oborů.

Také dopady úprav směřujících ke snížení energetické náročnosti staveb jsou vnímány rozporně. Někteří respondenti uvedli, že téma energetické náročnosti je třeba zařazovat do kontextu udržitelnosti staveb a trvanlivosti / životnosti stavebního díla. Kritika směřuje do zúžení problematiky energetické náročnosti na zateplování, navíc pak ještě za použití materiálů, které jsou samy o sobě z hlediska energetické náročnosti pořízení a životnosti pochybné.

Někteří architekti k tématu energetické náročnosti žádné komentáře ani náměty neuvedli.

Shrnutí názorů respondentů⁸

- (5 A,V,S) Při zateplování jde především o úspory v provozu. Řešení energetické náročnosti staveb je často synonymem pro zateplování. Možné problémy použitých materiálů (životnost, toxicita, odbouratelnost) ani nezamýšlené důsledky nekvalitních řešení (narušené mikroklima uvnitř stavby, znehodnocení historické hodnoty objektu) se neřeší. „Zateplování je absolutně na špičce. Upřednostňuje se tedy efekt úspory na vytápění. Nadřazuje se všemu ostatnímu... To je samozřejmě velmi krátkozraké. Materiálově je, jak je to recyklovatelné, zlikvidovatelné. Druhá rovina je, jestli se nenadřazuje tepelná náročnost nad věcmi, jako je hygiena, vlhkost...“ (A)
- (3 A,S,V) Zapomíná se na energetickou náročnost sídel. Negativa pokračující expanze do krajiny hrozí znehodnotit úspory ze zateplování. „Pokud bychom vzali sídla jako soubor všeho, co v nich je, tzn. včetně individuálních domů a dopravních prostředků, které používáme, tak energetická náročnost je nižší. Toho dosahujeme přes individuální prvky. Ale na co zapomínáme je celek, prostorové rozmístění. A urban sprawlem energetickou náročnost zvyšujeme, jdeme proti tomu.“ (S) „...dnes už se celkem bez problémů diskutují z tohoto hlediska domy jako jednotlivé, samostatné nemovitosti. Co ale vůbec

⁸ Čísla v závorkách před uvedenými názory uvádějí počet respondentů, kteří takovýto názor vyjádřili. Formou zkratk je dále vyjádřeno, do jakých profesních skupin tito respondenti patří.

nediskutujeme, je ekonomika a energetická náročnost osídlení, to znamená rozmístění domů a rozmístění sídel. A tam vždy ukazují na urban sprawl, který se odehrává kolem našich měst, kde nejde jen o vlastní hustotu, ale o fragmentaci v prostoru, což znamená vysokou energetickou náročnost z hlediska dopravy.“ (S) „Jestliže mám místo kompaktního města urban sprawl, tak to má samozřejmě dopady na inženýrské sítě, tepelné ztráty atd. Energeticky úsporné řešení začíná od dobrého urbanismu.“ (V)

Jednotlivé názory respondentů definující podstatu problémů

Jednotliví respondenti nad rámec výše uvedených obecných problémů popisují jejich různé příčiny a konkrétní projevy, zejména nezamýšlené důsledky úspor energie staveb redukovaných na zateplování.

- Uvažování o energetické náročnosti staveb se zpravidla redukuje na fázi provozu a údržby. Je tak opomíjena energetická náročnost jak výstavby, tak komplexní rekonstrukce či likvidace stavby na konci životnosti použitých materiálů.
- Chybí povědomí a debata o vztahu chování obálky budovy a mikroklimatu, což způsobuje problémy při energetických sanacích.
- Nedomyšlené zateplování může snížit fyzickou i morální životnost staveb, znehodnotit estetickou stránku domu, historickou hodnotu či jeho schopnost začlenění do kontextu. Objevuje se konflikt mezi požadavky památkové ochrany a energetickými sanacemi. Důvodem těchto problémů může být nedostatečná osvěta a vzdělávání.

Doporučení k řešení problémů

- Podporovat inovační procesy maximálně využívající vědu a výzkum zejména v oblasti energetiky a stavebnictví v souladu s cíli a závazky Evropské unie.
- Podporovat výzkum nových postupů ve využití obnovitelných zdrojů energie. Využívat obnovitelné zdroje energie a pro prostředí vytvářené výstavbou respektovat zásady energetických úspor. Ekologická a energeticky úsporná řešení = kvalitní architektura.
- Energetické nároky prostředí vytvářeného výstavbou – součást enviromentální výchovy.
- Zvýšit informovanost o energetické spotřebě budov prostřednictvím průkazu energetické náročnosti budov.
- Environmentální faktory jsou spojeny s plánováním, s využitím zdrojů, výběrem materiálů, požadavky na úsporu energie a přizpůsobením se přírodnímu a kulturnímu prostředí během stavby, při jejím využití i při její likvidaci.
- Zaměřit se na obnovitelné zdroje energie, snižovat energetickou náročnost objektů a současně respektovat ochranu životního prostředí, krajiny, památek a měst.
- Ekonomicky efektivním způsobem využívat nové technologie zateplování existujících budov při respektování památkové ochrany. Dát prostor zajímavým projektům zaměřeným na historické stavby (např. projekt Zelené památky přináší příklady památkově cenných budov, u nichž se různými úpravami podařilo snížit spotřebu energie nebo využít obnovitelné zdroje).
- Řešit energetickou náročnost budov a postupně ve vhodných případech přecházet k nízkoenergetickému standardu nových budov, resp. k výstavbě budov s téměř nulovou spotřebou energie.
- Při stavbě nových a rekonstrukci stávajících budov dbát na plnění požadavků na jejich energetickou náročnost a na veřejných budovách financovaných z veřejných prostředků realizovat vzorové příklady.
- Oceňovat kvalitní a úsporné stavební projekty a realizace s výjimečnou energetickou, konstrukční a architektonickou hodnotou.
- Podporovat rozvoj bydlení jako nástroj stabilizace sídelní struktury, humanizaci panelových sídlišť a modernizaci a obnovu bytového fondu s důrazem na energetické úspory a odstranění zdraví škodlivých stavebních prvků.

- Nezanedbávat dlouhodobě údržbu bytových panelových domů, která by postupně mohla vést k devastaci obytného prostředí. Zaměřit se mj. na vady a poruchy obvodových plášťů, lodžií a balkonů a střech, energetické vlastnosti bytů, snížení nákladů na vytápění apod.
- Podporovat ochranu půdy a vod, realizaci pozemkových úprav a souvisejících investic v krajině, které budou mít i významný protipovodňový a protierozní efekt. Omezit zábory zemědělské půdy pro novou výstavbu využitím stávajících regenerovaných ploch a brownfieldů v souladu s principy udržitelného rozvoje v návaznosti na zlepšení kvality urbanizovaného prostředí a socioekonomický rozvoj postižených regionů.
- Dodržovat principy šetrného nakládání s vodou, zabraňovat rychlému odtoku srážkové vody a revitalizovat vodní toky a jejich okolí do podoby promenád a linií zeleně, včetně využití nejrůznější odpočinkové aktivity pro pěší a cyklisty.

Doporučení z provedeného sociologického šetření

Respondenti neuvádějí konkrétní návrhy na řešení, vzhledem k výrokům popisujícím stav však lze odvodit, že logickým řešením je osvěta v oblastech dopadu životního cyklu budov na životní prostředí, mikroklimatu budov a energetických nároků sídelní struktury.

3.3 Životnost a udržitelnost staveb, trvalost stavebního díla, pořizovací a provozní náklady

Charakteristika tematického okruhu

Stavební dílo lze z hlediska životnosti pojímat v zásadě dvojím odlišným způsobem:

- jako trvalé dílo, které má sloužit po řadu generací – pak je legitimní požadavek jeho co nejdelší fyzické, ekonomické i morální životnosti; jsou odůvodněny vyšší pořizovací náklady, pokud přinesou vysokou kvalitu a dlouhodobé provozní úspory; použité materiály a konstrukce by měly být co nejodolnější a návrh by měl počítat s možností stavbu přizpůsobovat měnícím se potřebám a nárokům na její využití;
- jako spotřební zboží s předem určenou životností – fyzická, ekonomická a morální životnost by měly být souměřitelné; klade se důraz na pořizovací náklady odpovídající očekávané době životnosti; protože je předem známa pravděpodobná životnost stavby, lze optimalizovat poměr mezi pořizovacími a provozními / udržovacími náklady a je žádoucí do celkových nákladů na stavbu započítávat i náklady na její demolici; materiály a konstrukce by měly být recyklovatelné; namísto adaptability je možno uvažovat o návrhu „na míru“ jednoúčelovému využití.

Argumentem pro „stavbu jako spotřební zboží“ jsou především rychle se měnící požadavky a nároky na stavby, jejich výraz, vybavení, uspořádání, umístění a využívání. Rostoucí náklady spojené s pořizováním, užíváním a odstraňováním staveb naproti tomu ve většině případů preferují pojetí staveb jako trvalého díla, s odpovídajícími nároky na ně. Toto pojetí má v naší stavební kultuře hlubokou tradici. Z něho vyplývá posun od efemérního architektonického výrazu podléhajícího momentálním módám ke spíše nadčasové architektuře, popřípadě takovému pojetí architektonického řešení, jež umožní proměnu výrazu stavby, která může spolupůsobit jako prevence morálního zastarávání. Z ekonomického hlediska se jako nejvýznamnější náklady jeví náklady spojené s užíváním a údržbou, jakkoliv lze současně očekávat i nárůst pořizovacích nákladů v důsledku vyšších nároků na trvanlivost použitých materiálů, odolnost konstrukcí a zabudovanou variabilitu řešení.

Rozbor problému

Pořizovací a provozní náklady a nároky na technický stav stavby ovlivňují efektivitu stavby. Ta spolu s estetickou stránkou tvoří udržitelnost stavby. Provozně nákladná stavba je ohrožena na své existenci, podobně jako stavba nevkusná, vyvolávající nepříjemné pocity a asociace nebo vymykající se měřítkem svému okolí. Aby byly stavby udržitelné, tedy efektivní a estetické, je třeba dbát ve společnosti na stavební kulturu. Na ni působí mnoho aspektů v různých fázích stavby.

Nejzásadnějšími fázemi jsou:

- Projektová příprava a povolení stavby
- Realizace stavby
- Provoz a užívání stavby
- Životnost – dožití stavby (morální, stavebně technické) a její odstranění

Fáze 1: Projektová příprava a povolení stavby

Ve fázi projektové přípravy a povolení stavby je legislativně zajištěna pozornost umisťování a povolování staveb, požadavkům na zpracovatele a obsah projektové dokumentace, vč. nároků na energetickou náročnost. Praxe stavebních úřadů (zejména kapacitní možnosti) však neumožňuje vždy podrobně prověřit projekt také z pohledu nároků na údržbu a životnost stavby.

Fáze 2: Realizace stavby

Přes existenci stavebních firem různé velikosti a zaměření, množství stavebních výrobků a technologií a legislativně zajištěnou kontrolu provádění staveb se ne vždy daří vytvářet kvalitní stavby. Stav má dopad na

pořizovací a následně i na provozní náklady, rychle se zhoršuje rovněž technická stránka nekvalitně realizované stavby. Pro investory, kteří nemají dlouhodobou zkušenost s takovou stavbou, je obtížně přijatelný fakt, že finance uspořené na kvalitě záměru nebo jeho realizaci, jsou uspořené pouze krátkodobě.

Stavebnictví v době současné krize trpí tlakem na snižování cen projektů a stavebních prací. Některé stavební firmy ve snaze udržet se na trhu při nedostatku zakázek usilují o stlačení cen na úkor jakosti práce nebo kvality použitých výrobků. Tlak na dodržení smluvených termínů výstavby může vyvolávat podcenění technologických postupů. Přístup zadavatelů projekčních a stavebních prací k výběrovým řízením se stále ještě mnohdy řídí pravidlem: nejnižší cena a nejkratší termín. Při omezených finančních prostředcích a rozestavenosti nebo naléhavosti akce jiné řešení však zpravidla není.

Fáze 3: Provoz a užívání stavby

Vysoké náklady na provoz stavby jsou důsledkem nevhodného technického řešení stavby a řešení jejího provozu, dále nekvalitního provedení stavby a nedostatečné údržby. Energetické nároky budovy jsou ovlivněné zvoleným systémem vytápění, větrání, klimatizace, osvětlení, velikostí prosklení, kubaturou prostoru. Životnost stavby je podmíněná životností použitých materiálů a jejich kvalitou, ale i použitou technologií nebo odpovídajícím užíváním stavby. Podceňovat nelze ani stavebně technické řešení stavby a jednotlivých detailů, které mohou mít za následek např. vznik tepelných mostů, zatékání srážkové vody, její namrzání nebo obtížný úklid sněhu z konstrukcí.

Preventivní kontrola stavu a včasná údržba zamezí většímu poškození budov (závady na střechách a jejich příslušenství, pád poškozených atik, říms, obkladů budov, koroze výztuží panelových objektů, zejména u balkonů apod.), haváriím inženýrských sítí (zvláště vodovodů, kanalizací, teplovodů, parovodů) a škodám na dopravních stavbách.

Některá řešení interiérů budov, jejich zařízení a venkovní pláště (např. rozměrné skleněné a nerezové plochy apod.) vyžadují vyšší nároky na úklid a údržbu a tím i zvýšené finanční náklady na provoz po dobu životnosti objektu.

Podmínky pro každodenní užívání vnitřního prostředí, jako je osvětlení, teplota, vlhkost, hluchost, bezbariérový přístup a snadná orientace, působí na míru spokojenosti uživatelů – obyvatel, zaměstnanců, návštěvníků.

Provozní náklady závisí na hospodaření s pitnou a užitkovou vodou, sledování její spotřeby, možnosti využití srážkových vod, odvodňovacích a vsakovacích systémů a přečerpávacích kanalizačních systémů. Nezbytné je rovněž měření tepelných ztrát budov, pozornost věnovaná energetickým úsporám i sledování dalších hygienických podmínek budov. Uvedený přístup vyžaduje využití nových technologických možností, mimo jiné podporu vývoje nových vytápěcích systémů a systémů pro ohřev teplé vody, využití odpadního tepla, fotovoltaických panelů na střechách budov nebo spalování nezbytné biomasy.

Fáze 4: Životnost – dožití stavby (morální, stavebně technické) a její odstranění

Životnost stavby je ovlivněna životností jednotlivých materiálů, kvalitou provedení a mnoha dalšími hledisky. Lze k nim přiřadit mimo jiné frekvenci užívání, vazbu na okolí jako např. dopravní dostupnost, vybavenost, měnící se vnější sociální podmínky. Na využívání stavby působí, zda byl záměr investora dostatečně promyšlený a koncepční. V opačném případě je možná změna využití objektu, ta však může být náročnější, pokud jeho dispozice neumožňuje dostatečnou variabilitu. Mnohdy u objektů a zvláště jejich interiéru dochází k rychlému morálnímu zastarání a opotřebení, což opět způsobuje snížení návštěvnosti zařízení.

Negativní roli v životnosti stavby sehrává užití nevhodných dlouhodobě neprověřených materiálů a technologií nebo nevyzkoušené sousedství materiálů, vedoucí k destrukci části stavby. V kombinaci s nedostatečnými preventivními kontrolami, zanedbáním údržby a oprav má za následek horšící se celkový stav objektu, vyvolávající následné škody a havárie. K předcházení těchto stavů přispívá stavební zákon zavedením systému stavebně technické prevence.

Prospěšná je snaha o využití opuštěných budov a areálů (brownfieldů), včetně pozornosti věnované regeneraci sídlišť, veřejným prostranstvím a místním památkám v dotačních titulech. Přesto zůstávají některé objekty, u nichž jsou nejasné vlastnické vztahy nebo nevhodný přístup vlastníků, provozovatelů a uživatelů mnohdy prázdné a bez ostrahy. Stav vede k vykrádání vybavení, zejména kovových součástí staveb a tím k narušení jejich statických vlastností. Ve svých důsledcích tak až ke ztrátám architektonických a urbanistických hodnot. Stav není schopen stoprocentně zabránit ani systém dozoru a dohledu stavebních úřadů a památkové ochrany.

Samostatným problémem je likvidace stavby, recyklace materiálu, odvoz a ukládání nevyužitelného materiálu na skládky, případně nelegální likvidace.

Poznatky z provedeného sociologického šetření

Hodnocení významnosti a problémovosti respondenty

Z hlediska významnosti respondenti zařadili životnost a udržitelnost staveb na páté pořadí do kategorie „velmi důležité“, tedy před energetickou náročností. Z hlediska problémovosti je životnost a udržitelnost rovněž na pátém pořadí, v kategorii „důležité“, taktéž před energetickou náročností. Hodnocení jednotlivými respondenty nevykazuje významnější odchylky.

Téma bylo vymezeno jako udržitelnost staveb a trvalost stavebního díla, nicméně respondenti poukazovali na to, že fyzická trvalost stavební substance je jen dílčí složkou životnosti staveb (ta má též složku ekonomickou a morální), a ta je zase propojena na podmínky místa a soulad s jeho kontextem („urbanistickou udržitelnost“). S tím zřejmě souvisí i začlenění tématu životnosti a udržitelnosti staveb respondenty při hodnocení významnosti a problémovosti až za téma začlenění staveb do prostředí a jejich kontextu v prostředí.

Řada respondentů své názory dokládala na příkladu sídlišť.

K tématu se v rozhovorech vyjadřovali jen někteří architekti a někteří zástupci teoretických oborů. Respondenti z řad veřejné správy k tématu nic konkrétně neuváděli.

Shrnutí názorů respondentů⁹

- (7 A,V,S) Konstrukce staveb se stále navrhují a staví na staletí. Z kulturních důvodů i proto, že stavební normy nic jiného neumožňují. „Tady jsou jako nejvyšší hodnota, nositelé kultury, vnímány stavby, které přežily staletí. Pro většinu lidí je obtížné představitelné, že to co oni postaví, jejich syn zbourá. Na druhou stranu ty stavby, co tu mají tendenci být „na věky“, vyplňuje sádrokarton...“ (A) „Stavební kultura je tady tak silná, že stavět stavby s krátkou životností si prostě nedovolujeme. České normy jsou na 200 %, 300 % předimenzované proti tomu, co je reálně potřeba.“ (A) „Jak koukám na ty konstrukce, tak ty jsou poměrně festovní, ty tu můžou být po staletí. Jiná věc jsou ty povrchové věci, ta slupka. Tady to není Amerika plná papundeklových domků.“ (A)
- (4 A,V,S) respondenti však uvádějí, že díky společenským a ekonomickým změnám přibývá staveb s kratší životností a nese to spolu určitá rizika „Obyvatel přibývá, zrychluje se vývoj technologií, je jiná situace než ve středověku. Je možné, že to (snižování nároků na trvalost) není špatně, že je to jen logický důsledek fáze, ve které se nachází tato společnost... Jistě to má i velká rizika. Realizace takové zástavby je rychlejší, levnější, snadnější a může tedy atakovat krajinu snáze než kvalitní architektura, jejíž pořízení není tak snadné. Že ty stavby budou odstraněny, může být jen představa. Může se stát, že takováto nekvalitní zástavba tady bude mnohem déle, než si myslíme a bude nám bránit ve využívání krajiny na velmi dlouhou dobu.“ (A)
- (4 A,S) Zásadním kritériem trvalosti a udržitelnosti staveb je jejich flexibilita a variabilita. „Společenská životnost je vázána na kvalitu materiálu, kvalitu provedení a flexibilitu. Ideální je, když se už při návrhu uvažuje, že se budou měnit potřeby, a vytvářet řešení, která se budou snadno měnit.“ (S) jeden respondent zásadně nesouhlasí „Řada architektů argumentuje tím, že nejživotaschopnější stavby jsou ty, které jsou snadno schopny změnit svou funkci. Já s tím nesouhlasím. Jestliže je tohle pravda, tak budeme stavět polyfunkční krabice. Trvanlivost je atributem architektury. Když děláme efemérní architekturu, tak tím podryváme stabilitu světa, který žijeme. Určité věci nelze měnit tak snadno. Místo a prostředí je dáno jednak architekturou a jednak vztahy a vazbami lidí, kteří v něm jsou. Jestliže tohle architekt tvrdí, tak si pod sebou podřezává větev.“ (S)
- (3 A) Problémem je zejména udržitelnost a životaschopnost sídel, protože ta přetrvávají déle než jednotlivé stavby. Trvalost parcelace přitom přesahuje trvalost staveb a je-li provedena chybně (absence vazby na město, absence veřejných prostor), náprava bude obtížná a bude prováděna

⁹ Čísla v závorkách před uvedenými názory uvádějí počet respondentů, kteří takovýto názor vyjádřili. Formou zkratk je dále vyjádřeno, do jakých profesních skupin tyto respondenti patří (A = architekti a urbanisté, S = sociální vědci a teoretici, V = veřejná správa).

vysokými vícenáklady „Problém ale tolik není v životnosti jednotlivých staveb, ani v jejich flexibilitě, ale v životaschopnosti města. Protože stavby se odstraní, ale město, uliční síť a infrastruktura tam bude dál.“ (V) „Velmi důležitá je urbanistická udržitelnost daná parcelací, vymezením veřejného prostoru, členěním zastavěného území tak, aby umožňoval nějakou proměnlivost. Když se zastaví obrovská plocha rodinnými domky, kde jsou samé slepé ulice, jednak je to spousta soukromníků, kde už je těžké to nějak měnit.“ (A)

Jednotlivé názory respondentů definující podstatu problémů

Kromě výše uvedených názorů se objevuje u jednoho respondenta v souvislosti s panelovými sídlišti úvaha nad vlivem vlastnické struktury na trvalost stavby.

Doporučení k řešení problémů

Obecná doporučení

- Dbát, aby nenarůstala administrativní zátěž v jednotlivých fázích stavby.
- Využívat informačních systémů veřejné správy a bránit tak duplicitním požadavkům veřejné správy.
- Motivovat investory a realizační firmy cílenými pobídkami (nižší zdanění, dotační tituly) zejména u rekonstrukcí, přestaveb a brownfieldů.
- Oceňovat dobré firmy pro zvýšení jejich prestiže.
- Využívat vhodné technologie a materiály, podporovat jejich výzkum a vývoj.
- Spolupracovat s veřejností, kultivovat ji a informovat.
- Již ve fázi projektu pamatovat na možnosti realizace, využití, údržby a na životnost, příp. likvidaci stavby.
- Posílit roli veřejného sektoru – stát by měl sehrát roli ukázkového investora stavebních zakázek.
- Podpořit obnovu a rekonstrukci objektů ve starší zástavbě.
- Ve větší míře využívat architektonických a urbanistických soutěží a podporovat další soutěže, např. o nejlepší stavbu roku, zdravé město, vesnici roku apod.

Doporučení pro fázi 1 – Projektová příprava a povolení stavby

Nezvyšovat administrativní náročnost projektové přípravy a procesu povolení stavby. Problém provozu, údržby a životnosti stavby řešit apelem na majetkovou a profesní zodpovědnost investora a projektanta (např. v požadavcích výběrových řízení).

Doporučení pro fázi 2 – Realizace stavby

Důsledně dbát na kontrolu provádění staveb, na dodržování schválené projektové dokumentace a usilovat o zlepšení podmínek pro podnikání ve stavebnictví. Věnovat pozornost kvalitě materiálů, záruční době a certifikátům. Využívat zahraničních zkušeností, vč. zkušeností s materiály a technologiemi a uvážlivě je aplikovat na místní podmínky.

Posilovat transparentnost výběrových řízení.

Povzbuzovat profesní čest realizátorů, profesní zodpovědnost, podporovat učňovského školství a celoživotní vzdělávání v oblasti stavebních řemesel.

Doporučení pro fázi 3 – Provoz a užívání stavby

Upřednostňovat preventivní kontrolu a včasnou údržbu před jednorázovými nákladnými rekonstrukcemi.

Doporučení pro fázi 4 – Životnost – dožití stavby (morální, stavebně technické) a její odstranění

Dbát na řádnou údržbu objektů a urbanizovaných ploch. Podporovat a motivovat stále využívání objektů s ohledem na jejich charakter a možnosti lokality. Dbát na variabilitu zařízení podle společenských požadavků, zvláště demografických podmínek a potenciálu území. Sledovat následné vnější podmínky, které mohou

negativně ovlivnit stavbu. U nových záměrů vycházet z celkové koncepce a reálných možností území. Efektivně sdílet poznatky systému stavebně technické prevence.

Cyklus následků neefektivní stavby

Nekoncepční investiční záměr, nekvalitní stavba (nedostatečný projekt, nevhodné nebo nekvalitní materiály a technologie, neodborné provedení, nedodržení technologie) → finančně náročná nebo zanedbaná údržba → chátrání stavby → nepřestovaný vztah k hodnotám → nevhodné chování a negativní vliv na lokalitu → sociální segregace → chudoba → vybydlení → devastace → brownfields → hledání nového využití (přestavba nebo asanace a nová stavba) → nároky na změnu charakteru lokality → vyšší potřeba finančních prostředků, které začnou chybět jinde, kde je nekvalitní stavba, náročná na údržbu. Celkový proces má opakující se tendenci.

Hodnocením efektivnosti a realizovatelnosti projektu se zabývají studie proveditelnosti, které jsou povinnou přílohou dokumentace investičních projektů předkládaných za účelem získání finančních prostředků ze strukturálních fondů Evropské unie.

Doporučení z provedeného sociologického šetření

- „V návrhu zejména veřejných staveb by se mělo myslet na údržbu a recyklaci budovy.“(A)
- (4 A,S) „Domy stárnou nejen fyzicky, ale i tzv. morálně... Jedinou cestou je udělat ty budovy co nejvíc univerzální, aby nebyl problém je rekolaudovat na něco jiného.“(S) „Ideální je, když se už při návrhu se uvažuje, že se budou měnit potřeby, a vytvářet řešení, která se budou snadno měnit.“(S)

3.4 Začlenění staveb do území – stavby v kontextu svého prostředí

Charakteristika tematického okruhu

Začlenění staveb do okolního prostředí odráží míru tolerance a otevřenosti k dohodě ve společnosti i vztah ke kulturnímu a přírodnímu dědictví. Pro dosažení kontinuity a společenského pochopení staveb je důležitý kulturní kontext, urbanistické hodnoty i výchozí přírodní danosti lokality.

Je třeba akceptovat, že kultura se proměňuje – neustálé proměny ji činí živou, schopnou vstřebávat nové podněty. Kontinuita znamená postupnou kumulaci vědění, čas poznat a předvídat dopady; diskontinuita riziko nezamýšlených důsledků a ztrátu přenosu poznání. Respektovat kontext proto znamená uvědomělé rozvíjení, nikoli pouhou konzervaci. I v situacích, kdy je třeba v měřítku sídla určité území radikálně transformovat, platí širší – středoevropský kontext, na který by měla změna reagovat.

Složky kontextu

- přírodní a historické danosti území
- kontext a souvislosti v měřítku lokality, městské části, města, regionu, střední Evropy
- obraz – identifikace hlavních charakteristik a znaků, měřítko
- vztah komunity k charakteristikám a znakům – jejich hodnocení

Faktory ovlivňující vztah staveb ke kontextu

- charakter stavby a její význam v celku sídla či jeho části ovlivňuje míru a způsob jejího začlenění do území
- současný charakter území – jeho čitelnost, význam, projev
- transparentnost a jednoznačnost definování stávajícího a cílového charakteru v územně plánovacích podkladech a územně plánovacích dokumentacích a míra participace komunity na definování cílového charakteru v případě větších změn (předurčující míru jejich akceptace)

Rozbor problému

Na potřebnosti začlenění staveb do kontextu okolního prostředí panuje dnes mezi odbornou veřejností víceméně shoda (viz poznatky ze sociologického šetření). Neexistuje přitom paušální řešení či pravidla. Je třeba individuálně brát v potaz zejména účel stavby (významné veřejné stavby mohou působit dominantněji a výrazněji utvářet respektive přetvářet charakter území) a současný stav území a jeho hodnot.

Nástroje a mechanismy ovlivňující začlenění staveb do území

Začleňování staveb do kontextu prostředí ovlivňují tři okruhy právních předpisů: ochrana přírody a krajiny, ochrana kulturních památek a územní plánování. Zatímco první dva okruhy se věnují především ochraně stávajících hodnot, územní plánování se zabývá taktéž tvorbou a rozvíjením hodnot.

Ochrana přírody a krajiny

Pro začlenění staveb do prostředí lze v obecných případech využít institutu ochrany krajinného rázu podle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Definice a ochrana krajinného rázu je v české legislativě zakotvena v § 12 tohoto zákona. V praxi se ustálily dvě úrovně hodnocení krajinného rázu a použití tohoto institutu: preventivní a aktuální (kauzální). Preventivní hodnocení je cíleno na komplexní vyhodnocení a ochranu stávajících znaků krajinného rázu, zatímco aktuální hodnocení na posouzení únosnosti konkrétně daného záměru na změnu v území z pohledu stávajících znaků krajinného rázu. Preventivní hodnocení jsou v praxi v plném rozsahu zpracovávána pro území chráněných krajinných oblastí a některých přírodních parků. Část preventivního hodnocení krajinného rázu – vymezení oblastí a míst krajinného rázu – se stala součástí povinně sledovaných dat v rámci územně analytických podkladů v části podklady pro udržitelný rozvoj území.

Pro hodnocení krajinného rázu byly vytvořeny odpovídající metodické postupy [Zdroj: Bukáček, Matějka, 1999; Vorel, 1999; Vorel, Bukáček, Matějka, Culek, Sklenička, 2006].

Podstatně silnější právní nástroje pro ochranu přírody a krajiny se uplatňují ve zvláště chráněných územích podle Části 3 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

Ochrana kulturních památek

Ochrana kulturních památek podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, vytváří procesní možnosti při povolování staveb pro ovlivnění začlenění staveb do území. Pravomoc orgánů památkové péče se uplatňuje v územích, která jsou vyhlášena jako památkové rezervace a památkové zóny a u jednotlivých objektů prohlášených za nemovité kulturní památky. Stanoviska orgánů památkové péče k záměrům na změnu v území se zpravidla neopírají o žádné vlastní nástroje a věcná pravidla vytvořená „preventivně“, takže se jedná o individuální posouzení a uvážení orgánu vztažená ke konkrétní situaci.

Územní plánování

Územně analytické podklady podle § 26 zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, využívají limity a data ochrany přírody a krajiny a ochrany kulturních památek. Zároveň existuje v územně analytických podkladech možnost identifikovat a vyhodnotit hodnoty nad rámec hodnot chráněných limity využití území vyplývajících ze zákonů o ochraně přírody a krajiny a o státní památkové péči. Rozbor udržitelného rozvoje v územně analytických podkladech by měl stanovit problémy k řešení v územně plánovacích dokumentacích též na základě identifikovaných hodnot. Tato možnost zatím není plně využívána; v budoucnu může být důležitým základem pro ovlivňování začlenění staveb do území.

Územně plánovací dokumentace na všech úrovních obsahují možnosti ovlivňování začlenění staveb do území. V zásadách územního rozvoje to jsou zejména cílové charakteristiky krajiny, v územních a zejména v regulačních plánech pak existuje široká paleta možností regulace odpovídajících danému měřítku dokumentace.

Procesní problémy

Chybějící identifikace a hodnocení významu hodnot

Územně analytické podklady jsou nástrojem pro identifikaci hodnot v území, včetně urbanistických a architektonických hodnot a znaků krajinného rázu. V praxi jsou však tyto hodnoty v řadě území často identifikovány pouze v rozsahu zvláštní ochrany přírody a krajiny a ochrany památek stanovené příslušnými zákony. Pro rozhodování o vhodnosti či nevhodnosti nových staveb v kontextu hodnot v území tak chybí věcný podklad. Kvalita rozhodovacích procesů tak postrádá potřebnou podporu a jejich výsledky podléhají různým okolnostem a subjektivním vlivům. Jako takové jsou obtížně předvídatelné a také obtížně kontrolovatelné.

Podrobnost regulace neodpovídající hodnotám území

Na nepřesvědčivou kvalitu zpracování hodnot v územně analytických podkladech navazuje další problém. Pokud nejsou k dispozici odpovídající podklady v potřebné kvalitě a hloubce zpracování, chybí i opora pro nastavení míry regulace odpovídající konkrétním hodnotám v území. Proto se plošně používá jednotná podrobnost regulace pro celé řešené území, což může v hodnotných územích nedostatečně zajistit ochranu a v jiných územích přílišnou regulací naopak bránit potřebné transformaci či pozitivní tvorbě nového charakteru.

Nevyvážená podpora ochrany a tvorby

Nástroje ochrany přírody a krajiny jsou ze své podstaty zaměřeny na ochranu stávajících hodnot v hodnotných územích. Mají přitom oporu ve zkušenostech několik desetiletí trvající praxe a v existující znalostní a metodické podpoře. Rozvíjení či tvorba nových hodnot se z definice svých cílů vyjádřených v § 18, zejména odstavci 4 zákona č. 183/2006 Sb., věnuje územní plánování. Pro tvorbu nových hodnot ale postrádá znalostní a metodickou podporu svou podrobností srovnatelnou s ochranou přírody a krajiny.

Příklady problémů začleňování staveb do prostředí

Nerespektování regionálního / lokálního kontextu prostředí je známějším problémem. Stavba se může dostat do konfliktu s kulturním nebo přírodním kontextem svého okolí. Střet s kulturním kontextem nebo jeho ignorace může vyvolat jednak v užším slova smyslu import forem z jiných kulturních okruhů a podmínek (např. kanadské sruby či bavorské domky na předměstí Prahy), jednak chápání stavby jako spotřebního zboží (typické např. pro Severní Ameriku), které nemá ve středoevropském prostoru tradici. V lokálním měřítku se nerespektování kontextu projevuje u novostaveb také jejich necitlivým zasazením do okolního prostředí například nesouladem měřítka. Dalším častým projevem je nerespektování morfologie terénu. Například při stavění ve svažitém terénu se i pro menší stavby (například rodinné domy) srovnává terén a použije se řešení objektu vytvořené pro rovinný pozemek.

Problémem v začleňování staveb do okolí je také situace, kdy nastane **rozpor mezi vnímaným obrazem a skutečným fungováním sídla**. Lidé uvnitř jedné kultury dokážou na základě zkušenosti číst obraz města a zorientovat se podle něj – poznat veřejné budovy a jejich přibližnou náplň, chápat uspořádání cestní sítě. Pokud obraz neodpovídá fungování sídla anebo je vztah mezi obrazem a funkcí matoucí (například když budovy, které jsou výrazné v obrazu města, nemají pro ně významnou funkci), dochází k dezinterpretaci, což lidé vnímají jako nepatřičné.

Poznanky z provedeného sociologického šetření

Hodnocení významnosti a problémovosti respondenty

Téma začlenění staveb do území a kontextu prostředí považují respondenti shodně za nejdůležitější spolu s tématem utváření veřejného prostoru. Shoda panuje mezi všemi oslovenými profesemi a ve výpovědích převažuje názor, že stavby je třeba do kontextu území vědomě začleňovat, ať už tím, že se stavba svému prostředí přizpůsobí a podřídí („zapadne do něj“) nebo tím, že – nejspíše ve výjimečných případech – toto prostředí aktivně pozmění výjimečnou stavbou. Právo na výjimečnost v některých případech deklarují někteří zúčastnění architekti „*Výjimečnost takového zásahu jde pouze v případě, kdy jde o stavbu výjimečnou obsahem, kdy jde o prostředí, které je spíše na cestě k transformaci.*“ (A)

Problematickostí toho, jak se stavby do území zasazují a jak reflektují jeho kontext, pokládají respondenti taktéž za velmi vysokou (celkově druhé pořadí mezi tématy). Mezi respondenty z řad architektů se téma rozhovorů stácelo k regulačním plánům, jejichž role a smysl pro udržení kontextu a charakteru místa je vnímána kontroverzně.

K tématu začlenění staveb do území a kontextu prostředí se vyjádřili téměř všichni respondenti.

Shrnutí názorů respondentů¹⁰

- (15(!) A,V,S) Všichni respondenti, kteří se k tématu vyjádřili, ve svých odpovědích předpokládají, že stavby je třeba do kontextu začleňovat. „*U slušných architektů o to zájem je vždycky a samozřejmě.*“ (A) Zároveň panuje relativně velká shoda na tom, že se to v současné době nedaří dostatečně (9 A,S,V) „*V historii, aniž bych ji chtěl nějak idealizovat, byla míra souznění obyčejných lidí s prostředím vyšší. Dneska je mnoho lidí schopno udělat necitlivý zásah do stávající struktury, a proto je zapotřebí, aby k tomu byli povoláni architekti.*“ (V) „*Považuji to za problém. A není nový. Známe ho už z osmdesátých let, kdy některá sídliště vytvořila hradby nad městem, které z estetického hlediska vypadají katastrofálně. A opakuje se.*“ (S) „*Tradiční městská struktura vycházela z lidského měřítka. Dneska ale vychází z kapacity dopravy, aby se tam vešly velké záměry, které jsou ekonomicky rentabilní. Tím se zvětšuje měřítko města a zhoršuje se jeho obyvatelnost.*“ (A).
- Důvodů, proč se začleňování staveb do kontextu nedaří, je uváděna celá řada. Nejčastěji se objevují dva důvody. Prvním je absence proaktivní vize a snahy o vyjednávání ze strany veřejné správy (4 A,V,S). „*Investoři mají příliš volné ruce, málo definované podmínky, co mohou na daném pozemku dělat. Často by byli ochotni začlenit svůj projekt do nějaké širší vize, ale ta vlastně neexistuje. Územní*

¹⁰ Čísla v závorkách před uvedenými názory uvádějí počet respondentů, kteří takovýto názor vyjádřili. Formou zkratk je dále vyjádřeno, do jakých profesních skupin tyto respondenti patří (A = architekti a urbanisté, S = sociální vědci a teoretici, V = veřejná správa).

plány jsou příliš obecné, regulační plány málokde zpracované a vůbec neexistuje diskuse o tom, jak má to místo vlastně vypadat. Investor má strach, že bude mít problémy, takže tutlá záměr až do poslední chvíle. Vyjednává s vedením města, aby dosáhl svého, ale nemá vlastně partnera pro to jednání.“(A) „Nemyslím si, že všechno má řešit trh. Místní správa může investorovi velmi pomoci nebo taky velmi komplikovat život. A pokud je místní správa aktivní, s naprostou většinou investorů se dá rozumně domluvit. Dají se dělat planning game, je to otázka vyjednávání... ...Co bych v tuto chvíli vnímal jako důležité je, aby daná samosprávná jednotka měla urbanistické studie, tzn. představu o tom, jak by se rámcově měla vyvíjet. A jak jde vývoj, neustále o těchto věcech vyjednávat v interakci s investory.“(S) Druhým důvodem je exhibicionismus architektů (4 A,V) „A je problém, že mnozí architekti, když dostanou zakázku, mají pocit, že si musí postavit pomník.“(V) „Problém je možná v tom, že se skrze baráky chceme až příliš ukazovat.“(A) „Ted' spíš máme problém s exhibicionismem.“(A) „...nebo je tam silný názor architekta, který nemusí být zrovna citlivý.“(v)

- (6 A,S,V) Regulační plány jsou většinou respondenty vnímány v současné podobě jako problematické. Je uváděno, že regulační plány nejsou zpracovávány a pokud ano, kvůli problémům při projednání či politickým tlakům nejsou dokončeny a vydány. „Nástroje máme, stálo by za úvahu, proč se regulační plány tak málo užívají. Možná by mohla být větší volnost přizpůsobení rozsahu dokumentace místním podmínkám. Vidím také problém v poptávce, že obce/veřejnost nechce být regulována.“(A) „Tady je zakopaný pes spíš v tom, že stačí nesouhlas jediného subjektu a celý regulační plán padá. A vážnou na tom územní rozhodnutí. Takže jediné dělat regulační plány na malé kousky, na několik bloků, kde by vědělo, že to funguje. Takže do toho nikdo nechce jít. Navíc jsou tam politické tlaky, tlaky developerů, takže v tomhle divokém období je to nástroj nefunkční.“(A). Někteří respondenti se vyjadřují proti regulaci obecně, což svým způsobem odráží pohled velké části laické veřejnosti. Ze strany veřejné správy naopak vyjádřil jeden respondent funkčnosti regulačních plánů velkou důvěru. Jako řešení je zmiňováno regulování pouze velmi malých částí území, volnost přizpůsobení rozsahu dokumentace místním podmínkám. „...na posledním zasedání zastupitelstva jsme si dokonce schválili záměr pořídit strategický dokument rozvoje Troje, jehož součástí by měla být i snaha o nějakou regulaci, zřejmě v podobě regulačního plánu. Věřím, že se dá udělat dobře, pokud je územně plánovací dokumentace v takovém stavu, jako je v Praze, tak na úrovni malých obcí jako Troje by to byl určitě přínos.“(V) Zmiňováno je také využití urbanistických studií jako měkkého nástroje namísto tvrdé regulace. „Dřív jsem myslel, že regulační plány mají poměrně smysl a bylo by vhodné využívat je zejména pro území, kde dochází k větší výstavbě. Upřímně řečeno, my ale nejsme schopni všechno předjímat. Co bych v tuto chvíli vnímal jako důležité je, aby daná samosprávná jednotka měla urbanistické studie, tzn. představu o tom, jak by se rámcově měla vyvíjet. A jak jde vývoj, neustále o těchto věcech vyjednávat v interakci s investory. Spíš než co má kde být jakési standardy, které dodržujeme.“(S)
- (2 A,V) Krátkozraké politické tlaky jsou vnímány jako výrazný, ale neovlivnitelný problém. „Nehledejme chyby jen na straně dokumentace. Politici mohou prosadit nevhodné záměry i proti vůli architektů. Má to velké důsledky a nesprávně se žádnou změnou zákona.“(A) Taktéž krátkodobé ekonomické zájmy. „Primárně se hledí na ekonomické faktory. A od nich se odvíjí, jak dalece můžeme zohledňovat to ostatní. Pokud máte peníze, můžete zohlednit jemnější začlenění atd. Pokud ty peníze nemáte, tak ten dům maximálně očesete a nějaké širší vztahy vám jsou úplně ukradené.“(S)

Doporučení k řešení problémů

Doporučení z provedeného sociologického šetření

Uvádíme jen konkrétní návrhy respondentů; úplný výčet (obecných) doporučení je uveden v kapitole 5.

Nástroje a postupy

- Pro možnost jednat s investory o podmínkách i jako podklad pro stanovování regulací je třeba mít vizi území.
- Regulační plány používat s rozmyslem. Jejich obsah vytvářet na míru konkrétnímu území a vzhledem k projednávání zpracovávat menší území.
- Je třeba změnit předpisy neumožňující vytvořit blokovou městskou zástavbu.

Obsah a věcné řešení

- Je třeba v konkrétních územích jasně pojmenovat žádoucí přístup ke kontextu v daném území a rozhodnutí obhájit a vydiskutovat s občany i státní správou.
- Výuku architektury je třeba doplnit o psychologii geometrie ve smyslu měřítka a proporcí.

Územní plánování

- V územně analytických podkladech věnovat větší péči podrobné, úplné a přesvědčivé identifikaci urbanistických a architektonických hodnot v území.
- Systematicky a celoplošně vymezovat oblasti krajinného rázu a místa krajinného rázu včetně znaků a vkládat tato data v celé úplnosti do územně analytických podkladů. Provádět identifikaci a hodnocení jak z expertního pohledu, tak adekvátně dle konkrétních možností i z hlediska vnímání veřejností. Tato data dále interpretovat a vyvozovat z nich v případě potřeby problémy k řešení v územně plánovacích dokumentacích.
- V zásadách územního rozvoje cílové charakteristiky krajiny jako návrhové, tj. definující cílový stav. Důsledně promítat relevantní cílové charakteristiky do zadání územních plánů.
- Pořizovat územní studie pro formulování pozitivní cílové vize území a prověření variant řešení u transformačních území. Takto pořizené studie využívat jako podklady pro vyjednávání s investory a pro pořízení regulačních plánů.
- V územních plánech a v regulačních plánech využívat možnost odstupňovat míru regulace území dle konkrétního území a jeho hodnoty.
- Pořizovat regulační plány pro území významných hodnot.

Výchova a vzdělávání, komunikace a média

- Doporučení a návrh opatření jsou obsaženy v tematické části 3.7 Podpora stavební kultury ve školství, výzkumu a vývoji a v médiích.

3.5 Veřejná prostranství

Charakteristika tematického okruhu

Nabídka atraktivních, snadno dostupných a bezpečných veřejných prostranství a zařízení je jedním z nezbytných předpokladů pro úspěšné fungování moderního městského společenství. Veřejný prostor umožňuje setkávání lidí a jejich vzájemnou komunikaci, jež je podmínkou soudržnosti jejich společenství. Veřejná prostranství vytvářejí prostor pro společenské, kulturní i ekonomické aktivity. Svým uspořádáním a podobou determinují četnost a kulturu mezilidského kontaktu, kulturu obchodu i živou kulturu v užším slova smyslu. Součástí veřejných prostranství jsou i veřejné parky a další formy veřejné zeleně hrající důležitou roli pro každodenní rekreaci obyvatel.

Skrze každodenní kontakt mohou veřejná prostranství úrovní návrhu i provedení pozitivně i negativně ovlivňovat náhled veřejnosti na stavební kulturu. Způsob jejich zadávání a realizace může být v tomto smyslu pro veřejný sektor silným nástrojem. Svou důležitost mají jak celoměstsky významná prostranství (náměstí, parky, obchodní ulice, nábřeží), která ovlivňují obrovské množství návštěvníků, tak malá komunitní prostranství (náměstíčka, parčíky, plácky), kde existuje silnější vazba mezi uživatelem a „jeho“ prostorem.

Přestože se veřejná prostranství a jejich kvalita v poslední době dostávají do popředí zájmu veřejnosti i řady městských správ a jejich politické reprezentace, praxe jejich navrhování, úprav a využívání zatím není uspokojivá.

Faktory určující kvalitu veřejných prostranství

- vymezení množství a systematičnost uspořádání veřejných prostranství z hlediska jejich funkcí a propojení
- podmínky pro fungování společenských a ekonomických aktivit prostřednictvím návrhu detailního řešení a mobiliáře
- bezpečnost a sociální kontrola
- prostorově úsporné a bezpečné řešení dopravy
- morální i fyzická životnost řešení, nároky na údržbu a dlouhodobá udržitelnost
- mikroklima a fyzikální podmínky pobytu člověka na veřejných prostranstvích ovlivněné vodním režimem, kvalitou a množstvím zeleně
- identifikace obyvatel s prostorem prostřednictvím možnosti ovlivnit jeho podobu

Rozbor problému

Řada problémů projevujících se v oblasti fungování veřejných prostranství souvisí s celkovou strukturou města a jejími proměnami, zejména suburbanizace ve své nevhodné podobě urban sprawl a lokalizace velkých nákupních a pracovištních center na okraj měst má na život ve veřejném prostoru negativní vliv.

Zároveň nově dochází ke spolupůsobení řady problémů, jejichž důsledkem je dlouhodobý trend vytrácení veřejných aktivit z veřejných prostranství. V posledních několika letech však můžeme pozorovat doklady toho, že se nejedná o paušálně nezvratný proces. Příklady jako farmářské trhy, oživené náplavky, místní streetartové festivaly, designový aktivismus ukazují na určitou renesanci aktivit ve veřejném prostoru iniciovanou „zdola“.

Ovládnutí a fragmentace veřejných prostranství dopravou a úbytek podílu nezepevněných ploch

Naprostá většina částí měst při svém vzniku nebyla koncipována pro dnešní rozsah motorizace. Vozidla pohybující se ve veřejném prostoru a parkující v něm tak zabírají prostor původně určený pro jiné aktivity, které jsou tak z veřejného prostoru vytlačovány.

Dochází k fyzické fragmentaci systému veřejných prostranství dopravou. Vysoce zatížené automobilové komunikace a parkoviště tvoří reálné fyzické bariéry, které se přidávají k historickým bariérám v podobě

železnic. Veřejná prostranství nejsou obvykle vnímána jako jeden propojený celek, systém, ale pouze jako samostatné entity. Rekonstrukce a realizace jsou často navrhovány a realizovány bez celkové koncepce, což znemožňuje synergické působení a snižuje efektivnost fungování systému veřejných prostranství jako celku. Spolupůsobí přitom několik následujících příčin.

S expanzí zejména automobilové dopravy v klidu i v pohybu po veřejných prostranstvích souvisí též úbytek podílu nezepevněných částí veřejných prostranství jejich zadlažďováním / vyasfaltováním a odstraňováním vysoké zeleně z bezpečnostních důvodů (například v tzv. rozhledových trojúhelnících a podél komunikací). Málo vsaku a odparu ve vodním režimu města způsobuje nepříznivé fyzikální prostředí pro pobyt člověka (prašnost, teplota, vlhkost a znečištění vzduchu) a zvýšené náklady na jeho technické zlepšování. Velkou roli přitom hraje jak řešení odvodnění veřejných prostranství, tak množství, typ a stav zeleně ve veřejných prostranstvích.

Forma zástavby s neurčitě vymezenými veřejnými prostranstvími

Otevřené způsoby zastavění založené na odmítnutí tradiční ulice vytvořily prostory s nejasně vymezenými veřejnými prostranstvími, kde chybí vazba ulic na okolní objekty. Ač je tento problém převážně spojován se sídlišti založenými před rokem 1989, ani později vznikající obytné soubory obvykle nemají cíleně navržený kvalitní systém veřejných prostranství a některé pokračují v logice panelových sídlišť s budovami „plovoucími“ v neurčitě uspořádaném prostoru. Vzniku kompaktnějších forem zástavby v podobě uzavřených bloků brání také striktní aplikace § 25 odst. 4 vyhlášky č. 501/2006 Sb.

Ekonomika péče o veřejná prostranství

Vysoké nároky na údržbu některých veřejných prostranství zatěžují obecní rozpočty. To je jednak odrazem zaměření pouze na cenu projektu a realizace a nikoli na cenu údržby a jednak malou znalostní a metodickou podporou v této oblasti.

V situaci nedostatku peněz ve veřejných rozpočtech města z ekonomických důvodů zaměřují svoji péči pouze na některá veřejná prostranství. Menší a méně prestižní prostranství jsou přehlížena. Ve větších městech se investice zaměřují do prestižních částí centra a do rezidenčních čtvrtí obydlených vyššími sociálními skupinami, jejichž příslušníci mají lepší schopnost prosadit svůj zájem.

Nové problémy vyvolané probíhajícími změnami ve společnosti

• Nárůst mezilidské komunikace bez vazeb na fyzický veřejný prostor

Větší prostorová mobilita obyvatel a komunikační technologie proměňují mezilidské vztahy. Pracovní i osobní vztahy se navazují na větší vzdálenost. To proměňuje poptávku po využívání sdíleného prostoru – snižuje se tak důležitost lokalizace prostoru pro setkávání v sousedství bydliště a přestává být samozřejmé, že prostor pro setkání je veřejný, přístupný všem. Část kontaktů se přesouvá do virtuálního prostředí. Místní komunita je spíše než jedním vnitřně provázaným společenstvím mozaikou složenou z různých překrývajících se skupin. Toto může vést k vývoji, kdy je jeden sdílený veřejný prostor postupně nahrazován řadou specializovanějších a nezávislejších.

Jak ale potvrzují i respondenti provedeného šetření, zájem o veřejný prostor, který dlouho vlivem změn životního stylu upadal, roste.

• Privatizace a komercializace

Ve městech současně probíhají některé procesy, které veřejný prostor komercializují, přenášejí některé jeho atraktivní funkce do soukromého prostoru a vytvářejí tlak na jeho privatizaci. Prostor, který zůstává veřejný (a tedy přístupný všem), tak přichází o společensky a ekonomicky atraktivní aktivity.

- V rámci regionů i jednotlivých obcí dochází k sociální stratifikaci a fragmentaci. Movitější obyvatelé mají tendence v místech, kde se koncentrují, vytvářet tzv. „gated communities“ se společnými prostory v soukromém vlastnictví, ze kterých vlastníci vykážou jiné sociální skupiny a kde jsou striktně kontrolovány aktivity. Lidé bydlící v „gated community“ tím pádem méně využívají skutečně veřejné prostory a nebyvají ochotni podporovat investice do jejich kvality.

- Zvětšuje se měřítko obchodů a služeb. Současně se ztrácí prostorová vazba mezi kapitálem, který (zejména velká) obchodní zařízení zřizuje a provozuje, a místem, kde jsou tyto investice umístěny. Jestliže tedy pro menší obchody a restaurace má veřejný prostor a možnost jeho využití (výlohy, poutače a vystavení zboží, zahrádky, stánkový prodej) charakter pozitivní externality, v případě velkých nadnárodních řetězců provozujících velké obchody a služby významnost vazby na veřejná prostranství mizí. Zkracuje se délka rozhraní s veřejným prostorem na jednotku prodejní plochy a objevuje se naopak výhodná možnost vytvářet pro velká nákupní a zábavní centra inscenované imitace veřejných prostranství (nákupní pasáže) v soukromém vlastnictví, nad jejichž přístupností, uspořádáním a pravidly chování v nich mají stoprocentní kontrolu.
- Procesy komercializace, kdy je využití veřejného prostoru přeměňováno ve prospěch jen některých skupin uživatelů, probíhají v turisticky atraktivních částech měst. Turistické využití veřejných prostranství i parterů přiléhajících budov vytlačuje svou ekonomickou silou aktivity pro rezidenty. Zaznamenáváme tak odcizování veřejného prostoru širokým skupinám obyvatel města.

Jako důsledek takto vznikajících monofunkčních území v organismu měst / regionů (monofunkční rezidenční oblasti, kancelářské parky) vznikla veřejná prostranství využitá jen malou částí komunity a jen po malou část dne. Mimo tuto dobu jsou nevyužita, a tudíž zde chybí spontánní sociální kontrola. Zvyšuje se tak riziko, že takováto prostranství se stanou místem, kde narůstá výskyt patologického chování.

Nástroje a mechanismy prosazování kvality a efektivity veřejných prostranství

Veřejný sektor má příležitost coby investor a správce většinu problémů veřejných prostranství řešit koordinací zadávání a vedení veřejných zakázek na plánování, projekci a realizaci veřejných prostranství popřípadě jejich úprav. Při vymezování, návrhu a realizaci nových veřejných prostranství v zastavitelných plochách či plochách přestavby poskytují platné předpisy týkající se územního plánování a stavebního řádu dostatečnou oporu pro kvalitní řešení.

- Ke shromáždění a zejména vyhodnocování relevantních dat o veřejných prostranstvích je možno využít územně analytické podklady obcí. V rámci podkladů pro rozbor udržitelného rozvoje území lze do sledovaných jevů (část A Přílohy č. 1 k vyhlášce č. 500/2006 Sb.) jako součást bodu 119 „další dostupné informace“ doplnit místně adekvátní sledované údaje. V rámci rozboru udržitelného rozvoje území lze určit problémy k řešení v územně plánovací dokumentaci (jak to požaduje §4 odst. 1 písm. b) vyhlášky č. 500/2006 Sb.).
- K zajištění dostupnosti veřejných prostranství, vymezení nových veřejných prostranství v zastavitelných plochách i plochách přestavby, k vytvoření podmínek pro funkční vztah mezi veřejným prostranstvím a využitím okolních objektů, zajištění dostatečné obytné hustoty i ke koordinaci funkčnosti systému veřejných prostranství jako celku je možno využít územní plán. Konkrétně vymezení ploch s rozdílným využitím a vymezení veřejně prospěšných staveb.
- Ke kompetentnímu zadání projektů veřejných prostranství lze využít urbanistické soutěže s podrobně zpracovaným zadáním.
- Disparitám v kvalitě a údržbě veřejných prostranství lze předcházet transparentním zveřejňováním nákladů na údržbu a realizaci veřejných prostor ve vazbě na konkrétní prostory. Takto bude možné porovnávat, zda se jednotlivým lokalitám dostává srovnatelné pozornosti a péče a chování správy města vůči veřejným prostranstvím v jeho různých částech bude vystaveno efektivní veřejné kontrole.
- Problémy s prosazováním kompaktních forem obytné zástavby v uzavřených či polouzavřených blocích lze řešit vhodným výkladem vyhlášky č. 501/2006 Sb.

Přímé nástroje jsou v rukou samosprávy obcí; tato úroveň je z hlediska krátkodobého rozhodování zásadní. Vyšší úrovně (stát, kraje) mohou přispět v dlouhodobém horizontu nepřímo pomocí znalostní a metodické podpory. Tím jednak usnadní plánování a navrhování kvalitních řešení a zároveň podpoří kvalifikovanou poptávku ze strany veřejnosti.

Poznatky z provedeného sociologického šetření

Hodnocení významnosti a problémovosti respondenty

Téma veřejných prostranství pokládají respondenti za klíčové, nejvýznamnější ze všech naznačených témat. O významnosti tématu panuje shoda mezi všemi respondenty. Názory na problematičnost tohoto tématu nejsou již tak jednoznačné, takže problémy veřejných prostranství lze označit za sice velmi závažné, nicméně ne za prioritní (tím je prostorové uspořádání a dostupnost). „Ve veřejném prostoru máme ještě větší deficit než v architektuře. Není mu věnována péče, je privatizován, vykrádán investory z přilehlých parcel.“(A)

Zdá se, že rostoucí intenzita diskusí o veřejném prostoru v sídlech v laické veřejnosti i v odborných kruzích, kterou někteří respondenti zaznamenávají, přináší pozitivní výsledky. „V posledních letech probíhá oživení zájmu o veřejný prostor. A to ve smyslu podstaty veřejných prostranství, tzn. nejdřív je prostor, který sdílím a teprve potom mu dávám formu“(S) Intenzita této diskuse se odráží i ve vysoké četnosti výroků respondentů na téma veřejného prostoru v rozhovorech. Všichni respondenti se k tomuto tématu nějak vyjádřili, ať už v podobě názorů na současný stav a trendy, nebo i v podobě námětů na to, jak ke zlepšení veřejných prostranství přispět, a to i v konkrétních případech.

Shrnutí názorů respondentů¹¹

- (3 A,S) Kvalitní příklady se dají najít mezi rekonstrukcemi veřejných prostor, nové veřejné prostory spíše neumíme. „Kvalitní nová veřejná prostranství vlastně nevznikají, protože se na to nikdo nezaměřuje. Jsou jednotlivé případy, kdy se to podařilo.“ (A) „Rád bych zmínil, že se řešila, a často velice úspěšně, rekonstrukce veřejných prostranství v zastavěných částech, často historických jádrech, měst. Tady je nepochybně pokrok a i v menších a středních městech najdete spoustu zajímavých věcí.“(S)
- (3 A,V) K nevhodnému měřítku či uspořádání veřejných prostranství přispívají předpisy, opět (jako u kontextu a estetické kvality) jsou zmiňovány obecné technické podmínky pro výstavbu (a to zejména odstupy a počty parkovacích stání). „Předpisy nutí investory k rozvolněné zástavbě, kde je obtížné vybudovat fungující veřejný prostor. Ten charakter zástavby je natolik volný, že není možné postavit náměstí nebo ulici, které známe z center měst a které jsou nám příjemné.“(A) „A když máme centrálně daný zprůměrovaný pohled, jak by město mělo vypadat, kolik metrů musí být rozestupy mezi domy, kolik musí mít dům parkovacích míst, tak mi tu chybí ten prostor pro alternativní řešení.“(V).
- (2 A) Soukromí investoři jsou schopni vytvořit nový kvalitní veřejný prostor spíše než veřejná správa. (názor architektů) „Myslím, že soukromí investoři to dokonce umí víc než veřejný sektor. Ten to vnímá víc jako dopravu, má pocit, že automobilová doprava je priorita, z které nesmí ustoupit. A chodec jako uživatel veřejného prostoru je brán v potaz až v druhém kole.“(A)

Názory respondentů definující podstatu problémů

- Učíme se znovu veřejná prostranství budovat a užívat „Lidé tady nejsou zvyklí žít ve veřejném prostoru, neumějí veřejná prostranství využívat. Takže když už někde vznikají, je to spíš vůle shora.“ (S)
- Dochází k privatizaci veřejného prostoru. „Veřejné prostory někdy nahrazují pasáže nákupních center, které simulují ulice a lidé se do nich často chodí v neděli procházet.“(S)
- Ze strany politické reprezentace je k veřejnému prostoru přistupováno často neadekvátně. Je finančně podceňován, nebo naopak zbytečně luxusní, představitelé veřejné správy nejsou schopni projekci adekvátně zadat.
- Menší obce nemají na rekonstrukce veřejných prostranství finance.

Názory respondentů nastiňující řešení problémů

- (3 A,S) Pro kvalitu veřejného prostoru je zásadní jeho měřítko / lidské rozměry. „...tam, kde se staví něco nového, by se měly projektovat veřejné prostory. A to tak, aby měly potenciál být živými. Ne ty nelidské distance jako ve funkcionalistickém pojetí. Od toho jsou tradiční obytné a obchodní ulice,

¹¹ Čísla v závorkách před uvedenými názory uvádějí počet respondentů, kteří takovýto názor vyjádřili. Formou zkratk je dále vyjádřeno, do jakých profesních skupin tyto respondenti patří (A = architekti a urbanisté, S = sociální vědci a teoretici, V = veřejná správa).

kombinující funkce v různých etážích. To je věc, ke které bychom se měli vrátit a maximálně ji rozvíjet.“(S).

- (2 A,S) Veřejný sektor musí projekty veřejných prostranství odpovědně zadávat a vyhlašovat soutěže. „Podle mě mají být veřejná prostranství součástí veřejných statků a veřejné služby má to tedy být veřejný sektor, kdo hlídá, jak mají vypadat, komu mají sloužit a má na to vypsat soutěž.“(S)
- Podmínkou pro živé veřejné prostory je vytvářet strukturu o určité minimální hustotě obyvatel.
- „Je potřeba zohledňovat sociální diferenciaci uživatelů. Máme různé lidi v různých fázích životního cyklu, s různými zájmy, ekonomickými možnostmi a potřebami.“

Doporučení k řešení problémů

Nástroje, kterými je možno většinu výše zmíněných problémů řešit jsou povětšinou k dispozici. Je třeba jich zejména na úrovni obcí dostatečně využívat a z vyšších úrovní podporovat jejich kvalifikované využití pomocí znalostní a metodické podpory.

Opatření

- V územně analytických podkladech identifikovat hodnoty též ve vztahu k veřejným prostranstvím, včetně jejich využití a dostupnosti. Z eventuálního poznatku o ohrožení funkčnosti nebo nefunkčnosti systémů veřejných prostranství vyvozovat problémy k řešení v územně plánovací dokumentaci.
- Pro koordinaci systémů veřejných prostranství v celoměstském měřítku pořizovat podle potřeby územní studie jako podklad pro vymezení systému veřejných prostranství v územních a regulačních plánech a pro navazující regulace v oblasti dopravy v pohybu a klidu a využití přiléhajících ploch.
- V územních a regulačních plánech vymezovat významná veřejná prostranství a navzájem je propojovat do prostorově a vizuálně propojených systémů.
- V územních plánech větších měst vytvářet podmínky pro lepší funkčnost veřejných prostranství zejména v centrech prosazováním polyfunkčních území s malou funkční zrnitostí pomocí regulace ploch s různým způsobem využití. Základní podmínky prostorového uspořádání staveb stanovovat tak, aby byla veřejná prostranství jasně definována a vymezena.
- Zejména ve větších městech zveřejňovat náklady na údržbu a realizaci veřejných prostor ve vazbě na konkrétní prostory, aby bylo možné porovnávat, zda se jednotlivým lokalitám dostává srovnatelné pozornosti a péče.
- Ke kompetentnímu zadání projektů veřejných prostranství využívat architektonické soutěže s podrobně zpracovaným zadáním. Zadání by přitom mělo odpovídat potřebám různých skupin uživatelů prostranství. Za tímto účelem může být vytvořeno participativními postupy.

Další opatření k zlepšování kvality veřejných prostranství se týkají zadávání veřejných zakázek, výchovy a vzdělávání, výzkumu a vývoje. Směry těchto opatření jsou naznačeny v dalších příslušných částech tohoto materiálu.

3.6 Prostorové uspořádání sídel, dostupnost / napojení

Charakteristika tematického okruhu

Města a městské regiony anebo venkovská území by měla být uspořádána tak, aby všichni jejich obyvatelé měli přiměřený (co nejlepší) přístup ke všem veřejným infrastrukturám, tedy k zařízením občanského vybavení, dopravním a technickým infrastrukturám i veřejným prostranstvím a zeleni. Princip rovnosti v dosažitelnosti infrastruktur pro všechny občany Evropské unie je zakotven v Evropské perspektivě prostorového rozvoje (European Spatial Development Perspective, ESDP: 1999).

Prostorové uspořádání sídel a jejich aglomerací má významné důsledky pro ekonomickou udržitelnost těchto sídel a aglomerací, protože výrazně ovlivňuje dopravní náklady a časové ztráty dopravou a provozní a udržovací náklady sítí technické infrastruktury. Dostupnost infrastruktur pro obyvatele jednotlivých částí sídel a aglomerací má mimoto ještě rozměr týkající se soudržnosti společenství obyvatel, protože špatná dostupnost v některých obytných částech může působit jako diskriminační faktor pro jejich obyvatele.

Téma prostorového uspořádání sídel a aglomerací a dostupnosti infrastruktur je předmětem výzkumů v rámci mezinárodních projektů ESPON podporovaných EU, v současnosti například projektu ESPON Town. Z poznatků z těchto projektů vyplývá, že prostorové uspořádání a dostupnost v měřítku měst a zejména venkovských regionů nabývá na významu v důsledku demografických změn, nejistoty o vývoji cen energií a pokračující erozi služeb veřejného zájmu.

Téma prostorového uspořádání, dostupnosti a napojení lze strukturovat do několika územních úrovní.

Na **regionální úrovni** by mělo prostorové uspořádání poskytnout pestrou nabídku a umožnit dobrou dosažitelnost různých druhů pracovních příležitostí, služeb vyššího občanského vybavení (středních popřípadě vysokých škol, odborných knihoven, specializované lékařské péče, kulturních zařízení jako jsou divadla, galerie, muzea a koncertní sály) a příležitostí pro volnočasové aktivity. Je výhodné, pokud se zařízení vyššího občanského vybavení i některé příležitosti pro volný čas soustřeďují v polyfunkčních centrech v dobrém napojení na systémy hromadné dopravy. V metropolitních oblastech se jednotlivé sídelní útvary, obce nebo části regionu mohou specializovat co do zaměření svých „nadmístních“ funkcí pro větší okruh uživatelů, za podmínky dobré dostupnosti těchto „nadmístních“ funkcí ze sídel v metropolitní oblasti. Bylo by ale v rozporu s principy sociálně udržitelného rozvoje území, kdyby se v městských nebo metropolitních regionech vyčleňovala území, ve kterých by se soustřeďovaly jen některé sociální skupiny obyvatel – například jen lidé s vysokými příjmy, některé etnické skupiny, senioři apod.

Strukturace a prostorové uspořádání sídel by měly být pro obyvatele i návštěvníky „čitelné“: měly by jim poskytovat dostatečnou a přiměřenou míru informací a podnětů odpovídajících ustáleným kulturním vzorcům. Uspořádání hlavních veřejných prostranství má být provázáno s hlavními prostory koncentrace lidí, a ty by měly navazovat na významná zařízení veřejné infrastruktury a na komerční zařízení pro služby a obchod.

Součástí požadavků na sociálně soudržnou obec přívětivou ke všem sociálním a věkovým skupinám obyvatel je dobrá (pohodlná a bezpečná, nejlépe pěší) dostupnost základních zařízení občanského vybavení jako jsou mateřské školy, základní školy, ordinace praktických a dětských lékařů a veřejná sportoviště a rekreační plochy ve veřejné zeleni. Protože nelze efektivně zajistit pěší dostupnost ostatních (hierarchicky „vyšších“ a specifických) zařízení občanského vybavení ani pracovišť, je potřebné zajistit pro všechny obyvatele též pokrytí a obslužnost obytného území veřejnou dopravou, umožňující z každého bydliště pohodlně pěšky dojít ke stanici veřejné dopravy a dojet k vyššímu zařízení občanského vybavení nebo na pracoviště. Z požadavků na ekonomickou efektivitu hromadné dopravy přitom vyplývá potřeba dosáhnout určitých minimálních prahových hodnot obytné hustoty („kompaktnost“).

V úrovni **městské čtvrti, malého města nebo venkovské obce** je žádoucí dosáhnout přiměřeného promísení obytné funkce s dalšími funkcemi, které obyvatele ve svém každodenním životě potřebují. Podle Kevina Lynche (Lynch 1981) se dobře uspořádané město vyznačuje drobnou a pokud možno neostrou zrnitostí jednotlivých funkčních ploch – tedy velikostí jednotlivých funkčních ploch a mírou v jaké jsou jednotlivé funkce navzájem promíseny. Jednotlivé vymezené plochy s rozdílným využitím by měly být jen natolik velké, aby nevznikala rozsáhlá monofunkční území. Navíc by měly být přechody mezi jednotlivými funkčními plochami pokud možno

plynulé a v jednotlivých plochách by měla být zastoupena co nejrozumnější další funkční využití vedle hlavní funkce – například obchody a služby v přízemí obytných domů.

Obytné území a krajina by měly být prostupné pro pěší. Opakem je současný trend vytvářet uzavřené enklávy (tzv. gated communities), kam mají přístup pouze jejich obyvatelé nebo pozvaní hosté. Protože taková enkláva bývá střežena ochrankou, kterou si obyvatelé platí, někdy se argumentuje ve prospěch těchto uzavřených enkláv jejich zvýšenou bezpečností. Toho je však dosahováno pouze pro obyvatele enklávy a pouze pokud pobývají v enklávě. Odvrácenou stranou takto „privatizované bezpečnosti“ je zpravidla zhoršená bezpečnost mimo vyhrazené enklávy.

Rozbor problému

Jak již bylo uvedeno výše, problém prostorového uspořádání, dostupnosti a napojení na infrastruktury se týká regionální úrovně, úrovně funkčních urbanizovaných regionů / území, celoměstské a lokální úrovně. Na všech těchto úrovních působí územní plánování, jež podle § 18 odst. 2 stavebního zákona „zajišťuje předpoklady pro udržitelný rozvoj území soustavným a komplexním řešením účelného řešení a prostorového uspořádání území s cílem dosažení obecně prospěšného souladu veřejných a soukromých zájmů na rozvoji území. Za tímto účelem sleduje společenský a hospodářský potenciál rozvoje.“ Úkolem územního plánování podle § 19 odst. 1 písm. i) pak je „stanovovat podmínky pro obnovu a rozvoj sídlení struktury“.

Pro tyto cíle a úkoly má územní plánování řadu nástrojů vztahujících se k celostátní, regionální i místní úrovni, zejména pak priority politiky územního rozvoje a regulativy územně plánovací dokumentace. Jedinečná povaha každého území a zákonem vyžadované dosahování souladu veřejných a soukromých zájmů ale neumožňuje stanovovat taxativně a dopodrobna všeobecně platné uniformní požadavky na prostorové uspořádání, dostupnost a napojení na infrastruktury u nových projektů a rozvojových ploch, natož pak ve stávající zástavbě a stabilizovaných částech sídel. Principy pro účelné řešení prostorového uspořádání, zajištění dostupnosti a napojení na infrastruktury jsou stanoveny v prioritách politiky územního rozvoje, jež mají závaznou platnost pro veškerou územně plánovací činnost a rozhodování v území. Zodpovědnost za uplatňování těchto priorit leží na pořizovateli a projektantech územně plánovací dokumentace a na uvědomění si problémů na straně zastupitelů obcí a krajů, které nástroje územně plánovací dokumentace vydávají.

Územní plánování ale pouze vytváří územně technické předpoklady pro skutečné zajištění dostupnosti a napojení na infrastruktury v území. Pokrytí území sítí zařízení veřejného občanského vybavení je především předmětem rezortní politiky příslušných rezortů (školský, zdravotnictví, sociální péče). Uvedené politiky sice berou v úvahu dostupnost těchto zařízení, určujícím faktorem je ale jejich kapacita a efektivita jejího využití. Obdobně dopravní obslužnost území je výsledkem politiky dopravců a krajů. Dostupnost komerčního vybavení je výsledkem chování jednotlivých tržních subjektů.

Regionální úroveň

Pro (mikro)regionální úroveň lze zjišťovat disparity v zajištění infrastruktur a jejich dostupnosti v rozbořech udržitelného rozvoje území územně analytických podkladů. Metodická pomůcka k aktualizaci rozboru udržitelného rozvoje území v ÚAP obcí¹² zařazuje mezi rozborů týkající se soudržnosti obyvatel zjišťování podílu obyvatel v sídlech v dostupnosti zařízení předškolní výchovy, podílu obyvatel v sídlech v dostupnosti základních škol, podílu zastavitelných ploch pro bydlení v dostupnosti zařízení předškolní výchovy a podílu zastavitelných ploch pro bydlení v dostupnosti základních škol. Metodika ale nestanoví žádné absolutní hodnoty – „standards“ pro tyto ukazatele, jejichž dosažení by bylo průkazem, že je dostupnost vyhovující. Namísto toho je vyhodnocení zjištěných ukazatelů postaveno na paralelním sledování takovýchto ukazatelů ve více územích anebo na vytváření dlouhodobějších časových řad ukazatelů za totéž území, což poskytne podklad pro hodnocení založené na srovnání nebo trendu. Z případného poznatku o disparitě v zajištění infrastruktur a jejich dostupnosti má podle metodiky pořizovatel územně analytických podkladů určit problémy k řešení v územně plánovací dokumentaci, jak to požaduje vyhláška č. 500/2006 Sb., § 4 odst. 1 písm. b).

¹² Příloha časopisu Urbanismus a územní rozvoj č. 5 / 2009

Úroveň obce / sídla

Dostupnost zařízení základního občanského vybavení¹³ na úrovni sídelního útvaru není normativně stanovena, v praxi lze vycházet z doporučených dostupností (Ústav územního rozvoje 2012: Principy a pravidla územního plánování, část C.4 Občanské vybavení, <<http://www.uur.cz/default.asp?ID=2571>>). Podle tohoto materiálu je v území nutné pamatovat na zajištění veřejného občanského vybavení (zejména pro vzdělávání, výchovu, sociální služby a péči o rodiny, zdravotní služby, kulturu, veřejnou správu, ochranu obyvatelstva), jeho potřebnou kapacitu a dobrou dostupnost. Při návrhu potřebných kapacit zařízení občanského vybavení je nutné zohlednit velikost sídla, strukturu jeho obyvatel, vazby sídla k širšímu území, zvláště jeho polohu, spád obyvatel za vybaveností, vliv atraktivity okolních sídel. Zvláštní pozornost věnuje materiál ÚÚR doporučené maximální prostorové dostupnosti základního občanského zařízení vůči bydlištěm, kterou definuje vzdáleností 400 m pro hřiště pro děti a mládež, 600 m pro mateřské školy, základní školy I. stupně, prodejny základních potravin, hřiště pro dospělé a 800 m pro klubovny pro děti nebo seniory a stravovací zařízení.

Veřejné občanské vybavení může být vymezeno v územně plánovací dokumentaci jako veřejně prospěšná stavba a jeho vznik může být podpořen předkupním právem vůči pozemku pro ně určenému. Rozmísťování komerčních zařízení je ovlivňováno nabídkou a poptávkou a normativy mohou být pouze orientačními ukazateli.

Ukazatele týkající se kapacit a dostupností zařízení občanského vybavení uvedené v Principech a pravidlech územního plánování jsou pouze směrné a přepisy nevyžadují jejich naplnění ani v reálných podmínkách ani v územním plánování. Většina ukazatelů vychází z práce Zásady a principy územního plánování, vydané bývalým Výzkumným ústavem výstavby a architektury v roce 1983. Společenské podmínky a nároky obyvatel se v mnohém změnily a ve srovnání se stavem před rokem 1989 je podstatně dynamičtější také proměna potřeb dotýkajících se uspořádání sídel: větší prostorová hybnost a migrace obyvatelstva, rychlejší proměny sociální struktury obyvatel, neustálé změny ve vybavení sídla způsobené zejména konkurencí zařízení, změny v prostorovém rozmístění pracovišť apod. Za trvale neměnné lze považovat ukazatele, které vycházejí z fyzických dispozic a prostorových nároků člověka, tedy například vztahy odvozené od pěší dostupnosti a plochy zařízení vztahované na jednoho uživatele (dítě, žáka, návštěvníka, diváka). Pro revizi vztahů, které byly významně ovlivněny dynamikou změn po roce 1989 a v současnosti, zatím chybí relevantní výzkum.

Poznatzky z provedeného sociologického šetření

Hodnocení významnosti a problémovosti respondenty

Téma prostorového uspořádání je celkově hodnoceno co do významnosti jako klíčové (ve třetím pořadí významnosti mezi hodnocenými tématy, těsně za veřejnými prostranstvími a kontextem místa). Nelze vystopovat rozdíly v hodnocení mezi profesemi, které se šetření zúčastnily.

S vnímanou významností a problematičností celého tematického okruhu prostorového uspořádání a dostupnosti kontrastuje poměrně malá četnost výroků týkajících se dostupnosti. Zatímco k tématu prostorového uspořádání se vyjádřili všichni respondenti řadou výroků. Téma dostupnosti se v rozhovorech vyskytuje velmi sporadicky. Vyjádřili se k němu nejčastěji teoretici a výzkumníci; četnost názorů architektů a představitelů veřejné správy byla velmi malá.

S faktem malého zájmu o dostupnost ostře kontrastuje hodnocení problematičnosti vývoje prostorového uspořádání a dostupnosti, jež je klasifikováno jako klíčové. Z toho lze usuzovat, že ani mezi profesemi, které se s problematikou mění se dostupnosti ve své odborné činnosti nutně musejí setkávat, není vyhraněný názor ani na samotnou problematiku, tím méně pak na cesty a postupy, které by mohly k řešení problému prostorového uspořádání a dostupnosti přispět. Malá reflexe problému dostupnosti je téměř alarmující zejména u zástupců veřejné správy, kteří by měli být v problému v přímém dotyku a kteří by se z titulu svých funkcí měli dostupností vybavení, služeb a infrastruktur pro své občany každodenně zabývat.

¹³ zejména mateřské a základní školy, hřiště, prodejny základních potravin – viz ÚÚR 2012: Principy a pravidla územního plánování

Shrnutí názorů respondentů¹⁴

- Častou tendencí respondentů je sklouznout v rozhovoru od prostorového uspořádání sídel k problematice suburbanizace (a brownfields na druhé straně problému). (6 A,V,S) respondentů se domnívá, že urban sprawl (sídelní kaše) je navzdory varování odborníků a negativním zkušenostem ze zahraničí stále ještě převažující způsob rozvoje měst. Současné nástroje územního rozvoje přitom umožňují obcím expanzi sídelní kaše regulovat. „Zájem střední, ale i nižší střední vrstvy o tento typ bydlení vždycky bude. Vždycky to bude jeden z významných segmentů, protože u nás ještě není naplněný, protože za komunismu naplněný nebyl. Záleží ale, jak se k tomu postavíme. Suburbanizace Vídně jde ruku v ruce s rekonstrukcí kompaktního města a nepřeválcovala tam to, co se děje ve městě.“(S) „Dneska máme (na vesnicích) vybydlená jádra a k tomu nahuštěné satelity. A je to horší bydlení než v paneláku, kde to má dostupnost, veřejnou dopravu, služby, atd. Bohužel se rezignovalo na regulaci toho rozteklého urbanismu, to doted' nevládáme.“ (A) „Rozpínání města pokračuje a to kvůli automobilům. Nikdy jsem si nemyslel, že to, co jsem si četl v knihách o amerických městech, se bude realizovat tady v Čechách. Tento urbanismus se realizuje i v rámci Prahy. V podstatě to znamená rezignaci na systém ulic. Přestože je tu spousta lidí, ulice jsou prázdné, nenaplnitelné.“(V) Jsou nástroje územního plánování, které umožňují regulaci, jen nejsou využívány. První je věc pojmenovat, vysvětlit, říct si, kde je problém. A to se neděje. Myslím si, že kdyby tyto problémy byly diskutované, pak i kroky by byly následně akceptované.“ (S) „Z části určitě neschopností obcí to regulovat. Městu je potřeba dát hranice. Města nebo sídla, které mají fungovat životaschopně, tak musí vypadat jinak.“(V)
- (5 A,V,S) Obecné technické podmínky pro výstavbu (OTP) neumožňují výstavbu kompaktního města a veřejných prostor s lidským měřítkem. „Stavět kompaktní město se nedaří, protože tomu brání legislativa. Známé OTP (jak umisťování staveb, tak požadavky na stavby) je třeba udělat nově.“(A) „Většina architektů i lidí se shodne na tom, že se líp žije v blokové uliční zástavbě. Tato představa ale naráží na mnoho legislativních překážek, především v podobě tzv. OTP. Podle dnešních OTP se klasická bloková zástavba ani nedá postavit, protože ty domy musí být tak daleko od sebe, že je to nereálné.“(S).
- (3 A,S) Polyfunkční uspořádání je předpokladem funkčního sídla, v současné (plánovací) praxi však není samozřejmostí. „Pořád existuje jakási setrvačnost funkcionalistického uvažování. Jednotlivé funkce města se oddělují, místo aby město bylo polyfunkční v každé své části. Města se pořád plánují jako z letadla, místo abychom si představili, jak budou lidé obývat prostředí, jak budou vypadat ulice, náměstí, veřejný prostor ze země.“(A)

Jednotlivé názory respondentů definující podstatu problémů

I jednotlivé názory pokračují v zacílení debaty o struktuře a dostupnosti zejména na problematiku suburbanizace. Jednotlivé názory pojmenovávají příčiny a jmenují dílčí důsledky urban sprawl. Příčina nedostatečné regulace je viděna v nerozhodnosti obcí, jejichž političtí reprezentanti si v důsledku nekompetentnosti nedostatečně uvědomují rizika urban sprawl v jejich komplexnosti a podřizují se zájmům a slibům investorů a v nedostatku koordinace nad úrovní obcí.

Jako motivace k suburbanizaci jsou uváděny i ekonomické důvody.

S rozpínáním měst a přesouváním řady služeb (obchodní a zábavní centra) na periferii a gentrifikací městských center dochází k diferenciaci dostupnosti. Tyto změny hůře dopadají na lidi méně mobilní, závislé na pěší dostupnosti či dostupnosti prostředky hromadné dopravy (děti, senioři), méně na motorizované obyvatele v aktivním věku.

Mezi uváděnými koncepty pro vhodné prostorové uspořádání se objevuje kompaktní město, podpora pěšího pohybu, polycentricita a polyfunkčnost města.

- Je třeba vrátit se ke kompaktním sídlům a při výstavbě měst primárně využívat volných ploch uvnitř zastavěného území (proluky, brownfields). Tím se snižují náklady na výstavbu a údržbu infrastruktury, dopravu i energetická náročnost sídla.

¹⁴ Čísla v závorkách před uvedenými názory uvádějí počet respondentů, kteří takovýto názor vyjádřili. Formou zkratk je dále vyjádřeno, do jakých profesních skupin tyto respondenti patří (A = architekti a urbanisté, S = sociální vědci a teoretici, V = veřejná správa).

- Města mají být polycentrická a čtvrti polyfunkční.
- Pro rozšiřování města je třeba využívat lokalit, které k tomu mají vhodné podmínky (stávající sídelní oblasti s potenciálem zajištění kvalitní veřejné dopravy – např. využíváním příměstských vlaků v aglomeracích).

Jednotlivé návrhy respondentů týkající se možného řešení problémů

Nástroje k regulaci suburbanizace existují, je třeba je začít využívat.

- Protože v praxi územní plány namnoze umožňují urban sprawl, je třeba hledat únosnou cestu k jejich změně.
- Je třeba odstranit překážky pro udržení a vytváření kompaktního města (změnit OTP).
- Motivovat lidi ekonomicky a pokusit se osvětou změnit jejich nazírání.
- Nástroje územního plánování je třeba doplnit dalšími nástroji řízení poptávky po dopravě.

Doporučení k řešení problémů

- V územním plánování (například v územně analytických podkladech obcí) sledovat a analyzovat vývoj dostupnosti zařízení základního občanského vybavení (především veřejného) z obytného území, zejména pak z rozvojových ploch bydlení. Poznatky o nevyhovující dostupnosti popřípadě o nárůstu podílu obytných ploch s nedostatečnou dostupností základního občanského vybavení veřejné infrastruktury formulovat problémy k řešení v příslušném územním plánu.
- Na celostátní a regionální úrovni prosazovat (například cestou priorit PÚR reagujících na poznatky obsažené v analytických výstupech z ÚAP krajů a obcí) standardy dostupnosti nadmístních veřejných občanských infrastruktur, jako konkrétní příspěvek územního plánování k dosahování sociální soudržnosti.
- Pomocí nástrojů územního plánování na místní úrovni důsledně prosazovat polyfunkční využití městských center. Uvážlivě regulovat vznik monofunkčních „center“ obsahujících pouze například obchod nebo správu a administrativu. Pokud lze vzhledem k vymezení správních území obcí ve funkčním urbanizovaném regionu předpokládat, že by tendence ke vzniku nežádoucích monofunkčních lokalit přesáhly správní obvod jedné obce (zpravidla včetně jádrového města regionu), koordinovat a regulovat vznik a rozvoj těchto „center“ z úrovně ZÚR.
- Aktivněji vystupovat v projektech EU týkajících se výzkumu prostorového uspořádání a potřebné dostupnosti infrastruktur (v současnosti zejména projekty programu ESPON). Současně reflektovat společenskou potřebu výzkumu změn prostorového uspořádání sídel a regionů a standardů dostupnosti v podmínkách České republiky a jednotlivých regionů.
- Zvážit možnost výkladu k § 25 odst. 4 vyhlášky č. 501/2006 Sb. tak, aby bylo možno v případech přestaveb v částech měst s charakteristickou uzavřenou blokovou zástavbou bytových domů tento charakter zachovat.

3.7 Podpora stavební kultury ve školství, výzkumu a vývoji a v médiích

Charakteristika tematického okruhu

Kvalita stavění a tvorby prostředí vytvářeného výstavbou je syntézou / výslednicí kvalifikované poptávky na straně klienta (stavebníka, investora, obce či jiného veřejného subjektu územního rozvoje) a kvalitního profesionálního výkonu architekta, stavebního inženýra či urbanisty a stavební firmy jako dodavatelů projektových a stavebních prací. Dalším významným faktorem, který podstatně ovlivňuje kvalitu prostředí vytvářeného výstavbou, je kvalifikace představitelů veřejného sektoru, jež je určující pro jeho institucionální kapacitu, vyúsťující do kvality plánování a rozhodování v území. Téma vzdělávání, výzkumu a medií se tedy vztahuje k profesím souvisejícím se stavební kulturou a s prostředím vytvářeného výstavbou, ke správním orgánům a k občanské veřejnosti.

V přípravě profesionálů – odborníků pro architektonické, urbanistické a stavební projektování stejně jako odborné přípravy techniků ve stavebních oborech a řemeslníků pro realizační (stavební a kompletační práce) se jedná o vysokoškolské vzdělání v případě projektantů a středoškolské vzdělání a odbornou přípravu ve stavebních profesích.

Má-li ze strany veřejnosti vzniknout kvalifikovaná uživatelská poptávka po kvalitní architektonické a urbanistické tvorbě a stavební produkci, je třeba k uvědomění si hodnoty a kvalit stavebního díla a prostředí vytvářeného výstavbou vychovávat potenciální klienty stavebního díla už od základní školy a působit na ně i v dospělosti.

Třetí cílovou skupinou, kam je třeba zaměřit vzdělávání, jsou úředníci veřejné správy. Zde lze kvalifikaci potřebnou pro dosažení lepší kultury stavění a utváření prostředí vytvářeného výstavbou charakterizovat jako syntézu odborných znalostí, etických vlastností a autority spojené s výkonem služby ve veřejném zájmu.

Rozbor problému

Vzdělávací systém

Základní školství

Problematika sídel a prostředí vytvářeného výstavbou byla ve školních osnovách základních škol po dlouhou dobu opomíjena. V posledních letech se začínají objevovat snahy o zařazení výuky z oblasti problematiky sídel a stavební kultury do učiva základních škol. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), a především z něho vycházející rámcové vzdělávací programy přinesly podstatnou změnu zařazením tohoto tématu do několika vzdělávacích oblastí. V současnosti tak mají základní školy k dispozici poměrně široký prostor pro výuku témat z této oblasti v rámcových vzdělávacích programech ve vzdělávacích oblastech Člověk a jeho svět (na I. stupni základní školy), Člověk a příroda a Zeměpis/ geografie (na II. stupni základní školy), Výchova k občanství, a v průřezových tématech Environmentální výchova a Výchova demokratického občana. Učebnice pro zmíněné vzdělávací oblasti existují zejména pro zeměpisná /geografická témata a pro výuku průřezových témat, Autory bývají geografové, v případě environmentální výchovy biologové či ekologové. Téma kvalitní architektury se ve výuce často zužuje na architekturu historickou, což může recyklovat obecný názor veřejnosti, že „moderní“ architektura je v prostředí našich měst problematická.

Populárně-naučné publikace pro děti, zabývající se problematikou stavební a urbánní kultury, existují povětšinou jako překlady ze zahraničí a bývají určeny spíše pro děti předškolního nebo časného školního věku. Absence původní české literatury a zejména zobrazení českého urbánního prostředí v nich s sebou nese riziko, že děti budou podvědomě přijímat jako hodnoty architektonické a urbanistické znaky a typy odlišné od autenticky českého prostředí.

K pozitivnímu vývoji výuky v oblasti stavební a urbánní kultury na základních a středních školách může přispět prosazení celkové změny charakteru výuky ve prospěch využívání a šíření aktivních výukových strategií, zejména projektové výuky a různých forem mezipředmětové integrace, které umožní rozvoj klíčových

kompetencí jako nástroje přeměny encyklopedického pojetí vzdělávání. Tato žádoucí změna v pojetí školské výuky je nicméně podmíněna kvalitní přípravou (budoucích ale také již působících) pedagogů¹⁵.

Střední školství

V rámci středních škol je situace velice různorodá. Řada předmětů vyučovaných na základní škole již na některých typech středních škol není zastoupena – mnozí žáci se v 9. třídě základní školy naposledy setkávají například se zeměpisem, protože tento předmět není zařazen do učebních plánů všech středních škol. Nabídka středoškolských učebnic je velice široká a to nejen v rovině tematické, ale rovněž v rovině odborné. Přitom panuje velký rozdíl mezi učebnicemi určenými pro výuku na gymnáziích a učilištích. Tematické zaměření učebnic spíše reflektuje tradiční strukturu předmětů a učební látky v nich, takže témata stavební kultury a prostředí vytvářeného výstavbou se vyskytuje jen okrajově a velmi fragmentárně v předmětech zeměpisu, ekologie, občanské nauky a dějepisu. „V aktuální nabídce středoškolských učebnic nejsou rozlišeny ročníky tak, jak je tomu u učebnic pro základní školu. Jednotlivé díly jsou rozlišeny podle témat a ne podle věku studentů. Učebnice určené pro výuku zeměpisu jsou většinou zaměřeny na všeobecný a regionální zeměpis. Dále mezi ně patří texty zabývající se užší problematikou. Některé učebnice autoři prezentují také jako příručky pro učitele a veřejnost“ (Janoušková, 2008).

Vysokoškolské a celoživotní vzdělávání profesionálů

Vysokoškolské vzdělání vztahující se ke stavební kultuře a prostředí sídel nabízejí v Česku především fakulty stavební a architektury technických univerzit v Praze, Brně, Ostravě a Liberci. Vedle toho existují obory architektury na uměleckých školách (například UMPRUM, AVU). Problematické osídlení, regionů a měst se věnují přírodovědecké fakulty s geografickým zaměřením na univerzitách zejména v Praze, Brně a Olomouci. Odborníky pro oblast krajinného inženýrství, krajinářství a zahradní architektury připravují zemědělské univerzity v Praze a Brně (Lednici). Na přípravě profesionálů zabývajících se tvorbou prostředí vytvářeného výstavbou se podílejí i další pracoviště vysokých škol například na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích a Univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a dalších, a též pedagogické fakulty (obor učitelství geografie). Přípravě úředníků veřejné správy v oboru územní plánování se věnuje nově ustavený studijní obor na České zemědělské univerzitě v Praze.

Pro výuku existuje celá řada vysokoškolských skript a dalších odborných publikací, pokrývajících komplexně celou řešenou problematiku.

Prudký nárůst počtu studentů během uplynulých deseti let odstranil kvantitativní nedostatek odborníků, který do té doby existoval především v případě architektů: nyní lze naopak hovořit o jisté „inflaci absolventů“ v důsledku rozvoje paralelních architektonických oborů na stavebních fakultách. Naproti tomu se až na výjimky nijak nezměnila struktura oborů vysokoškolského studia zabývajících se prostředím vytvářeného výstavbou. I nadále tak chybějí obory, které by plnohodnotně připravovaly projektanty pro územní plánování a pro krajinářskou architekturu, tedy dva ze tří oborů autorizace Českou komorou architektů podle § 3 zákona č. 360/1992 Sb., o výkonu povolání autorizovaných architektů a o výkonu povolání autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě (autORIZAČNÍ ZÁKON).

Nedostatečnou strukturovanost studia architektů pro obory Územní plánování a Krajinářská architektura petrifikovala novela autORIZAČNÍHO ZÁKONA č. 189/2008 Sb., která nově vymezila obory autorizace architektů a činnosti, které je autorizovaný architekt oprávněn vykonávat. Osoba autorizovaná pro obor Architektura je nyní oprávněna vykonávat všechny činnosti, které může vykonávat osoba autorizovaná pro obor Územní plánování a kromě projektové dokumentace zahradních a krajinářských úprav také všechny činnosti, které jsou oprávněny vykonávat osoby autorizované pro obor Krajinářská architektura (§ 4 odst. 2 až 4 a § 17 zákona). Tím se vlastně de facto obnovil stav z počátků autorizací, kdy naprostá většina autorizovaných architektů mohla bez ohledu na zaměření své předchozí praxe pouze na základě minima teoretických znalostí získaných na škole architektury působit i v oblasti územního plánování.

S výhradou výše uvedené nedostatečné profilace pro obory Územní plánování a Krajinářská architektura lze považovat úroveň technické přípravy na školách architektury a stavitelství za v zásadě vyhovující a srovnatelnou

¹⁵ Vrbová, K. 2012: Začlenění urbanistických témat ve výuce ZŠ. Disertační práce vypracovaná na FA ČVUT.

s obdobnými školami jinde v Evropě. Odborná příprava ale zatím nedostatečně reflektuje potřebu přípravy pro komunikaci s profesními partnery a zejména s veřejností. Absolventi se pak v praxi často ocitají v pozici někoho, komu nikdo nerozumí a nejsou schopni diskutovat, srozumitelně vysvětlit podstatu svého návrhu a přijímat argumenty svých profesních partnerů a oponentů.

Celoživotní vzdělávání v oborech souvisejících se stavební kulturou a prostředím vytvářeným výstavbou se zaměřuje pouze na profesionály působící v této oblasti. Jedná se o kurzy nabízené ponejvíce vysokoškolskými pracovišti. Frekventanti se rekrutují z velké části z úředníků veřejné správy, kterým ukládá povinnost průběžného vzdělávání zákon č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků a o změně některých zákonů. Povinnost trvalého vzdělávání také ukládají autorizovaným architektům, inženýrům a technikům činným ve výstavbě příslušné profesní a etické řády. Na rozdíl od zákona č. 312/2002 Sb., který od úředníků vyžaduje průběžné vzdělávání formou kurzů pořádaných akreditovanými institucemi (§ 20 odst. 2 zákona), profesní a etické řády profesních komor umožňují průběžné vzdělávání samostudiem, jež není spojeno se žádnou formou evidence a kontroly: na rozdíl například od britských institutů architektů (RIBA) a územních plánovačů (RTPI), člen české komory není ani povinen o svém vzdělávání vést žádný záznam.

Výzkum a vývoj

V České republice neexistuje specializované výzkumné pracoviště zaměřené na architekturu a prostorové / územní plánování, tedy na disciplíny, jejichž základní poslání těsně souvisí se stavební kulturou a utvářením prostředí vytvářeného výstavbou. Již v počátku transformace po roce 1989 zanikl bez náhrady Výzkumný ústav výstavby a architektury; očekávání, že jeho výzkumnou činnost převzou pracoviště vysokých škol, se splnilo jen částečně, opožděně a fragmentárně.

Obecně podporují výzkumnou činnost granty poskytované EU a národními grantovými agenturami GAČR a TAČR. Pro některé obory existují i rezortní výzkumné programy: z rezortů, jejichž působnost se dotýká stavební a urbánní kultury, se jedná o program NAKI Ministerstva kultury a jen velmi okrajově NAZVA Ministerstva zemědělství. V obecných vědeckovýzkumných programech národních grantových agentur je pozice tématu stavební kultury a prostředí vytvářeného výstavbou velmi nepřesvědčivě vymezena: spadá zpravidla pod obory stavebnictví, kde jsou projekty posuzovány spolu s projekty zaměřenými na technologii stavění. Kritéria pro výběr projektů ke grantové podpoře navíc jednoznačně favorizují projekty s hmatatelnými výstupy a bezprostředními efekty při aplikaci v praxi, což je nepříznivé pro prosazení obtížně vymežitelných, „nevyčíslitelných“ a velmi dlouhodobých efektů výzkumu v oblasti stavební a urbánní kultury.

Osvěta a média

Média se v poslední době věnují poměrně často problematice bydlení a v menší míře i prostředí měst a krajině. Kvalita zpracování tohoto tématu je různá a odpovídá zpravidla celkové úrovni média, ve kterém je prezentována. Někdy se za architektonickým, stavebním nebo urbanistickým tématem skrývá politický problém, jako tomu bylo například v kauze návrhu Národní knihovny od architekta Kaplického nebo stále ještě je v kauze tunelu Blanka. Za zasvěcené a kvalitní příspěvky k architektonické problematice lze považovat například již legendární pořady České televize Šumná města, články o architektuře v Hospodářských novinách atd. Přesto je zřejmé, že téma stavební kultury a kvality prostředí vytvářeného výstavbou zejména ve vztahu na současnou architekturu a urbanismus by zasluhovalo podstatně větší pozornost veřejnoprávních médií, především České televize jako prostředku nejmasovějšího dosahu. Na komerčních televizních stanicích se ponejvíce můžeme setkat s pořady, které mají spíše charakter skryté reklamy či se jedná o laciné „formáty“. I nadále přetrvává import pokleslé kultury bydlení prezentované v druhořadých sitkomových seriálech, stejně jako prezentace stereotypů zobrazujících šťastné a úspěšné obyvatele satelitů a maloměst v kontrastu k sídlištím jako místem sociálního vyloučení.

Činností zaměřenou k oslovení širší veřejnosti se zabývá též Ministerstvo pro místní rozvoj ČR prostřednictvím Ústavu územního rozvoje v Brně tím, že vydalo několik publikací přístupných též na webových stránkách Ústavu územního rozvoje, například Občan a územní plánování¹⁶.

¹⁶ V současné době není leták Občan a ÚP na stránkách ÚÚR přístupný. Jeho aktualizace zatím nebyla v souvislosti s novelou stavebního zákona – zákon č. 350/2012 Sb. požadována.

Poznatky z provedeného sociologického šetření

Hodnocení významnosti a problémovosti respondenty

Téma je celkově vnímáno jako velmi důležité (pořadí 4). Jednotlivá hodnocení důležitosti se liší; nelze ale vysledovat příbuznost hodnocení v rámci jednotlivých profesí. Názory na to, do jaké míry je vzdělávání a výzkum pro stavební kulturu problémem, se dosti různí. Vcelku je téma považováno za problematické (pořadí 4).

Většina názorů týkajících se tématu školství, vzdělávání a výzkumu směřovala do oblasti profesionální přípravy na vysokých školách. Naproti tomu kritika směřovala shodně a ve velké míře do zcela nedostatečné role základních a středních škol ve výchově k pochopení a hodnocení kvality bydlení, obytného prostředí a prostředí sídel a krajiny. Obdobně jako v případě prostorového uspořádání a dostupnosti lze tedy usuzovat, že i v případě školství a vzdělávání je třeba problematiku strukturovat na okruhy, které jsou předmětem živých diskusí přinejmenším mezi odborníky a na jejichž řešení existují vyhraněné názory, a na okruhy, které sice odborníci reflektují, ale jimiž se vlastně nikdo hlouběji nezabývá. Zatímco tedy vzdělávání odborníků pro stavění a utváření prostředí sídel a krajiny je předmětem diskuse a na řešení existují vyhraněné názory, výchovná role základních a středních škol zůstává i při uvědomění si závažnosti problému mimo témata diskusí.

Shrnutí názorů respondentů¹⁷

Základní a středoškolské vzdělávání

- (9! A,V,S) Podle odpovědí respondentů výuka na téma užité estetiky, architektury, fungování sídel či stavební kultury zcela chybí; objevuje se jen u některých škol, jinak převažuje klasická vlastivěda popisující jednotlivosti a památky nebo naopak globální systémy. „*Děti se učí od malička, co kdo napsal, ale o architektuře neví vůbec nic. Je škoda, toho segmentu se nikdo nechopil. Je to stokrát důležitější, než co napsala Božena Němcová, protože to ovlivňuje svět, ve kterém žijeme.*“ (S) „*Myslím, že nejsme totálně za opicemi, ale pochopení, že to moje nejbližší okolí je součástí prostředí, že ho někdo tvoří, se se o něj někdo stará, že to někdo platí, to je opomíjené. Vzdělání není o nejvyšších estetických kvalitách, to je taková nadstavba, ale o základních kamenech, z nichž je prostředí tvořeno.*“ (A) „*Primární vzdělávání chybí absolutně. Dnes se neučí estetika, která vede k chápání toho, že nějaký výrobek je jednoduchý, účelný a krásný. Neučí se o architektuře, pohledu na svět. Oproti Skandinávii je ten deficit zřejmý.*“ (A) „*Nemám pocit, že by byla na školách systematická urbánní výchova.*“ (S) „*Vzdělávání o sídlech, o městském prostředí nemá ve výuce tolik prostoru, kolik by si to zasloužilo. Pokud budu nekulturní a rozhodnu se, že v životě nepůjdu do divadla, tak mě k tomu nikdo nedonutí. Totéž platí o přečtení knížky. Ale prostředím našich měst musí procházet každý člověk a měl by o tom něco vědět. Problémy architektury jsou většinou řešeny takovým akademickým způsobem, kterému obyčejný člověk nerozumí.*“ (V) „*Myslím si, že osídlení není věnována dostatečná pozornost. To, čemu se ve školní výchově věnujeme, jsou buď partikulárnosti, nebo pak globální systémy, ale chybí toto měřítko.*“ (S) „*To asi strašně záleží na konkrétní škole. Tady mají děti takovou místní vlastivědu.*“ (V)

Vzdělávání odborníků / vysokoškolské

- (5 A, S) Vymezení oborů (architektura vs. urbanismus vs. územní plánování) je problematické / nejasné. Proto je obtížné optimalizovat výuku. Co se z jednoho úhlu pohledu zdá jako příliš široký záběr, může být zároveň vnímáno jako potřebné rozšíření obzorů, problematická je i mezioborová spolupráce. „*Další věc je propojení architektury a urbanismu. Třeba ve Francii není urbanismus součástí studia architektury, je to zvláštní obor, jehož absolventi nejsou architekti. Je to postavené úplně jinak než v české tradici.*“ (S) „*Nevím, jestli by se vzdělání architektů nemělo nějak specializovat. Že na prvním stupni dostanou základní vzdělání všichni a potom se to rozvětví tak, aby člověk, co se chce zabývat třeba urbanismem, měl možnost se na to zaměřit a víc se tomu věnovat, protože architektura je široký obor a člověk, který vyleze ze školy, nemůže být odborník na všechno.*“ (A) „*Důležité je vymezit, co je architektura. Architekti žijí s komplexem, že nejsou tak dobří stavaři, geografové atd. a že jsou taková cimrmanovská množina. Stojíme před problémem soudobého vymezení té profese, protože už to není ten architekt modla, pan architekt, ale mnoho architektů žije s tím a chodí na školu s tím, že bude ten*

¹⁷ Čísla v závorkách před uvedenými názory uvádějí počet respondentů, kteří takovýto názor vyjádřili. Formou zkratk je dále vyjádřeno, do jakých profesních skupin tyto respondenti patří (A = architekti a urbanisté, S = sociální vědci a teoretici, V = veřejná správa).

pan architekt. A potom dostává rány.“(A) „Problém vidím v nedostatečném propojení oborů. I když se to zlepšilo, tak si obory pořád hrají na svém písečku. Prospělo by to víc propojit.“(A) „Myslím, že chybí větší interdisciplinární propojení. Když se s ním nikdy nesetká na škole, na konferenci, tak potom architektka nebo urbanistu ani nenapadne, že by ho mohl přizvat k projektu.“(S)

- (2 V) Studentům chybí kontakt s praxí / řešením skutečných problémů (názor respondentů z řad veřejné správy) „Problém vidím v nedostatku takového praktického pohledu. Když studenti architektury dělají projekty pro Troju, tak oni nejsou schopní, většina z nich, dobře přečíst to místo. Návrh je naprosto mimo realitu, mimo kontext i měřítkem.“(V) „Myslím, že studenti by především měli řešit praktické problémy skutečných měst. A to se postupně zlepšuje, třeba ve spolupráci s fakultami architektury.“(V)
- (2 A) Architekti mají problém s komunikací – jak navenek s veřejností, tak uvnitř týmu. Škola tyto potřeby nereflkuje. „Je to člověk, který musí umět komunikovat, musí dávat dohromady tým a o tom ta škola vůbec nehovoří.“(A) „Vzdělávat klienty má ad hoc architekt, který za nimi přijde, a přesvědčí je. A když to nedokáže, protože je to trouba, pak to končí, jak to končí. Je třeba vzdělat architekta, aby uměl přesvědčit klienta.“ (A)

Vzdělávání veřejné správy

- (5 A,V) Úroveň vzdělanosti úředníků se postupně zlepšuje, problémem je nedostatek času na vzdělávání u neuvolněných starostů a ostatních zastupitelů. „Myslím, že se to hodně zlepšuje. V poslední době se odehrává poměrně hodně zajímavých akcí, kde mají pracovníci veřejné správy se vzdělávat. Téma rozvoje měst a veřejných prostranství je teď hodně živé. Je to lepší, než to bylo dřív, ale zároveň by bylo možné udělat víc. Přenášet příklady dobré praxe z měst, kde to funguje, do měst, kde to nefunguje, i ze zahraničí. Často narážíme na to, že úředníci jsou poměrně v obraze, ale politici mají své názory, které jsou v rozporu s názory těch odborníků. Klíčová rozhodnutí často dělá politická reprezentace a tady vidím velký prostor pro vzdělávání.“(V) „Veřejná správa, tam je snaha se učit, ale pořád je to málo. Souvisí to s tím, že na stavebních úřadech je dnes mnohem víc architektů. Myslím, že už dávno neplatí, že úředníci jsou špatně placení. Samozřejmě se nedostanou ke špičkovým platům. Nemyslím, že vzdělanost je tam dostatečně vysoká. Že se naučili paragrafy, ale nesleduje v tom ten cíl kvality výsledku, nevnímá potřeby, širší cíle a hlubší požadavky.“(A) „Jaké vzdělávání by bylo prospěšné pro Vás/starosty malých obcí, abyste mohli své obce lépe spravovat? Určitě je to potřebné, formou třeba seminářů. Ze strany zastupitelů by o to asi nebyl zas takový zájem. I když, na druhou stranu, mělo by to být povinné, protože zastupitelé by měli vědět něco o tom, o čem rozhodují. Realita je trochu jiná. Starosta, místostarosta a lidé z úřadu jezdí každou chvíli na nějaká školení, ale zastupitelé jsou spíš mimo. Je pravda, že jsem uvolněný, takže na to čas mám. Když to mají lidé při zaměstnání, je to strašně náročná a těžká práce.“(V)

Vzdělávání veřejnosti

Je vnímáno jako velmi zásadní (spolu se základním a středním školstvím), protože může pomoci vytvořit kvalifikovanou poptávku. „Příjemci stavební kultury ovlivňují výsledek mnohem víc než její autoři, protože musíme akceptovat, do velké míry, přání našich klientů.“(A) „Myslím, že nejzásadnější je vzdělávání široké veřejnosti a kultivace veřejného diskurzu. O architektuře a urbanismu se píše vlastně pořád, ale řeší se specifické stavby, krásné stavby, neřeší se urbanistická každodennost.“(S) Jsou zde vnímány velké rezervy, ale trend je označován jako pozitivní. „Je možnost osvěty i dospělé populace. Ale myslím, že se architekti nedostatečně prezentují prostřednictvím médií všech druhů. Tam by mohli sehrát velkou roli, jak v doplnění základních znalostí, tak v pěstování určité kultury.“(A) „Myslím si, že toto vzdělávání se v poslední době zlepšuje. Především jsou velice aktivní někteří architekti. Popularizace této problematiky se velice posílila.“(S)

Jednotlivé názory respondentů definující podstatu problémů

Vzdělávání odborníků / vysokoškolské

- „Je otázka, zda v rámci specializace oboru Architektura lze získat dostatek poznatků ze souvisejících společenskovedních oborů pro územní plánování.“(A)
- „... naprostá absence oboru teorie architektury.“(S)
- „Důležitá je mezioborovost, [...] bylo by dobré, aby si mohli zapsat přednášky na sociologii, regionální kartografii a jinde. Je toho spousta a škola za těch 5 let to nemůže stihnout.“(A)
- „V českém vzdělávání obecně chybí praktický technický základ.“(A)

Vzdělávání veřejné správy

- „Vzdělávání v této oblasti vesměs nabízejí nějaké soukromé firmy a hrozně moc záleží, koho si pozvou jako přednášející.“(V)
- „Protože nemáme služební zákon, musí [úředníci] vykonávat politickou vůli. Ti lidé často vůbec nevědí, která bije, protože mají jiný druh vzdělání.“(A)

Výzkum

- „Vnímám nedostatek analytických dat, která sledují vztahy v oblasti urbanismu a kvality životního prostředí, životní styl, nějaké údaje, o které bychom se mohli opřít.“(A)

Doporučení k řešení problémů a poznatky ze sociologického šetření

Doporučení z provedeného sociologického šetření - shrnutí názorů respondentů¹⁸

- (4 A,S) Je třeba podporovat větší rozhled architektů, propojení se souvisejícími obory. (zmíněna sociologie, kartografie, ekonomie,...) „Doporučila bych rozšířit průniky do jiných oborů.“(A) „Škola vychovává samostatně myslící, sebevědomé jedince. Na druhou stranu je ani ta škola nemůže všechno naučit. Musíte je naučit, jak se to naučit. A je důležitá mezioborovost, že architekt je jen jedno kolečko v týmu. Že jsou důležité i další profese – a zejména u strategických plánů. Strategické plány vidí mnozí architekti jako strategické plány územního rozvoje. Ale nejde jen o prostorový rozvoj, ale i o komplexní socioekonomický. Bylo by dobré, aby si mohli zapsat přednášky na sociologii, regionální kartografii a jinde.“ (A) „Problém vidím v nedostatečném propojení oborů. I když se to zlepšilo, tak si obory pořád hrají na svém písečku. Prospělo by to víc propojit.“(A)
- (2 V) Školy a města by měly spolupracovat na výuce tak, aby studenti pracovali na konkrétních v praxi potřebných projektech v kontaktu se zástupci veřejné správy z území (názor respondentů z řad veřejné správy) „Myslím, že studenti by především měli řešit praktické problémy skutečných měst. A to se postupně zlepšuje, třeba ve spolupráci s fakultami architektury.“(V) „Problém vidím v nedostatku takového praktického pohledu. Když studenti architektury dělají projekty pro Troju, tak oni nejsou schopní, většina z nich, dobře přečíst to místo. Návrh je naprosto mimo realitu, mimo kontext i měřítkem.“(V)

Jednotlivé názory respondentů definující podstatu problémů

Základní a středoškolské vzdělávání

- Je třeba se zabývat nejen věcnou, ale i procesní stránkou plánování. „Mělo by to možná být součástí společenských věd na střední škole, kde by se člověk měl dozvědět něco o svých občanských právech. Protože výstavba souvisí s procesy, kde může každý občan uplatnit svá práva, a není okamžik v životě, kdy by se to dozvěděl.“(A)
- Kromě cíleného vzdělávání jsou důležité i příklady a návyky. „Důležitá věc je výchova praxí. Rodiče si třeba před školou stěžují na nebezpečnou dopravu a přitom sami vozí děti do školy autem... Důležité je učit děti, aby si nezvykly jezdit do školy autem, ale zvykly si chodit pěšky nebo jezdit na kole.“(A)

Vzdělávání odborníků / vysokoškolské

- Respondenti se neshodují v tom, zda výuku architektury specializovat, či ne. Objevuje se návrh zvýšit důraz na seberozej a mezioborovost.

Vzdělávání veřejné správy

- Bylo by vhodné pracovat více a konkrétními příklady „Přenášet příklady dobré praxe z měst, kde to funguje, do měst, kde to nefunguje, i ze zahraničí.“(A)
- Je otázkou, zda lidé ve vedení malých obcí mají všechno umět, zda by nebylo efektivnější nabídnout jim zkušené konzultanty.

¹⁸ Čísla v závorkách před uvedenými názory uvádějí počet respondentů, kteří takovýto názor vyjádřili. Formou zkratk je dále vyjádřeno, do jakých profesních skupin tyto respondenti patří (A = architekti a urbanisté, S = sociální vědci a teoretici, V = veřejná správa).

- „O architektuře a urbanismu se píše vlastně pořád, ale řeší se specifické stavby, krásné stavby, neřeší se urbanistická každodennost.“(S)
- „Územní plánování by se také mělo objevovat v médiích, aby se vysvětlovalo, co to vůbec je, co je to územní plán, jak vzniká. Jaký význam má, když je územní plán dobrý. Jaké důsledky může mít to, když je špatný. Mohla by se vybrat konkrétní místa, kde takový dobrý územní plán je, kde jsou dobré návazné projekty. Vždycky tam mít občana, který to užívá, který to může ze svého horizontu zprostředkovat.“(A)
- „... zvýraznit roli tvůrců, aby veřejnost dokázala ocenit, že za kvalitní architekturou je také kvalitní tým. Aby se zvýšila poptávka po tom, aby stavby projektovali skutečně architekti.“(A)

Základní a střední školství

Výuka zaměřená na problematiku stavební kultury a prostředí vytvářeného výstavbou by měla být integrální a plnohodnotnou součástí všech relevantních vzdělávacích oblastí základní školy. Cílem výuky by mělo být zejména uvědomění si hodnot urbanistického a architektonického dědictví v kontextu přírodních, kulturních a civilizačních hodnot území a jejich ochrana a rozvoj. V konkrétní poloze lze toto uvědomění založit a rozvíjet zejména prostřednictvím vnímání veřejných prostranství a veřejných budov a pochopením principů, na nichž je založeno utváření a prostorové uspořádání měst a regionů. Žáci by měli být pomoci příkladů vychovávání k rozeznávání kvality bydlení a prostředí sídel, zejména jejich obytných částí. Postupné pochopení a přijetí základních hodnot architektury, urbanismu a stavebního díla během dětského věku je nezbytným předpokladem pro budoucí podporu vytváření nových architektonických a urbanistických hodnot širokou veřejností.

K začlenění stavební kultury do základního vzdělávání lze využít synergie spolupráce expertní skupiny, kterou by bylo vhodné k tomu účelu vytvořit, sestávající z odborníků dotčených ministerstev, zástupců vysokých škol věnujících se přípravě budoucích učitelů a odborníků z řad urbanistů a architektů. Bude třeba provést důkladnou analýzu současného stavu výuky na jednotlivých fakultách připravujících budoucí učitele, vymezit a charakterizovat cílové skupiny, podrobně definovat vztah na jednotlivé studijní základy, a konečně implementovat studijní základy do vzdělávacích programů vysokých škol připravujících pedagogy.

Specifickou pozornost si zaslouhuje učňovské školství připravující pro stavební profese a řemesla, jež by měly navrátit těmto profesím společenskou prestiž a jejich příslušníkům stavovskou hrdost na kvalitu provedené práce.

Opatření

- Začlenit výchovu k uvědomění si hodnot stavební kultury a kvality obytného / urbánního prostředí do osnov základního školství.
- Integrovat téma architektonické a urbanistické kvality a porozumění činnosti územního plánování do výuky na středních školách. Podpořit toto téma vhodnými studijními materiály.
- Věnovat zvláštní pozornost kvalitě odborného školství připravujícího pro stavební profese a řemesla ve vztahu k rozpoznání a uvědomování si hodnot architektonického a urbánního prostředí.
- Pro efektivní naplnění těchto opatření zvážit možnost spolupráce s profesními komorami a tam, kde to bude prospěšné, využít jejich odborníků ve výuce.

Vysokoškolské a celoživotní vzdělávání profesionálů

V obecné rovině je potřeba zvážit strukturu profesionální přípravy včetně její celoživotní složky vzhledem ke struktuře oborů potřebných praxí. V jednotlivých oborech souvisejících s tvorbou a managementem prostředí vytvářeného výstavbou adekvátně posílit ty stránky profesní přípravy, které souvisejí s profesní etikou a které posilují komunikativní schopnosti a dovednosti.

Opatření

- V oblasti předpisů v autorizačním zákoně revidovat vymezení činností, ke kterým opravňuje autorizace pro obor architektura tak, aby bylo zaručeno, že autorizovaná osoba, která projektuje v oblasti územního plánování, má odpovídající odbornou průpravu v činnosti územního plánování a praxi pod dohledem zkušeného odborníka v této činnosti. Toto opatření je třeba koordinovat se souběžnou profilací oborů územní plánování a krajinářská architektura ve studijních programech vysokých škol.
- V odborné přípravě úředníků územního plánování a stavebních úřadů postupně přecházet od krátkodobých školení jako odborné přípravy pro zkoušky zvláštní odborné přípravy podle zákona č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, k specializované přípravě v podobě plnohodnotného vysokoškolského studia.
- Ve všech oborech zaměřených na přípravu odborníků projektantů ve vysokoškolských oborech týkajících se stavební a urbání kultury zavést do studia tematiku komunikace s veřejností a profesními partnery.

Výzkum

Cílem opatření by se mělo stát institucionální posílení výzkumné činnosti v oblasti stavební kultury – konkrétně vytvoření příznivých podmínek pro stabilizaci a rozvoj týmů, které se této problematice věnují a které dokáží své poznatky účinně komunikovat. Jako podpůrné opatření může působit vymezení tématu architektura, urbanismus a prostorové / územní plánování v nomenklatuře oborů vědeckého výzkumu a v oborech, pro které jsou vypisovány granty národními agenturami.

Nástroje k dosažení žádoucí změny ve výzkumu stavební kultury by měly spočívat spíše v dlouhodobém systematickém úsilí, k němuž by jednorázová opatření měla vytvořit potřebné podmínky. Opatření v oblasti výzkumu musí navazovat na systémové změny především v profesionální přípravě odborníků v oborech urbanismu, prostorového / územního plánování, architektury a stavitelství, ale také ve výchově dětí v základním školství, vzdělávání na středních školách a v působení veřejnoprávních médií.

Zároveň by se předmětem výzkumu směřujícího k zlepšení stavební a urbání kultury mělo stát též téma výuky, profesionální přípravy a komunikace s cílem dosáhnout kvalifikované „poptávky po kvalitě“ staveb a urbáního prostředí.

Probíhající normativní a kvantitativní výzkumy je vhodné doplnit kvalitativními výzkumy v „měkkých“ oblastech, jako je identifikace hodnot, vnímání charakteru území obyvateli a citlivosti obyvatel k jeho změnám ve středoevropském kontextu či komunikace a participace v plánovací praxi.

Opatření

- Specifikovat obor Architektura, urbanismus a prostorové / územní plánování jako samostatný svébytný obor výzkumné činnosti.
- Podpořit výzkumnou činnost zaměřenou na osvětu a výchovu k uvědomění si hodnot architektury a urbáního prostředí.

Osvěta a média

Protože stavební, architektonická či urbanistická kvalita je vždy výsledkem / syntézou kvalifikace a úsilí projektantů a stavebních dodavatelů na jedné straně a kvality stavebníka, je působení médií vedle výchovy na základní a střední škole směřující ke kvalifikaci potenciálního stavebníka – občana, zastupitele – klíčové pro dosažení zásadního obratu ve stavební kultuře.

Opatření

- Do programů veřejnoprávních médií začlenit jako integrální součást jejich vysílání soustavnou, atraktivní a kvalitní osvětovou práci a diskusi architektonických a urbanistických témat, která bude oslovovat široké vrstvy.
- Propagovat příklady dobré praxe směrem k laické veřejnosti a vytvářet tak kvalifikovanou poptávku.

4. Vyhodnocení dosavadních koncepcí rezortů a dotačních titulů

Doposud nebyla věnována pozornost prostředí vytvářenému výstavbou jako celku u finančních podpor prostřednictvím dotačních titulů. Převážně byly podporovány aktivity vedoucí ke zlepšení jednotlivých částí prostředí vytvářeného výstavbou, např. zlepšení prostředí sídlišť, panelových domů, vesnických církevních památek, vybraného památkového fondu, realizace některých dopravních staveb nebo staveb navržených v rámci komplexních pozemkových úprav apod.

Předpokládá se, že zpracování dokumentu Politika rozvoje stavební kultury (architektury), plnohodnotně propojí priority, strategické cíle a úkoly ve vztahu k prostředí vytvářenému výstavbou, které jsou již nyní zapracovány ve strategiích a koncepcích jednotlivých rezortů. Vnímání stavební kultury se projevuje v klíčových rozvojových dokumentech na evropské, národní i regionální úrovni.

Pokud se má dokument Politika rozvoje stavební kultury (architektury) realizovat, je nutné, aby měl vazbu na státní rozpočet. Tato návaznost představuje nároky na veřejné finanční zdroje. Jedním z důležitých zdrojů finančních prostředků jsou podpůrné programy, které napomáhají vytvářet příhodné podmínky pro motivaci i finanční pomoc.

Vyhodnocení dosavadních strategií a koncepcí a vybrané dotační tituly jsou obsaženy v Příloze 3.

KONCEPCE EVROPSKÉ UNIE

Evropa 2020

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Architektura musí být vnímána jako projev kultury, který reprezentuje a dokumentuje dřívější a současné způsoby života a společné hodnoty.
- Cílem musí být dosáhnout uspokojivé vzájemné působení mezi starým a novým a správné ochrany hodnot v krajině. Je třeba vědomě využívat nástroje pro dobrý společenský rozvoj a územní plánování, které usnadňují udržitelný rozvoj architektury.
- Kvalitní architektura předpokládá upřednostňovat ekologická a energetická úsporná řešení.
- Stavební kultura a dobrá architektura se musí zaměřit na životní prostředí, univerzální design, dobrou kvalitu.
- Environmentální faktory jsou spojeny s plánováním, s využitím zdrojů, výběrem materiálů, požadavky na úsporu energie a přizpůsobením se přírodnímu a kulturnímu prostředí během stavby, při jejím využití i při její likvidaci.
- Posouzení vlivu na životní prostředí je důležité také při volbě mezi zachováním stavby, novým využitím nebo novou stavbou.

KONCEPCE REZORTŮ V ČESKÉ REPUBLICE

Vládní a mezirezortní dokumenty

Programové prohlášení vlády České republiky (2010)

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Zajistit v rámci vzdělávání odpovědnost za kulturní dědictví ČR, zahrnující i kulturní dimenzi péče o krajinu.
- Klást důraz na urbanistickou strukturu území, hospodárné využívání zastavěného území a ploch přestavby, na kvalitu bytového fondu a zdravé prostředí.
- Navrhnout legislativní formu úpravy požadavků na energetickou náročnost budov, jejichž novostavba nebo rekonstrukce je financována z veřejných prostředků (forma veřejných zakázek musí podporovat uplatňování environmentálních a sociálních požadavků, s ohledem na ekonomickou návratnost).
- V rámci životního prostředí, zemědělství a venkova podporovat ochranu půdy a vod, realizaci pozemkových úprav a souvisejících investic v krajině, které budou mít i významný protipovodňový a protierozní efekt. Omezovat rostoucí vyjímání pozemků z půdního fondu a upřednostňovat rekonstrukce „venkovských brownfields“.

- V rámci podnikání a rozvoje infrastruktury omezit legislativní limity pro urychlení výstavby dopravní infrastruktury, zpružnit pravidla v procesu schvalování staveb a snížit administrativní zátěž. Zlevnit stavby průhlednými veřejnými výběrovými řízeními, úpravou norem a případnými změnami v zadávacím řízení a důslednou kontrolou procesu výstavby – nastavit transparentní postupy ve všech fázích.
- V rámci regionálního rozvoje, územního plánování a bydlení respektovat Strategii regionálního rozvoje především v oblasti demografických a energetických faktorů. Zaměřit se na úpravy pravomocí, součinnosti, uspořádání, struktury a vybavení veřejné správy a usnadnit a urychlit komunikaci orgánů veřejné správy s veřejností. Soustředit státní rozpočet a dostupné finanční prostředky do programů podpor bydlení.

Národní rozvojový plán České republiky 2007–2013

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Klást zřetel na zlepšení technických a environmentálních faktorů, zvýšení atraktivity prostředí především s ohledem na regeneraci prostředí pro práci, bydlení i volný čas.
- Zvyšovat atraktivitu městských a venkovských oblastí; u městských lokalit řešit např. sociální nevyváženost a nebezpečí sociálního vyloučení v lokalitách panelových sídlišť nebo urychlit řešení dopravy v klidu. U venkovských oblastí postupně sjednocovat rozdrobenou sídelní strukturu, zainvestovat infrastrukturu, zajistit dopravní obslužnost veřejnou dopravou, zejména menších venkovských sídel a periferních oblastí a stimulovat obnovu kulturně historických staveb na venkově, které jsou ve špatném technickém stavu.
- V rámci příležitostí využívat podpory strukturálních fondů EU pro rozvoj regionální ekonomiky – zvýšení atraktivity regionů zvýšením kvality jejich dopravního napojení, modernizace tratí, podpory urbanizovaných oblastí, posílení úlohy velkých měst jako hlavních center regionů.
- Přístupovat komplexně k rozvoji měst a venkovských oblastí, revitalizovat vybrané zóny, využívat potenciál brownfields, z pohledu socioekonomického transformovat městské části, včetně bydlení, posilovat úlohu mikroregionálních center jako místních rozvojových center.
- Využívat specifické operační programy, které jsou orientovány na modernizaci a zlepšení podmínek pro obyvatele ve městech a na venkově, související s rozvojem hmotného prostředí, lidských zdrojů, kultury a volnočasových aktivit, přispívajících ke zvýšení atraktivity těchto území pro hospodářský rozvoj.

Ministerstva

Ministerstvo pro místní rozvoj

Vztah k prostředí vytvářenému výstavbou – Ministerstvo pro místní rozvoj je gestorem nově zavedené Databáze strategií – portálu pro strategické řízení. Předpokladem dobré provázanosti Politiky architektury, jako strategie prostředí vytvářeného výstavbou s dalšími strategiemi uvedené Databáze, je členění dokumentu na jednotlivě značené cíle a opatření. K cílům a opatřením je třeba přiřazovat orgány odpovídající za jejich plnění a indikátory pro měření výstupů efektivity. Do budoucna by měla Databáze obsahovat nároky finančních prostředků potřebných na realizaci strategií a tak umožnit sledování efektu vynaložených zdrojů.

Návrh kompetence řešení problémů – Územně plánovací činnost, stavební zákon, architektonické soutěže, bytová politika, diskuse a osvěta, podpora veřejnosti.

Politika územního rozvoje České republiky

Podněty pro rozvoj stavební kultury

Podněty pro Politiku rozvoje stavební kultury (architektury) jsou jednoznačně definovány v jednotlivých částech dokumentu. Mezi zásadní priority patří:

- Chránit a rozvíjet přírodní, civilizační a kulturní hodnoty území, včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví.
- Zachovat ráz jedinečné urbanistické struktury území, struktury osídlení a jedinečné kulturní krajiny, které jsou výrazem identity území, jeho historie a tradice.
- Bránit upadání venkovské krajiny jako důsledku nedostatku lidských zásahů.
- Vytvářet předpoklady pro polyfunkční využívání opuštěných areálů a ploch (tzv. brownfields průmyslového, zemědělského, vojenského a jiného původu). Hospodárně využívat zastavěné území (podpora přestaveb, revitalizací a sanací území) a zajistit ochranu nezastavěného území (zejména zemědělské a lesní půdy) a zachování veřejné zeleně.
- Minimalizovat negativní důsledky suburbanizace pro udržitelný rozvoj území.

- Při stanovování urbanistické koncepce posoudit kvalitu bytového fondu ve znevýhodněných městských částech a v souladu s požadavky na kvalitní městské struktury, zdravé prostředí a účinnou infrastrukturu věnovat pozornost vymezení ploch přestavby.

Strategie regionálního rozvoje České republiky pro léta 2007–2013

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Podněty navazují na analýzu Národního rozvojového plánu ČR – zvyšovat návaznost a atraktivitu městské a venkovské struktury, které mají svůj historický původ.
- Respektovat specifika historických částí měst a obcí – především městské památkové rezervace a městské památkové zóny, kde hodnota spočívá ne pouze v jednotlivých objektech, ale v celém urbanistickém celku a souborech staveb, náměstí, komunikací, hradeb.
- Zaměřit se na zanedbaný domovní a bytový fond a nepotlačovat význam památek. Předcházet necitlivé asanaci, rekonstrukci, výstavbě uniformních typizovaných objektů občanské vybavenosti, bezohledným průnikům dopravy do historických jader či využívání staveb pro zcela jiné účely, než pro jaké by měly sloužit v historických centrech měst a obcí.
- Nezanedbávat dlouhodobě údržbu bytových panelových domů, která by postupně mohla vést k devastaci obytného prostředí a následně i k nežádoucí změně sociální struktury obyvatel sídlišť. Nedostatky se projevují snižováním užitných vlastností, zvyšováním provozních nákladů, snižováním provozní bezpečnosti a vznikem potenciálního rizika snižování úrovně bydlení obyvatelstva. Zaměřit se na statické a technologické vady a poruchy obvodových plášťů, lodžii a balkonů a střech energetické vlastnosti bytů, snížení nákladů na vytápění.
- Využívat územně plánovací činnost jako nástroj pro zajištění udržitelného rozvoje území, pro zajištění územní ochrany ploch a koridorů dopravní a technické infrastruktury, stabilizaci sídelní struktury, zlepšení konkurenceschopnosti regionů. Hospodárně využívat stávajícího potenciálu a odstraňovat nedostatky ve stabilizovaném území.
- Zaměřit se na problém vylidňování center měst z hlediska kvality bytového fondu a nedostatečné dopravní obslužnosti. Využívat např. programy dotací při nákupu vhodných nemovitostí, dotací na opravy nemovitostí. Také se zaměřit na podporu podnikatelů v památkových zónách a rezervacích, zlepšovat kvalitu životního prostředí (péče o zeleň, opatření snižující negativní vliv dopravy), nežádoucí sociální jevy (kriminalita, bezdomovectví).
- Zaměřit se na okrajové části měst – problémy potýkající se s kriminalitou (především mládeže) a také zhoršující se kvalitou života v chátrajících částech měst. Je třeba vytvářet podmínky pro uspokojování různorodých zájmů ve volném čase pro všechny věkové skupiny. S tím souvisí i neuspokojivý stav veřejných prostranství (mobiliáře, hřiště atd.) a veřejné zeleně. Specifickým problémem je redukce počtu dětských hřišť, která neodpovídají evropským normám a jsou z důvodu nedostatku finančních prostředků likvidována bez náhrady.
- Zaměřit se na izolovanost některých městských čtvrtí, která vyvolává potřebu obyvatel dojíždět za prací, vzděláním, sportem, kulturou a volnočasovými aktivitami do center měst.
- Řešit otázku strukturálně postižených regionů. Zaměřit se na části měst, kde byl soustředěn těžký průmysl, nyní v útlumu. Konverze je obtížná a pomalá, absence nových aktivit je často spojena opět s kriminalitou.
- Zatraktivnit způsob života a bydlení na venkově a zlepšit podmínky života v periferních oblastech krajů. Vytvářet podmínky pro udržitelný rozvoj. Zajistit kvalitativní změny současného obrazu vesnic, rekonstrukcí a obnovou typické zástavby. To zajistí zvýšení atraktivity venkova pro bydlení, zaměstnání i venkovskou turistiku.

Koncepce bydlení ČR do roku 2020

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Řešit zanedbanost bytových domů a jejich energetickou náročnost, dostupnost různých forem bydlení, finanční zdroje i nástroje bytové politiky.
- Preferovat kvalitu architektury včetně urbanismu a péči o krajinu jako základní ukazatel kulturní a civilizační vyspělosti země, ovlivňující postoje a chování každého občana i celé společnosti.
- Připravit podmínky pro stabilní právní prostředí, které je předpokladem pro řádné fungování společnosti.
- Zamezit nedostatečným či nejasným právním úpravám s ohledem na právní jistotu všech účastníků správních procesů a tím i zmírnit výrazné zhoršování kvality prostředí vytvářeného výstavbou a zvyšování prahu dostupnosti bydlení.
- Zvýšit pozornost na vzrůst tlaku na zvyšování uživatelských a provozních standardů obytného, pracovního i rekreačního prostředí, který bude současně vytvářet tlak na proměnu přírodně krajinného prostředí (zastavováním dalších dosud nezastavěných území) a zároveň na využívání existujících zastavěných území a stavebních fondů včetně území a staveb památkově chráněných.
- Respektovat požadavky na péči o přírodní prostředí a péči o kulturní prostředí. Ty určují otázku vhodných urbánních a architektonických forem, které umožňují využití a revitalizaci historického prostředí a jeho adaptaci na současné formy a požadavky života a současně ochranu dochovaného přírodního a kulturního prostředí a jeho obnovu a rozvoj. Tyto skutečnosti vyvolávají požadavky na vyšší efektivitu využití zastavěných území obcí a větší efektivitu investic.
- Preferovat hospodárnost nakládání s územím zejména v souvislosti s požadavky na kvalitu a dostupnost bydlení.

Zásady urbánní politiky

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Zohlednit Zásady urbánní politiky v připravovaném dokumentu Politika rozvoje stavební kultury (architektury).
- Urbánní politika je zaměřena na rozvoj měst, představuje koncepční a cílevědomou činnost veřejné autority. Cíle vycházejí z identifikace hlavních problémů rozvoje měst a z jejich postavení a funkcí v sídelní a regionální struktuře státu a jsou vyjádřeny šesti zásadami:
 - Zásada 1 Regionální charakter urbánní politiky
 - Zásada 2 Polycentrický rozvoj sídelní soustavy
 - Zásada 3 Strategický a integrovaný přístup k rozvoji měst
 - Zásada 4 Podpora rozvoje měst jako pólů rozvoje v území
 - Zásada 5 Péče o městské životní prostředí
 - Zásada 6 Prohlubování spolupráce, vytváření partnerství a výměna zkušeností při udržitelném rozvoji měst
- Z této definice vyplývá průřezový a interdisciplinární charakter urbánní politiky, což znamená, že na jejím vytváření a realizaci se společně a koordinovaně podílejí jednotlivé dílčí politiky, přičemž regionální politika a územní plánování představují pro tuto koordinaci věcný a územní rámec.
- Zásady urbánní politiky jsou rámcovým dokumentem, který má za cíl koordinovat přístupy všech úrovní veřejné správy k rozvoji měst, navrhnout směry a aktivity napomáhající k jejich udržitelnému rozvoji a s ohledem na význam měst pro rozvoj ČR motivovat i soukromý a neziskový sektor k jejich podpoře.

Národní strategický referenční rámec pro čerpání finančních prostředků ze strukturálních fondů a Fondu soudržnosti Evropské unie v letech 2007–2013

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Východiskem pro zpracování návrhu Národního strategického referenčního rámce byl Národní rozvojový plán České republiky (analyzovaný výše), jenž byl vzat na vědomí usnesením vlády č. 175/2006.
- Strategie se opírá o klíčové evropské i domácí koncepce (např. Strategie regionálního rozvoje pro léta 2007–2013, analyzovaná výše) a další platné rezortní a regionální strategické dokumenty.
- Národní strategický referenční rámec udává systém operačních programů politiky hospodářské a sociální soudržnosti 2007–2013, jejichž prostřednictvím budou jednotlivé prioritní osy realizovány.

Ministerstvo dopravy

Vztah k prostředí vytvářenému výstavbou – Ministerstvo dopravy připravilo aktualizaci Dopravní politiky České republiky. Mezi priority patří zajištění kvality dopravních staveb a to z pohledu údržby a obnovy stávající a výstavby a modernizace nové infrastruktury, v návaznosti na celkový racionální a efektivní proces.

Návrh kompetence řešení problémů – Dopravní stavby, systémy parkování.

Dopravní politika České republiky (pro léta 2005–2013)

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Prioritně zajistit kvalitní dopravní infrastrukturu.
- Udržovat a obnovovat stávající dopravní infrastrukturu.
- Provádět výstavbu a modernizaci nové dopravní infrastruktury.
- Prosazovat systémovou realizaci údržby a opravy infrastruktury podle harmonogramu předem nastaveného z hlediska významu pro bezpečnost provozu (přednostně řešit závadná místa, odstraňování nehodových lokalit, opravy mostů v havarijním stavu, řešení průtahů obcemi apod.).
- V návaznosti na prostředí vytvářené výstavbou uplatňovat na stávající infrastrukturu opatření na ochranu před hlukem a vibracemi a to přednostně v místech s překročenými hygienickými limity hluku. Zavádět moderní řídicí, informační a diagnostické systémy, na místech, kde je potřeba zvýšit bezpečnost a plynulost provozu a minimalizovat negativní dopady dopravy na zdraví a životní prostředí, i na infrastrukturu.
- Upřednostňovat infrastrukturu řešící neprůjezdnost a infrastrukturu z rozvojových oblastí, os a specifických oblastí (definovaných v PÚR ČR 2008) a z oblastí se soustředěnou podporou státu (dle Strategie regionálního rozvoje).
- Zajišťovat rychlejší přípravu liniových staveb. Optimalizovat proces zadávání staveb s cílem minimalizovat vynakládání veřejných prostředků při současném dodržení kvality staveb. Zvýšit kontrolu hospodárnosti vynakládání finančních zdrojů.
- Zajišťovat ochranu koridorů a ploch pro rozvojové záměry. Zohlednit možné využití brownfields včetně dopravních. Současně minimalizovat dopady na životní prostředí.

Ministerstvo financí

Vztah k prostředí vytvářenému výstavbou – Ministerstvo financí vedlo projekt Metodika přípravy veřejných strategií, jehož účelem je vytvoření jednotného přístupu k tvorbě klíčových strategických materiálů v českém veřejném sektoru.

Návrh kompetence řešení problémů – Kupní síla obyvatelstva, podmínky bankovního sektoru, dotace, podpora výstavby uvnitř sídel.

Konvergenční program České republiky

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Aktivně prosazovat zvyšování energetické účinnosti a podílu energie z obnovitelných zdrojů.
- Podporovat projekty přispívající ke snižování energetické náročnosti budov, průmyslové výroby a dopravy a projekty přispívající ke zvýšení podílu obnovitelných zdrojů energie.
- Usilovat v oblasti dopravní infrastruktury o zvýšení její kapacity a kvality prostřednictvím dobudování páteřní dopravní sítě a o účelnější zapojení všech druhů dopravy.

Ministerstvo kultury

Vztah k prostředí vytvářenému výstavbou – Kultura je považována za určující součást národní identity. Vnímání duchovního a – v případě vztahu k prostředí vytvářenému výstavbou – hmotného základu podporuje zvyšování kvality života a podílí se na tvorbě respektovaných hodnot. Ministerstvo kultury připravilo Státní kulturní politiku, jejímž cílem jsou základní strategické záměry, vycházející z ekonomické, sociální a občanské roviny sektoru kultury, propojené s praktickou rolí státu jakožto tvůrce pravidel a poskytovatele podpory pro využívání kulturních hodnot vytvořených v minulosti a vytvářených v současnosti.

Návrh kompetence řešení problémů – Stavby pro kulturu, památkově chráněné stavby, média.

Státní kulturní politika na léta 2009–2014

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Preferovat péči o krajinu, architektonické památky a urbanistické celky, které formují prostor každodenního života a pozitivně ovlivňují lidská společenství.
- Směřovat k účelnému a efektivnějšímu využívání kulturních hodnot – v hmotném smyslu (historické dědictví, kulturní krajina) či nehmotném smyslu (intelektuální dimenze, inovace a kreativita).
- Podporovat využití památek, urbanistických a krajinných celků v cestovním ruchu a navazujících činnostech. Zpřístupňovat kulturní dědictví všem bez rozdílu.
- Využívat metody otevřené koordinace (Lisabonská smlouva 27. 6. 2009, dobrovolný proces sebehodnocení s pravidelnými hlášeními do EU; uplatňuje se v oblastech, kde EU nemá kompetence), která bude účinněji prosazovat ochranu kulturních hodnot a rozvoje kulturní rozmanitosti v koncepčních materiálech krajů a obcí.
- Vytvořit a využívat stálou elektronickou platformu (informační základnu) pro identifikaci, sdílení a propagaci „příkladů nejlepší praxe“ v kulturních oborech včetně péče o památkový fond a dále pro výsledky výzkumu, které napomohou veřejné správě aplikovat vhodné modely péče o kulturní hodnoty a jejich rozvoj.
- Více motivovat vlastníky památek ke kontinuální péči o památkový fond. Jednorázový objem prostředků do záchrany památek a obnovení jejich památkových hodnot nemotivuje k dlouhodobé průběžné péči.
- Podporovat uchování drobných památek v krajině, které spoluurčují její ráz, např. boží muka, kříže, drobné technické artefakty apod. (Nedostatečnou péči bude řešit MK přípravou specificky zaměřeného dotačně motivačního programu).
- Podporovat vybrané projekty z programu Integrovaný operační program, oblast kultury a poskytovat součinnost krajům při využívání prostředků z Regionálních operačních programů, oblast kultura, za účelem dosažení vyššího kvalitativně lepšího efektu při čerpání prostředků EU.
- Vytvořit systém modelové podpory, využívat zkušenosti z pilotních projektů MK, krajů a obcí.
- Pokusit se vytvořit systém průvodce ochranou kulturního dědictví a systém celkového procesu „zprostředkování“ památkové obnovy, rozvoj poradenských služeb (zachování zásad, politiky, poradenství, osvědčené postupy, dobrá informovanost a spolupráce v přístupu k ochraně, zaměřit se na prevenci a porozumění, změny řídit nejvhodnějším postupem, využít různých schémat financování – státní, jiné veřejné, charitativní, soukromé zdroje).
- Podporovat vzájemnou spolupráci jednotlivých stupňů veřejné správy (stát, kraj, obec) na přípravě dotačních programů, tak, aby v případě větších projektů mohlo docházet k vícezdrojovému financování. Stát musí tvořit pravidla transparentní (předvídatelná a srozumitelná), objektivní, odpovídající cílům, a nediskriminační tak, aby mimo jiné podporovala rozmanitost kulturních projevů.
- Dokončit proces přípravy a schválení nového památkového zákona a tím zajistit optimální péči o památkový fond. Zákon o památkovém fondu přinese nové definování veřejného zájmu ochrany kulturního dědictví, posílení právní jistoty vlastníků kulturních památek, zjednodušení výkonu veřejné správy, zvýšení vymahatelnosti práva a kontrolní činnosti na úseku státní památkové péče, snížení byrokratické zátěže vlastníků kulturních památek a kompenzace za omezení z důvodu ochrany veřejného zájmu (vytvoření prostředí motivující vlastníky památkového fondu k jejich průběžné údržbě, která je nejlepším způsobem pro uchování jejich hodnot).

Ministerstvo práce a sociálních věcí

Vztah k prostředí vytvářenému výstavbou – Ministerstvo práce a sociálních věcí je pověřeno činností v pracovněprávní oblasti, oblasti sociálního zabezpečení a sociální péče. Výběr analyzované strategie v návaznosti na prostředí vytvářené výstavbou je podporou mezigenerační solidarity a má za úkol usnadnit vytvoření kultury aktivního stárnutí založené na společnosti vstřícné pro všechny věkové skupiny. Výchozím rámcem jsou práva seniorů a společenské hodnoty, od nichž se odvíjí ostatní priority.

Návrh kompetence řešení problémů – Sociální podmínky, rodina – vztah k hodnotám, zaměstnanost a veřejně prospěšné práce.

Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013–2017

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Zvýšit obecné povědomí o významu aktivního stárnutí a jeho různých aspektů a zajistit rovnocenné postavení, vyzdvihnout cenný přínos starších lidí pro společnost a hospodářství.
- Uznávat a podporovat aktivní stárnutí, solidaritu mezi generacemi, vitalitu a důstojnost všech lidí, více se snažit o mobilizaci potenciálu starších lidí bez ohledu na jejich původ a umožnit jim vést nezávislý život.
- Sledovat konkrétní cíle týkající se aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity, překonávat stereotypy související s věkem a odstraňovat bariéry mj. v oblasti dopravní, bytové i územního plánování.
- Zohledňovat konkrétní potřeby přístupnosti v okolí zastávek hromadné dopravy, udržovat veřejná prostranství s dostatečným množstvím zeleně, vytvářet místa k odpočinku, bezpečně navrhovat chodníky s ohledem na zvýšená rizika pádu (rovné s neklouzavým povrchem, s dostatečnou šířkou i pro invalidní vozík a se sníženými obrubníky), což jsou příznivé podmínky pro všechny generace.
- Navrhovat a vytvářet městské prostředí a obytné budovy v návaznosti na vzdělávací kurzy pro architektky a urbanisty, podílející se na této tvorbě i s ohledem na rozdílné potřeby občanů a jejich věk.
- Vymezovat vhodné bydlení pro seniory, podporovat kvalitní architektonické návrhy prostřednictvím soutěží, zvýšit informovanost o možnostech zkvalitňování staveb pro seniory i obytného prostředí, vyhlašovat kvalitní projekty řešení seniorského bydlení s aktivním zapojením obcí do projektů, podporovat vícegenerační koncepty bydlení, nové typologické formy bydlení a vytvořit dotační program na realizaci experimentálních projektů kvalitního bydlení pro seniory, reagující na společenskou potřebu.

Ministerstvo průmyslu a obchodu

Vztah k prostředí vytvářenému výstavbou – Ministerstvo průmyslu a obchodu bylo pověřeno vytvořením dokumentu Národní politika kvality. Ke strategickým záměrům dokumentu, zabývajících se stavební kulturou, patří mj. důraz na kvalitu projektové dokumentace, supervize kvality na stavbách, audit kvality dokončené stavby (zejména u veřejných zakázek a staveb s finanční podporou státu), značka "Osvědčeno pro stavbu" a soutěže "Stavba roku" a "Stavební firma roku".

Návrh kompetence řešení problémů – Stavební průmysl, kvalita výstavby.

Státní energetická koncepce České republiky

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Zaměřit se na obnovitelné zdroje energie, snižovat energetickou náročnost objektů a současně respektovat ochranu životního prostředí, krajiny, památek a měst.
- Dát prostor zajímavým projektům. Např.: Zelené památky – projekt zaměřený na zkušenosti a aktivity v oblasti udržitelného rozvoje, ochrany kulturního dědictví a jeho začlenění do soudobého života ve vztahu památkové péče – současné stavebnictví a architektura – moderní technologie. Zelené památky přináší příklady památkově cenných budov realizovaných, i těch ve fázi projektu, u nichž se různými úpravami podařilo snížit spotřebu energie nebo využít obnovitelné zdroje.
- Pokusit se vytvořit systém informovanosti stavebně technické prevence jako dlouhodobého programu. Sledovat a předjímat havárie, upozorňovat na špatné příklady, ale současně zkoumat, co se osvědčilo a následovat dobré příklady.
- Řešit energetickou náročnost budov a postupně přecházet k nízkoenergetickému standardu nových budov, resp. k výstavbě budov s téměř nulovou spotřebou energie.
- Při stavbě nových a rekonstrukci stávajících budov dbát na striktní plnění požadavků na jejich energetickou náročnost a na veřejných budovách realizovat vzorové příklady.
- Ekonomicky efektivním způsobem využívat nové technologie zateplování existujících budov při respektování památkové ochrany.
- Zvýšit informovanost o energetické spotřebě budov prostřednictvím průkazu energetické náročnosti budov.

Národní strategie regenerace brownfieldů

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Zaměřit se na vytvoření vhodného prostředí pro rychlou a efektivní realizaci regeneračních projektů a prevenci vzniku nových brownfieldů – celkové ozdravení území, rozšíření nabídky pro podnikatele, zlepšení životního prostředí ve všech jeho složkách a dosažení efektivního využití dříve zanedbaného území

s ohledem na tvorbu kvalitní struktury osídlení a krajiny, při respektování kulturně-historických, ekonomických, ekologických i sociálních hledisek.

- Zapojit maximum dostupných evropských zdrojů, cíleně a efektivně využívat veřejné prostředky pro regeneraci brownfieldů v přípravě projektů, konfrontovat informace o identifikovaných brownfieldech z databází a analyzovat potenciálně vhodné projekty.
- Zohledňovat, podporovat a nabízet i jiné možnosti regenerace brownfieldů než pro průmyslové využití (např. smíšená městská funkce, občanská vybavenost, zemědělství, bydlení).
- Rozvíjet systém vzdělávání, připravovat vzdělávací projekty a zabezpečit profesionalizaci veřejné správy v oblasti regenerace brownfieldů.
- Omezit zábory zemědělské půdy pro novou výstavbu využitím stávajících regenerovaných brownfieldů v souladu s principy udržitelného rozvoje v návaznosti na zlepšení kvality urbanizovaného prostředí a socioekonomický rozvoj postižených regionů.
- Podporovat zavedení a zajištění „nejlepší praxe“ při realizaci projektů regenerace brownfieldů a podporovat profesionálně řízené realizace regenerace.

Strategie Národní politiky kvality 2011-2015

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Klást důraz na krédo a priority – podnikatele / architekta / stavebníka / řemeslníka – na kvalitu, rychlost, odpovědnost, etiku, respekt, střet zájmů a dobrou pověst.
- Posuzovat kvalitu architektury, prostředí vytvářeného výstavbou ze dvou pohledů. Jedním pohledem je srovnání s kontrolovatelnými daty, měřitelnými kritérii, standardními limity a předpisy. Druhým pohledem jsou stavební, krajinné a urbanistické kontexty, které není možné měřit, jako jsou dojmy, vnímání a názor pozorovatelů a uživatelů.
- Zaměřit se na proces směřující k úspěšné kvalitě, tj. účasti, debatě a kompetenci všech zainteresovaných – mezi profesionály, zadavateli staveb, osobami provádějícími rozhodnutí a širokou veřejností. Je důležité využívat kritéria a hodnocení architektury tak, aby proces překlenul rozpory mezi profesionály a laickou veřejností. Základem celého procesu je zákon o územním plánování a stavební řádu, který stanovuje jednoznačné směrnice.
- Výsledkem je dobrá architektura, oceněná označením kvality např. značka "Osvědčeno pro stavbu", soutěž "Stavba roku" a "Stavební firma roku" apod. Novinkou je např. Building Efficiency Awards 2012 (BEFFA) – soutěž současných stavebních projektů s výjimečnou energetickou, konstrukční a architektonickou hodnotou realizovaných v České a Slovenské republice. Jejím cílem je vedle snahy zviditelnit unikátní architektonické projekty také podpora implementace evropské směrnice "20-20-20" o energetické náročnosti budov.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Vztah k prostředí vytvářenému výstavbou – Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy považuje za významné pozitivum možnost ovlivňovat témata učebních osnov a výukových programů a na základě praktických zkušeností definovat programy dalšího vzdělávání pro architekty, stavební inženýry a urbanisty.

Návrh kompetence řešení problémů – Vzdělání, historie místa a sounáležitost obyvatel, paměť místa, spolupráce s veřejností.

Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky (2008–2015)

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Klást důraz na rozvoj osvěty, vzdělávání a rozvoj znalostí v oblasti architektury.
- Stimulovat rozvoj znalostí o ekologicky šetrném a zdravějším prostředí vytvářeném výstavbou.
- Stimulovat v rámci vzdělávání odborný vývoj mladých architektů.
- Podporovat tradiční řemeslné obory (zedník, tesař, malíř, klempíř, pokrývač apod.), aby byl zajištěn dostatek kvalifikovaných profesních pracovníků.
- Budovat centra pro historii a teorii architektury.
- Podporovat architektonický výzkum zaměřený na inovativní přístupy vycházející z praxe.
- V rámci vzdělávání o architektuře a prostředí vytvářeném výstavbou spolupracovat s odbornými institucemi, odbornými středními školami, univerzitami a vysokými školami v rámci zajištění kompetence.

- Vytvářet prostor k výměně informací v rámci programů vzdělávání, zřizování internetových stránek, pořádání konferencí, seminářů a tematických vzdělávacích akcí v oblasti architektury.
- Podporovat identitu a hodnoty architektonické tvorby v rámci regionu a současně dát prostor kreativním projektům.

Ministerstvo vnitra

Vztah k prostředí vytvářenému výstavbou – Ministerstvo vnitra je názoru, že Politika rozvoje stavební kultury (architektury) by měl být dokument trvalého charakteru, který bude dle potřeby aktualizován, neboť tak, jak se rozvíjí společnost, rozvíjí se i stavební kultura jako její součást. MŠMT a MV doporučují dokumentem oslovit širokou veřejnost, vysoké školy a odborné střední školy, příslušná ministerstva, která svými kompetencemi zasahují do procesu výstavby, investory, developery, projektové a inženýrské organizace, zhotovitele, profesní nevládní organizace, svazy a spolky, podnikatelské svazy a komory, zástupce místní samosprávy, bankovní sektor úvěrových společností. MŠMT nabídlo partnerství v projektu „stavební kultura“ (2011).

Návrh kompetence řešení problémů – Územní samospráva, projekt Vzdělaný zastupitel.

Strategie vlády v boji proti korupci

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Klást důraz na snižování korupčního prostředí na všech úrovních veřejné správy s cílem zvýšit kvalitu prostředí vytvářeného výstavbou.
- Posílit pravomoci kontrolních úřadů ve vztahu k samosprávným celkům.

Ministerstvo zahraničních věcí

Vztah k prostředí vytvářenému výstavbou – Ministerstvo zahraničních věcí vytváří koncepci rozvojové spolupráce v návaznosti na pozitivní i negativní problémy spjaté s globalizací a podílí se na aktivitách Evropské unie (zejména udržitelné zdroje energie na místní úrovni a podporu východní dimenze v rozvojové politice).

Návrh kompetence řešení problémů – Spolupráce na mezinárodních dokumentech, koordinace spolupráce se sousedními státy při vzájemném připomínkování koncepcí a strategií.

Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce ČR na léta 2010 až 2017

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Respektovat a podporovat českou rozvojovou spolupráci v aktuálním zahraničněpolitickém, ekonomickém, bezpečnostním, sociálním a environmentálním kontextu.
- Zohledňovat proces spolupráce při zajištění bezpečnosti a stability na globální úrovni i při předcházení konfliktů na regionální a lokální úrovni (včetně omezení nežádoucí migrace a bezpečnosti v oblasti životního prostředí).
- Přispívat k rozvoji politických, ekonomických, obchodních, environmentálních, kulturních a vědeckých vztahů s partnerskými zeměmi.

Ministerstvo zemědělství

Vztah k prostředí vytvářenému výstavbou – Globálním cílem v oblasti rozvoje venkova je rozvoj venkovského prostoru založený na dodržování principů udržitelného rozvoje, systematickém zlepšování stavu životního prostředí, péči o krajinu a snižování negativních vlivů intenzivního zemědělského a lesního hospodaření.

Návrh kompetence řešení problémů – Zemědělský půdní fond, krajina, suburbanizace.

Národní strategický plán rozvoje venkova České republiky na období 2007–2013

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Vytvořit podmínky růstu ve venkovských oblastech. Zlepšit vybavení a vzhled vesnic a veřejných prostranství a posílit sounáležitost obyvatel s místním prostředím a dědictvím venkova.
- Zabezpečit rozvoj venkovské infrastruktury s cílem rozvoje malého a středního podnikání a zlepšení životního prostředí venkovských sídel.

- Podporovat budování infrastruktury venkovských obcí, podporovat využívání obnovitelných zdrojů a ochranu a rozvoj přírodního a kulturního dědictví venkova.
- Dostatečně informovat o venkovském kulturním dědictví.

Ministerstvo životního prostředí

Vztah k prostředí vytvářenému výstavbou – Je třeba regulovat nepřiměřený růst městských aglomerací a zahušťování zástavby měst a sídel na úkor zbývajících volných ploch zeleně a přírodě blízkých prvků. Významnou složkou životního prostředí člověka jsou ekosystémy v sídlech a urbanizované krajině. Ty vedle zastavěných území měst a vesnic zahrnují také rekreační areály, liniové dopravní stavby nebo průmyslové a těžební areály. Urbánní a suburbaní systémy napojit na přírodní prvky v okolí měst a volnou krajinu. K celkovému zlepšení stavu v sídelní krajině přispěje revitalizace vodních toků a jejich vhodné úpravy. Výše popsané zásady je třeba pevně zapracovat do dlouhodobých udržitelných rozvojových strategií, politik, zásad, místních plánů i regulativů.

Návrh kompetence řešení problémů – Zemědělský půdní fond, krajina, suburbanizace, krajinný ráz, prostupnost krajiny, výstavba v záplavovém území.

Strategický rámec udržitelného rozvoje České republiky

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Podporovat maximalizaci úspor energie na všech úrovních hospodářství.
- Podporovat inovační procesy maximálně využívající vědu a výzkum zejména v oblasti energetiky, dopravy a stavebnictví v souladu s cíli a závazky EU.
- Zvyšovat kvalitu života obyvatel – zkvalitnit dostupnost služeb (včetně kultury) a především pak bydlení.
- Podporovat rozvoj bydlení jako nástroj stabilizace sídelní struktury, humanizaci panelových sídlišť a modernizaci a obnovu bytového fondu s důrazem na energetické úspory a odstranění zdraví škodlivých stavebních prvků.
- Prosazovat strategické a územní plánování, které komplexně řeší a zkoumá území ve všech souvislostech prostřednictvím jednotlivých nástrojů územního plánování na úrovních národní, regionální a místní.
- Vytvořit vyvážené podmínky pro příznivé životní prostředí, hospodářský rozvoj a soudržnost společenství obyvatel území – udržitelné využívání území. Současně přispět k ochraně přírodních, kulturních a civilizačních hodnot území.

Aktualizace státního programu ochrany přírody a krajiny České republiky

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Podporovat životní prostředí – ekosystémy v sídlech a urbanizované krajině, která vedle zastavěných území měst a vesnic zahrnuje také rekreační areály, liniové dopravní stavby nebo průmyslové a těžební areály.
- Zajistit vyšší kvalitu života v sídlech zapojením přírodních nebo přírodě blízkých prvků do struktury sídel. Podporovat péči o plochy zeleně.
- Zamezit přeměně ploch zeleně a nezastavěných ploch v sídlech na plochy zastavitelné a zpevněné (nákupní centra, kancelářské budovy, sport, parkoviště apod.).
- Zapojit vodní prvky ve městech v návaznosti na přírodní prostor a odpočinkové aktivity.
- Provázet v urbanizovaných strukturách zelené prvky, zvýšit podíly ploch parků, zahrad a zeleně podél komunikací, aby mohla dlouhodobě plnit základní funkce.
- Zamezit nejrozsáhlejšímu šíření lidských sídel do okolní krajiny (urban sprawl).
- Využívat v zastavěném území brownfields (území, jejichž intenzivní průmyslové, výrobní, těžební využívání již zaniklo) k cíleným revitalizacím. Území s ukončenou těžbou nerostných surovin je vhodné revitalizovat jako přírodní nebo přírodě blízké prostředí. Naopak brownfields v zastavěném území sídel adaptovat pro potřeby bydlení, rekreace, služeb, sportovního, kulturního využití.
- Využívat důsledně nástroje územního plánování a regulovat nepřiměřený růst městských aglomerací a zahušťování zástavby měst a sídel na úkor zbývajících volných ploch.
- Využívat volné plochy jako plochy zeleně a přírodě blízkých prvků a vzájemně je propojovat a doplňovat na síť přírodních prvků v okolí měst a volnou krajinu.
- Dodržovat principy šetrného nakládání s vodou, zabráňovat rychlému odtoku srážkové vody a revitalizovat vodní toky a jejich okolí do podoby promenád a linií zeleně, včetně využití nejrůznější odpočinkové aktivity pro pěší a cyklisty.

Státní politika životního prostředí 2012-2020

Podněty pro rozvoj stavební kultury

- Podporovat životní prostředí – ochraňovat a udržitelně využívat zdroje včetně ochrany přírodních zdrojů, zajišťovat ochranu vod, omezovat negativní vlivy na životní prostředí a ochraňovat udržitelné využívání půdního prostředí.
- Využívat obnovitelné zdroje energie a pro prostředí vytvářené výstavbou respektovat zásady energetických úspor.
- Chránit přírodu a životní prostředí, posilovat ekologickou funkci krajiny, zachovávat přírodní a krajinné hodnoty a zlepšovat kvalitu prostředí ve městech.
- Posílit regeneraci brownfields s pozitivním vlivem na kvalitu prostředí v sídlech.
- Zajistit šetrné hospodaření s vodou v sídelních útvarech.

VYBRANÉ AKTUÁLNÍ DOTAČNÍ TITULY V ČESKÉ REPUBLICE

Programy podpory bydlení – Ministerstvo pro místní rozvoj ČR

Podpora regenerace panelových sídlišť pro rok 2013

Podpora výstavby technické infrastruktury pro rok 2013

Podpora výstavby podporovaných bytů pro rok 2013

Podpora oprav domovních olověných rozvodů pro rok 2013

Programy podpory bydlení – Státní fond rozvoje bydlení ČR

Panel 2013 +

Úvěry na výstavbu nájemních bytů

Úvěry na modernizaci bytů

Programy na pomoc postižených povodněmi

Programy podpory rozvoje regionů – Ministerstvo pro místní rozvoj ČR

Podpora rozvoje a obnovy venkova 2013

Podpora pro odstraňování bariér v budovách pro rok 2013

Obnova obecního a krajského majetku po živelních pohromách

Fondy Evropské unie – Programy 2007–2015

Integrovaný operační program

OP Životní prostředí

OP Doprava

CzechInvest – OP Podnikání a inovace

Program Nemovitosti

Státní zemědělský intervenční fond

Program rozvoje venkova

Zelená úsporám – Ministerstvo životního prostředí ČR, Státní fond životního prostředí ČR

Zelená úsporám

Regionální operační programy 2007–2013

Sedm regionálních operačních programů (ROP) pro regiony soudržnosti (NUTS II):

- ROP NUTS II Severozápad
- ROP NUTS II Moravskoslezsko
- ROP NUTS II Jihovýchod
- ROP NUTS II Severovýchod
- ROP NUTS II Střední Morava
- ROP NUTS II Jihozápad
- ROP NUTS II Střední Čechy

Osm tematických operačních programů:

- OP Doprava
- OP Životní prostředí
- OP Podnikání a inovace
- OP Výzkum a vývoj pro inovace
- OP Lidské zdroje a zaměstnanost
- OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost
- Integrovaný operační program
- OP Technická pomoc

5. Doporučení ke zpracování politiky rozvoje stavební kultury

Politika by měla vyváženě obsahovat zejména následující základní problémové oblasti:

- institucionální opatření, sestávající se ze zásahů do právních rámců a z posilování institucionální kapacity orgánů, jejichž gesce se stavební kultury dotýká;
- opatření směřovaná ke zlepšení nabídky odborných činností v oblasti stavění a utváření sídel;
- opatření pro kultivaci poptávky po kvalitě staveb a prostředí sídel.

Z analýzy vyplývá, že problémy spočívají především v oblastech institucionální kapacity (zde se kritizuje posun k formálně perfektnímu, ale věcně bezobsažnému výkonu veřejné správy) a kvalifikované poptávky (absence výchovy „klienta“ k uvědomění hodnoty obytného a urbánního prostředí).

Stát a orgány veřejné správy mají rozdílné možnosti zasahovat do každé z těchto problémových oblastí. Institucionální oblast je povýtce doménou veřejné správy a obdobně kvalitu nabídky odborných činností lze ovlivnit zásahy do předpisů a vytvářením podmínek pro lepší kvalitu odborné přípravy ve veřejném školství. Pro ovlivnění kvality poptávkové strany jsou k dispozici spíše nepřímé nástroje: všeobecné vzdělání a výchova v základním a všeobecném středním stupni veřejného školství a prosazování témat stavební kultury a kvality urbánního prostředí ve veřejnoprávních médiích.

Politika rozvoje stavební kultury by měla přihlížet k zjištění ze sociologického šetření, že vedle problémů reflektovaných širokou veřejností a problémů, jež jsou předmětem odborné diskuse s často velmi vyhraněnými názory zachycenými v sociologickém šetření, vyskytují se problémy, které sice jsou odborníky vnímány jako závažné, ale diskuse o nich v míře odpovídající jejich závažnosti neprobíhá. Na tuto poslední skupinu problémů by se měla zaměřit pozornost výzkumné činnosti a měla by se jí ve zvýšené míře věnovat veřejnoprávní média.

Následuje výtah z doporučení obsažených v částech věnovaných jednotlivým tematickým okruhům, členěný do problémových oblastí institucionálních opatření.

Další doporučení a podněty pro rozvoj stavební kultury viz kapitola 4. Vyhodnocení dosavadních koncepcí rezortů a dotačních titulů, případně Příloha 3 – Analýza koncepcí rezortů a dotačních titulů.

Následující část je vytvořena z opatření k jednotlivým tematickým okruhům, neobsahuje tedy žádná další opatření, nežli ta, která již byla v předchozím textu uvedena.

5.1 Institucionální opatření

Právní nástroje

- Při zadávání projektových zakázek na veřejné stavby a při výběru projektanta územně plánovacích prací prosazovat přiměřené zastoupení kritérií kvality nabídky, profesních dovedností, vlivu návrhu na kvalitu prostředí a udržitelnosti (očekávaných nákladů po dobu životnosti) stavby.
- Využívat při přípravě výstavby veřejných staveb a úprav veřejných prostranství architektonické soutěže.
- V územním plánování
 - V územně analytických podkladech podrobně identifikovat hodnoty území (urbanistické, architektonické), oblasti krajinného rázu a místa krajinného rázu včetně znaků. Provádět identifikaci a hodnocení jak z expertního pohledu, tak adekvátně dle konkrétních možností i z hlediska vnímání veřejností. Tato data dále interpretovat a vyvozovat z nich v oblasti ochrany i transformace charakteru / rázu území problémy k řešení v územně plánovacích dokumentacích.
 - V zásadách územního rozvoje využívat možností, které nabízejí cílové charakteristiky krajiny. Je třeba je řešit jako návrhové, tj. definující cílový stav. Zároveň je třeba důsledně promítat cílové charakteristiky do úkolů pro územní plány.

- Využívat územní studie pro formulování pozitivní cílové vize území, která může být podkladem pro testování variant řešení u transformačních území, podkladem pro vyjednávání s investory či pro regulační plány.
- V územně analytických podkladech identifikovat hodnoty též ve vztahu k veřejným prostranstvím, včetně jejich využití a dostupnosti. Z eventuálního poznatku o ohrožení funkčnosti nebo nefunkčnosti systémů veřejných prostranství vyvozovat problémy k řešení v územně plánovací dokumentaci.
- Podle potřeby pro koordinaci systémů veřejných prostranství v celoměstském měřítku pořizovat územní studie jako podklad pro vymezení systému veřejných prostranství v územních a regulačních plánech a pro navazující regulace v oblasti dopravy v pohybu a klidu a využití přiléhajících ploch. Tyto územní studie definují v systému veřejných prostranství prioritní prostranství a stanoví jejich rámcový charakter a zároveň definují charakter prostorů tvořících propojení těchto prioritních prostranství.
- V územních a regulačních plánech vymezovat významná veřejná prostranství a navzájem je propojovat do prostorově a vizuálně propojených systémů.
- V územních plánech větších měst vytvářet podmínky pro lepší funkčnost veřejných prostranství zejména v centrech prosazováním polyfunkčních území s malou funkční zrnitostí pomocí regulace ploch s různým způsobem využití. Základní podmínky prostorového uspořádání staveb stanovovat tak, aby byla veřejná prostranství jasně definována a vymezena.
- V územním plánování (například v územně analytických podkladech obcí) sledovat a analyzovat vývoj dostupnosti zařízení základního občanského vybavení (zejména veřejného) z obytného území, zejména pak z rozvojových ploch bydlení. Poznatky o nevyhovující dostupnosti popřípadě o nárůstu podílu obytných ploch s nedostatečnou dostupností základního občanského vybavení veřejné infrastruktury by měl být v konkrétních případech základem pro formulaci problémů k řešení v příslušném územním plánu.
- Na celostátní a regionální úrovni prosadit (například cestou priorit PÚR reagujících na poznatky obsažené v analytických výstupech z ÚAP krajů a obcí) standardy dostupnosti nadmístních veřejných občanských infrastruktur, jako konkrétní příspěvek územního plánování k dosahování sociální soudržnosti.
- Pomocí nástrojů územního plánování na místní úrovni důsledně prosazovat polyfunkční využití městských center a nepřipouštět vznik monofunkčních lokalit obsahujících pouze jednu z funkcí, kterou centra tradičně obsahují (obchod, kultura, správa a administrativa). Pokud lze vzhledem k vymezení správních území obcí ve funkčním urbanizovaném regionu předpokládat, že by tendence ke vzniku nežádoucích monofunkčních lokalit přesáhly správní obvod jedné obce (včetně a zpravidla jádrového města regionu), koordinovat a regulovat vznik a rozvoj center z úrovně ZÚR.
- V oblasti předpisů v autorizačním zákoně revidovat vymezení činností, ke kterým opravňuje autorizace pro obor architektura tak, aby bylo zaručeno, že autorizovaná osoba, která projektuje v oblasti územního plánování, má odpovídající odbornou přípravu v činnosti územního plánování a praxi pod dohledem zkušeného odborníka v této činnosti. Toto opatření je třeba koordinovat se souběžnou profilací oborů územní plánování a krajinářská architektura ve studijních programech vysokých škol.
- Opatřit vyhlášku č. 501/2006 Sb. výkladem umožňujícím zejména ve větších městech v odůvodněných případech a všude tam, kde je to v souladu s urbanistickým charakterem území v územně plánovací dokumentaci stanovit odstupy staveb tak, aby bylo, kde je to účelné možno realizovat typickou středoevropskou blokovou zástavbu.
- Ve všech oborech studia zaměřených na přípravu odborníků projektantů v oborech týkajících se stavební a urbánní kultury zavést do studijního kurikula tematiku komunikace s veřejností a profesními partnery.

Posilování institucionální kapacity

- Provést analýzu fungování jednotlivých složek veřejné správy v konkrétních (zejména problémových) případových studiích zahrnujících například velké stavební projekty, běžný rezidenční / nerezidenční development, územní plánování na místní úrovni.
- Zvážit obnovu / zavedení nezávislé odborné instituce (útvary) hlavního architekta pro metropolitní a městské regiony (funkční urbanizované regiony) popřípadě pro některá správní území ORP.
- Profesionalizovat zadávání veřejných soutěží po formální / právní i obsahové / odborné stránce.

- Aktivněji vystupovat v projektech EU týkajících se výzkumu prostorového uspořádání a potřebné dostupnosti infrastruktur (v současnosti zejména projekty programu ESPON). Současně reflektovat společenskou potřebu výzkumu změn prostorového uspořádání sídel a regionů a standardů dostupnosti v podmínkách České republiky a jednotlivých regionů.
- Disparitám v kvalitě a údržbě veřejných prostranství předcházet transparentním zveřejňováním nákladů na údržbu a realizaci veřejných prostor ve vazbě na konkrétní prostory.

5.2 Zlepšování nabídky odborných činností

- Pro odbornou přípravu úředníků územního plánování postupně přecházet od krátkodobých školení jako odborné přípravy pro zkoušky zvláštní odborné přípravy podle zákona č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávních celků a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, k specializované přípravě v podobě plnohodnotného vysokoškolského studia.
- Specifikovat obor Architektura, urbanismus a prostorové / územní plánování jako samostatný svébytný obor výzkumné činnosti.
- Podpořit výzkumnou činnost zaměřenou na osvětu a výchovu k uvědomění si hodnot architektury a urbánního prostředí.
- Věnovat zvláštní pozornost kvalitě odborného školství připravujícího pro stavební profese a řemesla.

5.3 Kultivace poptávky („výchova klientů“)

- Začlenit soustavnou, atraktivní a kvalitní osvětovou práci a diskusi architektonických a urbanistických témat, která bude oslovovat široké vrstvy do veřejnoprávních médií jako integrální součást jejich vysílacích programů.
- Systematicky zavádět téma stavební kultury a kvality urbánního prostředí do vzdělávání a mediální komunikace na všech správních úrovních.
- Propagovat příklady dobré praxe směrem k laické veřejnosti a vytvářet tak kvalifikovanou poptávku.
- Začlenit výchovu k uvědomění si hodnot stavební kultury a kvality obytného / urbánního prostředí do osnov základního školství.
- Podpořit vhodnými materiály začlenění tématu architektonické a urbanistické kvality a porozumění činnosti územního plánování pro střední školy.

5.4 Kompatibilita politiky s rezortními dokumenty

- Využít nového přístupu k prostředí vytvářenému výstavbou jako k celku, zahrnujícímu problematiku staveb, jejich okolí a krajiny. Propagovat myšlenku rozvoje stavební kultury, aktivovat odbornou i laickou veřejnost.
- Vytvořit dokument Politika rozvoje stavební kultury (architektury), jako kompatibilní s ostatními strategiemi pro možnost vzájemné koordinace s dalšími materiály veřejné správy na všech úrovních řízení.
- Spolupracovat s ostatními ministerstvy, zohlednit relevantní náměty rezortních koncepcí a využít příležitosti, že budou aktualizovány a připravovány nové koncepce a strategie ministerstev, zpravidla pro období 2013–2020. Zejména usilovat o začlenění cílů budoucího dokumentu Politika rozvoje stavební kultury (architektury) do nového programového prohlášení Vlády České republiky a nově zpracovávaných koncepcí v souladu s kompetencemi rezortů.
- Začlenit relevantní cíle budoucího dokumentu Politika rozvoje stavební kultury (architektury) do aktualizace Politiky územního rozvoje ČR, zásad územního rozvoje, územního plánování a Strategie regionálního rozvoje České republiky (vše v kompetenci MMR ČR). Trvat na důležitosti územně plánovací činnosti a významu strategických dokumentů a na jejich koordinaci a souladu, jako podkladu pro tvorbu a rozvoj kvalitního prostředí vytvářeného výstavbou.
- Dbát na průběžnou rekapitulaci plnění úkolů, vztahujících se k rozvoji stavební kultury prostředí vytvářeného výstavbou, obsažených v jednotlivých koncepcích. Případně zvážit institut hlavního architekta

nebo jiný zastřešující institut na úrovni např. krajů, obcí s rozšířenou působností nebo ministerstva, který by mimo jiné dbal i na důsledné uplatňování stávajících pravidel a kompetencí.

- Usilovat o koncepční začlenění takových dotačních titulů, které systematicky povedou ke zlepšení Politiky rozvoje stavební kultury (architektury) a realizaci jejich cílů.

5.5 Motivace ke kvalitní a úsporné výstavbě

- Podporovat inovační procesy maximálně využívající vědu a výzkum zejména v oblasti energetiky a stavebnictví v souladu s cíli a závazky Evropské unie.
- Podporovat výzkum nových postupů ve využití obnovitelných zdrojů energie. Využívat obnovitelné zdroje energie a pro prostředí vytvářené výstavbou respektovat zásady energetických úspor. Ekologická a energeticky úsporná řešení = kvalitní architektura.
- Energetické nároky prostředí vytvářeného výstavbou – součást enviromentální výchovy.
- Zvýšit informovanost o energetické spotřebě budov prostřednictvím průkazu energetické náročnosti budov.
- Environmentální faktory jsou spojeny s plánováním, s využitím zdrojů, výběrem materiálů, požadavky na úsporu energie a přizpůsobením se přírodnímu a kulturnímu prostředí během stavby, při jejím využití i při její likvidaci.
- Zaměřit se na obnovitelné zdroje energie, snižovat energetickou náročnost objektů a současně respektovat ochranu životního prostředí, krajiny, památek a měst.
- Ekonomicky efektivním způsobem využívat nové technologie zateplování existujících budov při respektování památkové ochrany. Dát prostor zajímavým projektům zaměřeným na historické stavby (např. projekt Zelené památky přinášejí příklady památkově cenných budov, u nichž se různými úpravami podařilo snížit spotřebu energie nebo využít obnovitelné zdroje).
- Řešit energetickou náročnost budov a postupně ve vhodných případech přecházet k nízkoenergetickému standardu nových budov, resp. k výstavbě budov s téměř nulovou spotřebou energie.
- Při stavbě nových a rekonstrukci stávajících budov dbát na plnění požadavků na jejich energetickou náročnost a na veřejných budovách financovaných z veřejných prostředků realizovat vzorové příklady.
- Oceňovat kvalitní a úsporné stavební projekty a realizace s výjimečnou energetickou, konstrukční a architektonickou hodnotou.
- Podporovat rozvoj bydlení jako nástroj stabilizace sídelní struktury, humanizaci panelových sídlišť a modernizaci a obnovu bytového fondu s důrazem na energetické úspory a odstranění zdraví škodlivých stavebních prvků.
- Nezanedbávat dlouhodobě údržbu bytových panelových domů, která by postupně mohla vést k devastaci obytného prostředí. Zaměřit se mj. na vady a poruchy obvodových plášťů, lodžii a balkonů a střeš, energetické vlastnosti bytů, snížení nákladů na vytápění apod.
- Podporovat ochranu půdy a vod, realizaci pozemkových úprav a souvisejících investic v krajině, které budou mít i významný protipovodňový a protierozní efekt. Omezit zábory zemědělské půdy pro novou výstavbu využitím stávajících regenerovaných ploch a brownfieldů v souladu s principy udržitelného rozvoje v návaznosti na zlepšení kvality urbanizovaného prostředí a socioekonomický rozvoj postižených regionů.
- Dodržovat principy šetrného nakládání s vodou, zabránit rychlému odtoku srážkové vody a revitalizovat vodní toky a jejich okolí do podoby promenád a linií zeleně, včetně využití nejrůznějších odpočinkových aktivit pro pěší a cyklisty.

5.6 Zlepšování efektivity staveb

- Dbát, aby nenarůstala administrativní zátěž v jednotlivých fázích stavby.
- Využívat informačních systémů veřejné správy a bránit tak duplicitním požadavkům veřejné správy.

- Motivovat investory a realizační firmy cílenými pobídkami (nižší zdanění, dotační tituly) zejména u rekonstrukcí, přestaveb a brownfieldů.
- Oceňovat dobré firmy pro zvýšení jejich prestiže.
- Využívat vhodné technologie a materiály, podporovat jejich výzkum a vývoj.
- Spolupracovat s veřejností, kultivovat ji a informovat.
- Již ve fázi projektu pamatovat na možnosti realizace, využití, údržby a životnost, příp. likvidaci stavby.
- Posílit roli veřejného sektoru – stát by měl sehrát roli ukázkového investora stavebních zakázek.
- Podpořit obnovu a rekonstrukci objektů ve starší zástavbě.
- Ve větší míře využívat architektonických a urbanistických soutěží a podporovat další soutěže, např. o nejlepší stavbu roku, zdravé město, vesnici roku apod.

Seznam zkratk

ČKA	Česká komora architektů
ČKAIT	Česká komora autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě
EFAP	Evropské fórum politiky architektury (European Forum for Architectural Policies)
EU	Evropská unie
FA ČVUT	Fakulta architektury, České vysoké učení technické
MMR ČR	Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
MK ČR	Ministerstvo kultury ČR
ORP	obec s rozšířenou působností
PÚR	politika územního rozvoje
ÚAP	územně analytické podklady
ÚÚR	Ústav územního rozvoje
ZÚR	zásady územního rozvoje

Příloha 1 – Sumarizace charakteristických výroků respondentů sociologického šetření k jednotlivým tématům

V předchozích kapitolách byly vyhodnoceny výpovědi respondentů z hlediska četnosti konkrétních názorů, vnímání významnosti daného okruhu z hlediska stavební kultury obecně a jeho problematičnosti pro současnou stavební kulturu v České republice.

Cílem této kapitoly je představit diskurz, obsahový rámec, v němž se rozhovory k uvedenému tématu odehrávaly, a témata, která z něj explicitně či implicitně vyplývají. Neboli stručně shrnout hlavní témata, která byla respondenty v rámci jednotlivých okruhů diskutována. Zjednodušeně řečeno, tato kapitola představuje základní teze, na nichž (by) se respondenti shodli jako na důležitých a problematických.

Tyto teze jsou vždy ilustrovány charakteristickými výroky některého z respondentů. V závorce za citací je vždy uvedeno, do jaké kategorie respondent/ka patří (A = architekti a urbanisté, S = sociální vědci a teoretici, V = veřejná správa).

Estetická kvalita staveb

- estetičnost staveb je subjektivní záležitostí. Je velmi obtížné definovat všeobecně akceptova(tel)ná kritéria estetičnosti a ještě obtížnější zajistit jejich dodržování stavebníky
- estetická stránka, Vitruviova venustas, bývá investory i architekty přeceňována, což mnohdy vede k laciné podbíživosti. A to přesto, že se může jednat o aspekt podružný ve srovnání s jinými aspekty stavební kultury

„Pokud ty stavby dodržují nějaké městotvorné zadání, tam si myslím, že je ta jejich estetika až podružná.“ (A)

„Je přeceňována vizuální stránka architektury.“ (V)
- lze sledovat kvalitativní posun ve srovnání s obdobím reálného socialismu a „divokého kapitalismu“ devadesátých let

„Když to srovnávám s tím, co bylo před sametovou revolucí, tak se to srovnat nedá. To bylo strašné a šílené a svého času jsem chtěl s architekturou úplně skončit.“ (A)

Stavební výroba chtěla být co nejjednodušší, co nejvíce replikovatelná a s co nejjednodušší technologií výstavby, což se samozřejmě na kvalitě architektury projevilo. Architekti to většinou nenavrhli tak, jak se to realizovalo. Ale potom přišel někdo, kdo to vzal z ekonomického hlediska a začal zjednodušovat, takže z toho vznikly ty hrůzy, kterými máme obklopeni většinu větších měst. (S)
- stále se (především masová a „lidová“) architektura potýká s řadou estetických nedostatků. Ty jsou zapříčiněny především:
 - nevкусem stavebníků (např. podnikatelské baroko)

„Tvůrci se snaží co nejvíce vyhovět investorům, jejichž vkus často není dostatečně vysoký. Navíc je tu snaha vyrobit něco, co je nejvíce prodejné, a vznikají z toho taková ta sídlišťátka rodinných domků za městem, často pochybné kvality.“ (S)
 - exhibicionismem některých architektů, kteří si chtějí za každou cenu vybudovat „pomník“

„Nemyslím si, že by město mělo být souborem špičkových architektur. Klíčová je vrstva takového běžného standardu, na jehož pozadí mohou vzniknout exkluzivní stavby jako třešničky na dortu. A je problém, že mnozí architekti, když dostanou zakázku, mají pocit, že si musí postavit pomník.“ (V)
 - kutilstvím (reliktem reálného socialismu)

„Ty stavby často vznikají takovou zvláštní formou kutilství, protože nejen stavby, ale i přemýšlení o stavbách je mnohem trvalejší, než se zdá. Z doby, řekněme, před 30 lety, se „ukořenilo“ několik zásadních věcí: Architektura je jen podklad pro něco, co si tím dál udělám sám. Exkluzivní věci patří samy sobě a na stránky časopisů. A nejdůležitější – já si to všechno dokážu udělat sám. Mnoho lidí stále ještě uvažuje ve velmi jednoduchých kategoriích kutilského zlepšování architektury.“ (S)
- architekt je vnímán jako luxus, který si mnoho lidí nemůže (ve skutečnosti spíše pro nedostatek osvěty nechce) dovolit. Architekti tak realizují jen zlomek (jednotky procent) staveb

„Lidé nemají vkus, nejsou vychovávaní. Architekt je vnímán spíš jako zbohatlický vyžírka, který vnáší do stavby ty „designy“ a toho se bojí, že se jim to pak nebude líbit.“ (A)

- architektonické soutěže mají často věcně špatně připravené zadání a při zadání projektových prací formou veřejné zakázky bývá rozhodujícím kritériem cena. V takových podmínkách nelze očekávat prvotřídní kvalitu. Nicméně i díky iniciativě České komory architektů se to pomalu zlepšuje

„Kvalita je otázkou kvality zadání. To lze ovlivnit u veřejných staveb, tam zcela schází specifický charakter činnosti vzdělané a kompetentní osoby, která by pro veřejnou správu zpracovávala zadání. Zadání z pohledu potřeby, smyslnosti, velikosti se tvoří nekompetentně.“ (A)

Energetická náročnost staveb

- uvažování o energetické náročnosti staveb se zpravidla redukuje na fázi provozu a údržby. Je tak opomíjena energetická náročnost jak výstavby, tak komplexní rekonstrukce či likvidace stavby na konci životnosti použitých materiálů

Podle mě se to zaměřuje na jen ten provoz. Je to jenom o tom polystyrénu. Spousta firem se neoprávněně nabalíkovala na zelené úsporám. Ty polystyrény, ty umělé hmoty, mě děsí, protože je to neprozkoumané. Co se stane, až začne hořet a okapávat opolystyrénovaný panelák. Natož to bourání. Myslím, že na toto nikdo moc nemyslí. (A)

- řešení energetické náročnosti staveb je často synonymem pro zateplování; jako zateplovací materiál zcela dominuje polystyrén, nikdo ale neuvažuje o tom, co bude za několik desetiletí, až se použité polystyrénové obklady dostanou na konce své životnosti

„Zateplování je absolutně na špičce. Upřednostňuje se tedy efekt úspory na vytápění. Nadřazuje se všemu ostatnímu, o čem jste hovořil. To je samozřejmě velmi krátkozraké. Materiálově je, jak je to recyklovatelné, zlikvidovatelné. Druhá rovina je, jestli se nenadřazuje tepelná náročnost nad věcmi, jako je hygiena, vlhkost...“ (A)

- uvažuje se o energetické úspornosti jednotlivých staveb, opomíjí se však energetická náročnost sídel, jejich urbanistického a prostorového uspořádání

„Dnes již se seriózně uvažuje o energetické úspornosti jednotlivých staveb, opomíjí se však energetická náročnost sídel. Chceme-li opravdu zásadním způsobem šetřit výdaje za energie, je třeba začít od vhodného – tj. kompaktního – urbanistického řešení sídel. Dnes už se celkem bez problémů diskutují z tohoto hlediska domy jako jednotlivé, samostatné nemovitosti. Co ale vůbec nediskutujeme, je ekonomika a energetická náročnost osídlení, to znamená rozmístění těch domů a rozmístění těch sídel. A tam vždy poukazují na urban sprawl, který se odehrává kolem našich měst, kde nejde jen o tu vlastní hustotu, ale o fragmentaci v prostoru, což znamená vysokou energetickou náročnost z hlediska dopravy.“ (S)

Udržitelnost staveb. Trvalost stavebního díla

- zatím nedošlo ke změně společenského očekávání trvalosti staveb. Stále stavíme domy s horizontem několika generací. Otázka je, zda tomu odpovídá kvalita zvolených materiálů

„Tady jsou jako nejvyšší hodnota, nositelé kultury, vnímány stavby, které přežily staletí. Pro většinu lidí je obtížně představitelné, že to co oni postaví, jejich syn zbourá. Na druhou stranu ty stavby, co tu mají tendenci být „na věky“, vyplňuje sádrokarton...“ (A)

- stavebně technické normy jsou přísné, často naddimenzované a tudíž neekonomické

„Stavební kultura je tady tak silná, že stavět stavby s krátkou životností si prostě nedovolujeme. České normy jsou na 200 %, 300 % předimenzované proti tomu, co je reálně potřeba.“ (A)

- přibývá staveb s méně trvalými konstrukcemi, především na venkově, ale nelze tvrdit, že bychom se ubírali směrem výstavby snadno realizovatelných i odstranitelných montovaných staveb a dřevostaveb

„Jak koukám na ty konstrukce, tak ty jsou poměrně festovní, ty tu můžou být po staletí. Jiná věc jsou ty povrchové věci, ta slupka. Tady to není Amerika plná papundeklových domků.“ (A)

- udržitelnost stavebního díla spočívá nejen v materiálové kvalitě, ale především v kvalitě a variabilitě dispozičních řešení, proto by na flexibilitu staveb měl být kladen větší důraz

„Společenská životnost je vázána kvalitou materiálu, kvalitou provedení a flexibilitu. Ideální je, když se už při návrhu se uvažuje, že se budou měnit potřeby, a vytvářet řešení, která se budou snadno měnit.“ (S)

- často se zapomíná na urbanistickou udržitelnost sídel: domy bývají nadřazovány nad město. Trvalost parcelace přitom přesahuje trvalost staveb a je-li provedena chybně (absence vazby na město, absence veřejných prostor), náprava bude obtížná a bude provázena vysokými vícenáklady

„Problém ale tolik není v životnosti jednotlivých staveb, ani v jejich flexibilitě, ale v životaschopnosti města. Protože ty stavby se odstraní, ale to město, ta uliční síť a infrastruktura tam bude dál.“ (V)

„Velmi důležitá je urbanistická udržitelnost daná parcelací, vymezením veřejného prostoru, členěním zastavěného území tak, aby umožňoval nějakou proměnlivost. Když se zastaví obrovská plocha rodinnými domky, kde jsou samé slepé ulice, jednak je to spousta soukromníků, kde už je těžké to nějak měnit.“ (A)

Stavby v kontextu svého prostředí

- citlivost zasazení stavby do kontextu je stejně jako estetická kvalita stavebního díla odrazem kvality architekta nebo osvědčení investora. Necitlivost investorů je zapříčiněna hlavně nevzdělaností a upřednostňováním krátkodobého ekonomického efektu. U architektů pak často jejich exhibicionismem

„Myslím, že to je povinnost v situaci, kdy vsazujeme do původního, dokončeného prostředí nějaké kvality. Tam by to neměla být exhibice architekta, ale mělo by to být něco, co tam zapadne a nebude agresivně převládat okolní prostředí. Výjimečnost takového zásahu jde pouze v případě, kdy jde o stavbu výjimečnou obsahem, kdy jde o prostředí, které je spíše na cestě k transformaci. Kontext je třeba pečlivě zvažovat. Obecná dostavba proluky by měla být kontextuální. Tvarovou výjimečnost, místní dominanty musí obhájit v diskuzi s občany, úřady.“ (A)

- regulační plány nejsou spásným řešením. Jejich schvalování se nedaří a často mohou stavební rozvoj v lokalitě spíše komplikovat než mu dávat řád a tedy působit kontraproduktivně. Totéž platí i o liberálnějším, na získání souhlasu okolních vlastníků založeném, anglosaském modelu regulace

„Stačí nesouhlas jediného subjektu a celý regulační plán padá. A vážnou na tom územní rozhodnutí. Takže jediné dělat regulační plány na malé kousky, na několik bloků, kde by vědělo, že to funguje. Takže do toho nikdo nechce jít. Navíc jsou tam politické tlaky, tlaky developerů, takže v tomhle divokém období je to nástroj nefunkční.“ (A)

- paušální pravidla ve formě obecných technických podmínek pro výstavbu (OTP) nechrání urbanistický a architektonický kontext, naopak s ním mohou být v rozporu, snaha ovlivnit stavebníka v rámci územního řízení je administrativně náročná, zdoluhavá a tudíž neefektivní

„OTP nám v tom moc nepomůžou. Jsme taky účastníky územních řízení a máme možnost se odvolat. Při velkém úsilí býváme částečně úspěšní, ale je to časově i ekonomicky neefektivní.“ (V)

- možným řešením je více využívat urbanistické studie jako formu „měkké“ regulace.

„Důležité je, aby daná samosprávná jednotka měla urbanistické studie, tzn. představu o tom, jak by se rámcově měla vyvíjet. A jak jde vývoj, neustále o těchto věcech vyjednávat v interakci s investory.“ (S)

- regulativní nástroje, jimiž mohou obce chránit urbanistický a architektonický kontext, existují, nejsou však využívány; i mnozí investoři by často uvítali kultivovanou a transparentní veřejnou správu a jasná pravidla, obojí tu ale často schází

„Investoři mají příliš volné ruce, málo definované podmínky, co mohou na daném pozemku dělat. Často by byli ochotni začlenit svůj projekt do nějaké širší vize, ale ta vlastně neexistuje. Územní plány jsou příliš obecné, regulační plány málokde zpracované a vůbec neexistuje diskuse o tom, jak má to místo vlastně vypadat. Investor má strach, že bude mít problémy, takže tutlá záměr až do poslední chvíle. Vyjednává s vedením města, aby dosáhl svého, ale nemá vlastně partnera pro to jednat.“ (A)

- smysluplná regulace musí být založena na vzájemné komunikaci, musí se k ní dojít cestou dohody, kompromisu mezi stavebníkem, obcí a místními aktéry

„Místní správa může investorovi velmi pomoci nebo taky velmi komplikovat život. A pokud je místní správa aktivní, s naprostou většinou investorů se dá rozumně domluvit. Dají se dělat planning game, je to otázka vyjednávání.“ (S)

Veřejná prostranství

- veřejný prostor stál dlouho na okraji zájmu. Na architekturu veřejných prostranství se nikdo nezaměřoval, takže se stávaly spíš zbytkovými prostory (viz např. panelová sídliště), které se obyvatelé odnaučili/nenaučili využívat. V posledních letech lze sledovat pozitivní trend rostoucího zájmu o veřejná prostranství a to jak ze strany veřejné správy, tak veřejnosti
„V posledních letech oživení zájmu o veřejný prostor. A to ve smyslu podstaty veřejných prostranství, tzn. nejdřív je prostor, který sdílím a teprve potom mu dávám formu. Protože architektonický veřejný prostor není než vizualizace veřejného prostoru, který máme mezi sebou. A to se začíná dít, v tomhle směru jsem optimista. Nedokážeme navrhnout čtvrť nebo město, ale dobře se daří opět zhodnotit, co tu už je a možná nám to dá návod, kudy dál.“ (S)
- učíme se tak znovu veřejná prostranství budovat a užívat
„Lidé tady nejsou zvyklí žít ve veřejném prostoru, neumějí veřejná prostranství využívat. Takže když už někde vznikají, je to spíš vůle shora.“ (S)
- kvalitních veřejných prostranství přibývá spíše rekonstrukcí stávajících nežli realizací nových
„Kvalitní nová veřejná prostranství vlastně nevznikají, protože se na to nikdo nezaměřuje. Jsou jednotlivé případy, kdy se to podařilo.“ (A)
Rád bych zmínil, že se řešila, a často velice úspěšně, rekonstrukce veřejných prostranství v zastavěných částech, často historických jádrech, měst. Tady je nepochybně pokrok a i v menších a středních městech najdete spoustu zajímavých věcí. (S)
- vytvářet zcela nová kvalitní veřejná prostranství se v mnoha případech nedaří z následujících příčin:
 - mnohde stále stojí na okraji zájmu, takže jsou buď vytvářena jako součást výstavby infrastruktury či jsou řešena vítězi soutěží se špatným zadáním a cenou jako rozhodujícím kritériem.
„Veřejnost nechápe, nebo politici nechápou, že veřejný prostor je veřejná stavba, že by na to měli být veřejné soutěže, že by to měli dělat ti nejlepší z nejlepších stejně jako divadla nebo radnice.“ (A)
 - nebo je naopak peněz dostatek (např. z různých dotačních programů) a ty je třeba nějak utratit; taková prostranství bývají velká, nákladná, nikoliv ale obývatelná.
„Schopnost tady je, ale buď jsou tam přemrštěné ambice, kdy se to veřejné prostranství projektuje jako exkluzivní hra výtvarná nebo estetická. Na druhé straně je opačný problém, kdy je řešení veřejné plochy zadáno nějakým dopravním specialistům nebo nedej bože technickým službám, protože je bráno jako užitkový prostor.“ (A)

Prostorové uspořádání sídel

- navzdory varování odborníků a negativním zkušenostem ze zahraničí se česká města stále potýkají s problémem sídelní kaše. Současné nástroje územního rozvoje umožňují obcím expanzi sídelní kaše regulovat. Příčina nedostatečné regulace je v nerozhodnosti obcí, jejichž političtí reprezentanti si v důsledku nekompetentnosti nedostatečně uvědomují rizika urban sprawl v jejich komplexnosti a podřizují se zájmům a slibům investorů
„Dneska máme (na vesnicích) vybydlená jádra a k tomu nahuštěné satelity. A je to horší bydlení než v paneláku, kde to má dostupnost, veřejnou dopravu, služby, atd. Bohužel se rezignovalo na regulaci toho rozteklého urbanismu, to doteď nezvládáme.“ (A)
„Myslím, že ve většině případů nemají dost informací. V rámci té filosofie růstu mají pocit, že když neuvolní další plochy pro rozvoj, tak jejich obec začne ztrácet.“ (A)
„Urban sprawl je řešitelný problém je a nejdřív je to problém komunikace. Jsou nástroje územního plánování, které umožňují tu regulaci, akorát nejsou využívány. První je tu věc pojmenovat, vysvětlit, říct si, kde je problém. A to se neděje. Myslím si, že kdyby ty problémy byly diskutované, pak i ty kroky by byly následně akceptované.“ (S)
- je třeba vrátit se ke kompaktním sídlům a při výstavbě měst primárně využívat volných ploch uvnitř zastavěného území (proluky, brownfields). Tím se snižují náklady na výstavbu a údržbu infrastruktury, dopravu i energetická náročnost sídla
„Vzdálenosti ve městech začínají být problém, ať už z hlediska nákladů na dopravu nebo na infrastrukturu.“ (V)

„Možné řešení spočívá ve stavění kompaktních měst. Problém je, že rozlezlé město je neefektivní. Města se mají stavět relativně hustě, protože jednak šetří krajinu, ale taky jsou atraktivní z hlediska energie.“ (A)

- budování kompaktních urbánních sídel komplikují například OTP, které fakticky neumožňují vytvořit blokovou městskou zástavbu a nutí investory k rozvolněné formě zástavby

„Vlastní jádrové město je třeba držet jako město. Stavět kompaktní město se nedaří, protože tomu brání legislativa. Znamé OTP (jak umísťování staveb, tak požadavky na stavby) je třeba udělat nově.“ (A)

„Města se pořád plánují jako z letadla, místo aby se představili, jak budou lidé obývat to prostředí, jak budou vypadat ty ulice, ta náměstí, ten veřejný prostor ze země.“

- města mají být polycentrická a čtvrti polyfunkční.

„Určitě polycentricita, především ze sociálně ekonomických důvodů. Občané by měli mít zhruba srovnatelné benefity z veřejných investic. Když budu všechno sypat na jednu hromadu, tak ti co budou blízko, z toho budou profitovat podstatně víc než ostatní.“ (S)

- s rozpináním měst a přesouváním řady služeb (obchodní a zábavní centra) na periferii a gentrifikací městských center dochází k diferenciaci dostupnosti. Tyto změny hůře dopadají na lidi méně mobilní, závislé na pěší dostupnosti či dostupnosti prostředky hromadné dopravy (děti, senioři), méně na motorizované obyvatele v aktivním věku

„Zvětšuje se zrnitost funkčních ploch ve městě. A je potřeba si říct, proč se nám zvětšuje. A dejte si dohromady ekonomické koncepty úspory z rozsahu, úspory ze specializace a aglomerační výhody a jednoznačně vám to ukáže, že firmy potřebují být větší a být v jednom místě a ještě se shlukují dohromady. Proto máme maloobchodní zóny, kde se obchodníci shlukují dohromady a ještě nabízejí velmi podobné zboží. Tím se samozřejmě zvyšuje časová dostupnost na všech úrovních. Potom záleží, jak se to promítne do sociální stratifikace. Někomu to nevadí, protože si dojede, ale někdo s tím má větší a větší problém.“ (S)

- pro rozšiřování města je třeba využívat lokalit, které k tomu mají vhodné podmínky (stávající sídelní oblasti s potenciálem zajištění kvalitní veřejné dopravy – např. využíváním příměstských vlaků v aglomeracích)

„Všechny satelity třeba v Paříži jsou navlečené na příměstské vlaky. Takže si myslím, že třeba takové Beroounsko by mělo být předměstím Prahy. A ne třeba přiblíží Jesenice. Mělo by se to rozvíjet ve stávajících sídelních strukturách na kvalitní veřejné dopravě.“ (A)

Vzdělávání a výzkum

- na základních a středních školách chybí systematické vzdělávání o architektuře, o sídlech a jejich fungování. Zda se děti dozvědí něco z těchto oblastí, závisí na konkrétní škole, přitom, se jedná o téma pro oblast, se kterou se potýkáme v našem každodenním životě

„Děti se učí od malička, co kdo napsal, ale o architektuře neví vůbec nic. Je škoda, toho segmentu se nikdo nechopil. Je to stokrát důležitější, než co napsala Božena Němcová, protože to ovlivňuje svět, ve kterém žijeme.“ (S)

- nabídka vzdělávání v této oblasti pro pracovníky veřejné správy se zlepšuje. Za hlavní nedostatky lze považovat:

- absenci přehledných, centrálních informací o možnostech vzdělávání (Ministerstvo pro místní rozvoj, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, krajské úřady)

„Není to tak, že městská část dostane od města nebo MMR manuál, jaké grantové výzvy budou. To si myslím, že schází. Takže si hledáme sami, takže jsme dostali grant od nadací Greenways nebo Proměny.“ (V)

- nedostatek času na vzdělávání neuvolněných starostů a místostarostů

„Starostové na malých obcích toho mají hodně a z 95% jsou neuvolnění. Takže kdyby se měli dále vzdělávat, nedělali by nic jiného. Myslím, že by měli už od počátku odmítavé stanovisko, protože by na to prostě neměli čas.“ (V)

„A zastupitelé většinou tomu vzdělávání moc nedají, často se ani nemůžou uvolnit z práce.“ (V)

- nedostatek peněz malých obcí, které si nemohou dovolit větší množství placených školení pro své pracovníky

„Vzdělávání v této oblasti vesměs nabízejí nějaké soukromé firmy a hrozně moc záleží, koho si pozvou jako přednášející. A pak na tom, kolik to stojí. Pro menší obce je nemožné dávat tisícové položky za každého zaměstnance několikrát do roka.“ (V)

- absolventi fakult architektury získávají slušný všeobecný přehled v oboru; nedostatky absolventů fakult architektury spočívají v:
 - mezerách v technickém vzdělání

„V českém vzdělávání obecně chybí technický základ. Ti lidé by se měli nejdřív začít učit na stavbě, vůbec vidět, jak fungují materiály. To co dělal Bauhaus a co zmizelo. Vlastnímu studiu architektury by měla předcházet práce na stavbě a pak pokračovat technickým vzděláním.“
 - neschopnosti samostatně řešit praktický problém

„Problém vidím v nedostatku takového praktického pohledu. Když studenti architektury dělají projekty pro Troju, tak oni nejsou schopní, většina z nich, dobře přečíst to místo. Ten návrh je naprosto mimo realitu, mimo kontext i měřítkem.“ (V)
 - neschopnosti komunikovat se zadavatelem či klientem, schopnosti obhájit projekt

„Vzdělávat klienty má ad hoc architekt, který za nimi přijde, a přesvědčí je. A když to nedokáže, protože je to trouba, pak to končí, jak to končí. Je třeba vzdělat architekta, aby uměl přesvědčit klienta.“ (A)
- chybí jasné vymezení oborů – architektura, urbanismus, územní plánování, a co by jejich absolventi měli umět. Mělo by být diskutováno, zda a jakým způsobem výuku na fakultách architektury nespecializovat

„Nevím, jestli by se vzdělání architektů nemělo nějak specializovat. Že na prvním stupni dostanou základní vzdělání všichni a potom se to rozvětví tak, aby člověk, co se chce zabývat třeba urbanismem, měl možnost se na to zaměřit a víc se tomu věnovat, protože architektura je široký obor a člověk, který vyleze ze školy, nemůže být odborník na všechno.“ (A)
- je třeba posilovat interdisciplinární propojení oborů o městě a regionálním rozvoji ve výuce i praxi

„Škola vychovává samostatně myslící, sebevědomé jedince. Na druhou stranu je ani ta škola nemůže všechno naučit. Musíte je naučit, jak se to naučit. A je důležitá mezioborovost, že architekt je jen jedno kolečko v týmu. Že jsou důležité i další profese – a zejména u strategických plánů. Strategické plány vidí mnozí architekti jako strategické plány územního rozvoje. Ale nejde jen o prostorový rozvoj, ale i o komplexní socioekonomický. Bylo by dobré, aby si mohli zapsat přednášky na sociologii, regionální kartografii a jinde.“ (A)

Příloha 2 – Hodnocení důležitosti a problematчности témat respondenty sociologického šetření

Jednotlivá hodnocení respondentů

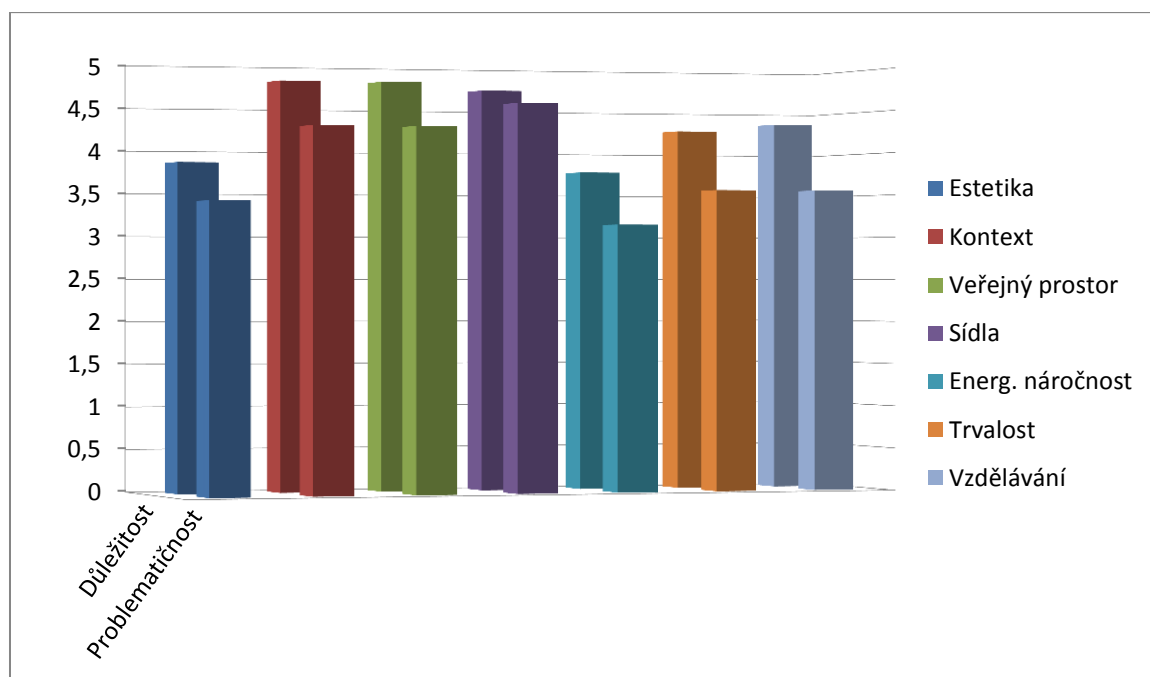
téma	estetika		kontext		veřejný prostor		sídla dostupnost		energetická náročnost		trvalost udržitelnost		vzdělávání výzkum	
důležitost / problematičnost	D	P	D	P	D	P	D	P	D	P	D	P	D	P
respondent														
R 1	2,5	2,5	5	5	5	5	5	5	2,5	2,5	5	5	5	5
R 5	5	5	5	5	5	5	4	5	3	3	4	4	3	5
R 6	3	3	5	4	5	4	5	4	4	3	4	2	5	4
R 7	3	2	5	4	4	3	5	4	3	2	4	2	3	1
R 10	4	4	5	5	5	5	5	5	4	3	5	3	5	3
R 11	5	3	4	3	4	3	4	5	5	2	4	4	4	3
R 13	5	4	5	5	5	4	4	3	4	4	5	4	4	3
R 14	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5
R 15	3	4	4	4	5	5	5	5	3	4	3	4	4	3
R 16	2	2	5	4	5	4	5	5	3	2	3	3	5	4
R 17	5	3	5	3	5	4	5	5	5	4	5	3	5	3
průměrné hodnocení	3,86	3,4	4,82	4,27	4,82	4,27	4,73	4,55	3,77	3,14	4,27	3,55	4,36	3,55

A = architekti a urbanisté

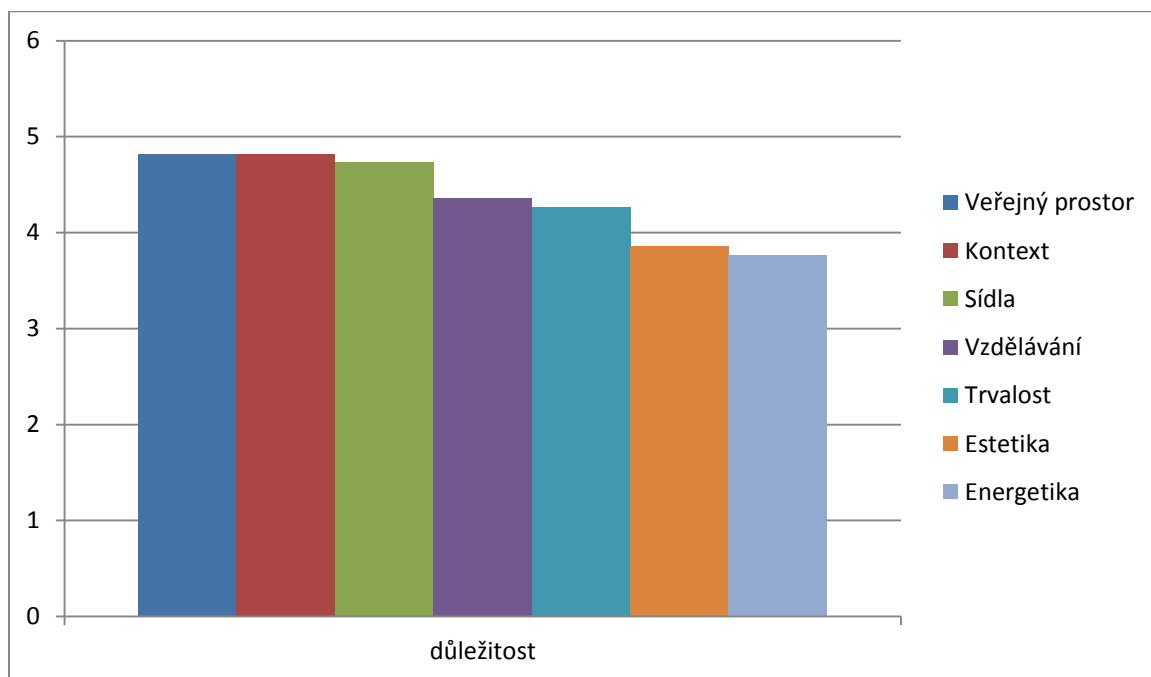
V = veřejná správa

S = sociální vědci a teoretici

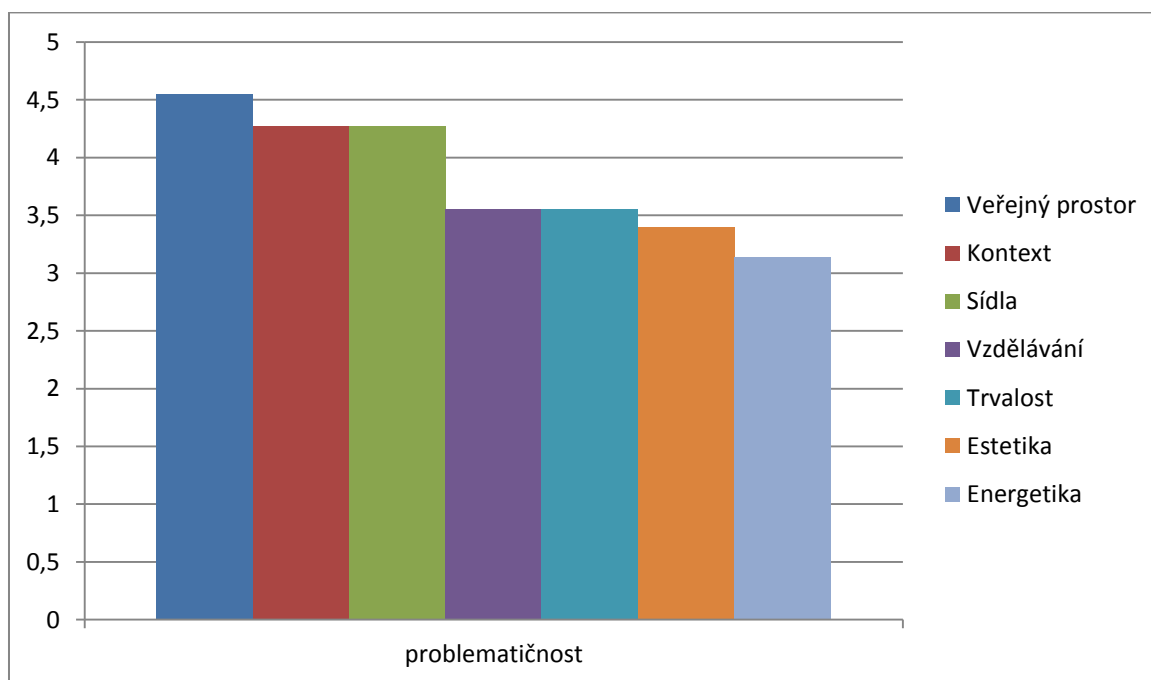
Graf 1: důležitost a problematičnost okruhů analýzy

Graf 2: pořadí okruhů podle důležitosti

Graf 3: pořadí okruhů podle problematičnosti

Z hlediska průměrné výše hodnocení lze rozlišit okruhy:

- klíčové (průměrné hodnocení více než 4,5)
- velmi důležité (průměrné hodnocení 4,5 – 4)
- důležité (průměrné hodnocení méně než 4)

